

ผู้พิพากษา

ตั้งตุลาให้สังคมสมในดุล

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

ผู้พิพากษา ตั้งตุลาให้สังคมในตุล

© พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

ISBN

พิมพ์ครั้งแรก - มกราคม ๒๕๕๑

- งานพระราชทานเพลิงศพ นายศักดิ์ดา โหมกขมรรคกุล องคมนตรี

พิมพ์ครั้งที่ ๒ - มกราคม ๒๕๕๔

- .....

..... เล่ม

แบบปก:

พิมพ์ที่

สารบัญ

อนุโมทนา.....	ก
คำกล่าวนำ	๑
ผู้พิพากษา ตั้งตุลาให้สังคมสมในดุล	๓
๑. ปัญญาต้องสว่างทั่วถึงธรรม.....	๖
ผู้พิพากษาเป็นตราฐ	
ดำรงตนอยู่ในธรรม ดำรงธรรมไว้แก่สังคม	๖
จะตัดสินให้เป็นธรรม	
ต้องรู้ธรรมที่เป็นเกณฑ์ตัดสิน	๘
เป็นธรรม ก็ถูกต้องตามความจริง	
ถูกต้องตามความจริง ก็ดีงาม.....	๑๐
“ธรรม” เป็นกฎธรรมชาติ	
มีอยู่ของมันตามธรรมดา.....	๑๓
คนอยู่ในกำกับของกฎธรรมชาติ จะอยู่กันให้ดี	
ก็บัญญัติ “วินัย” เป็นกฏมนุษย์ขึ้นมา	๑๕
รู้ธรรมยังไม่พอ จะจัดชีวิต-สังคมให้ดีจริง ก็ยังไม่ได้	
หันไปจัดการกับธรรมชาติ ก็พลาดมาแทบพัง.....	๑๘
ปัญญาก็ต้องรู้ชัดแจ้งตรงความจริง	
เจตนาก็ต้องตั้งถูกต้องตรงความดี.....	๒๑
บัญญัติจะได้ดี	
ปัญญาก็ต้องเต็ม เจตนาก็ต้องตรง	๒๖

ปัญญาที่ใสสว่าง & เจตนาที่ใสสะอาด

ทั้งนิติบัญญัติ บริหาร ตุลาการ ต้องยึดเป็นสำคัญตลอดไป ๒๙

ซ่อนใต้ระบบ ๒ ของกรรมวินัย

มองไปเห็นระบบ ๓ แห่งสภาวะ จริยะ และบัญญัติ.....๓๑

ในระบบ ๓ แห่ง สภาวะ จริยะ และบัญญัติ

ดูให้ชัด จะเห็นจริยะสำคัญเด่นขึ้นมา.....๓๖

๒. ความสับสน ต้องสะสาง..... ๔๑

ถ้ายังมองความหมายของจริยธรรม กันไม่ชัด

ระบบนิติบัญญัติ บริหาร ตุลาการ จะรวนเร.....๔๑

“จริยธรรม” ก็ยังคลุมเครือสับสน

“จริยธรรมสากล” ก็จื๋อยิ่งพวามั่ว.....๔๖

ไปให้ถึงจริย[ธรรม]แท้ที่เป็นระบบชัดเจน

จึงจะเห็นความเป็นจริงของชีวิตและสังคมที่ติงาม ๕๔

กังวลว่าศีลธรรมหล่นหาย

สังคมไทยเกี่ยวเวียนคั่นคูหาตามล่าจริยธรรม ๖๑

ยุติความสับสน หยุดวิ่งเวียนวน

เข้าหาจริยะแท้ที่เป็นผลของการศึกษาซึ่งพัฒนาคนทั้งคน ๖๖

๓. เจตนาต้องตั้งไว้ใส ตรง และงาม.....๗๑

ถ้าปัญญาสมบูรณ์จริง ก็ไม่ต้องห่วงเจตนา

แต่ก่อนจะอยู่ได้ด้วยปัญญา เจตนาพามนุษย์ยุ่งนุ่งด้วยปัญญา ๗๑

ปัญญาส่องสว่างให้เห็นทั่วไป

จะเอาอย่างไร ก็แล้วแต่เจตนา.....๗๗

พรหมวิหารคือจริยะพื้นฐาน ที่จะกำกับเจตนาของตุลาการ.....	๘๐
มองพรหมวิหาร คือค่านึงทุกสถานการณ์ มุ่งประสานทั้งสังคม ทั้งทั้งโลก เข้าสู่ดุล	๘๓
สังคมดำรงอยู่ได้ด้วยธรรม ผู้พิพากษาเอาอุเบกขามาดำรงรักษาธรรม.....	๘๖
หลักประกันสันติสุข อยู่ที่พรหมวิหาร ตั้งแต่เลี้ยงดูลูกในบ้าน จนถึงอภิบาลคนทั้งโลก.....	๙๑
เลิกหมักหมมความคลุมเครือพรวนไวกว้างในสังคมไทย พัฒนาความเข้มแข็งทางปัญญาด้วยความรู้เข้าใจให้ชัดเจน.....	๙๕
รู้อะไรก็ต้องเข้าใจทั่วตลอดดคมชัด จึงจะมีความเข้มแข็งทางปัญญา ที่นำพาสังคมให้ก้าวไปได้มั่นคง.....	๑๐๐
ข้างใน ใจก็กว้างใหญ่อย่างพรหม ข้างนอก ก็สมานทั้งสังคมไว้ในเอกภาพ.....	๑๐๓
ความเสมอภาคที่แท้ มาจากความเป็นธรรม ที่สร้างสามัคคี มิใช่มีไว้เพื่อให้แก่งแย่งความเป็นธรรม	๑๐๘
ข้างใน มีใจเที่ยงตรงต่อธรรม ข้างนอก มีความเป็นธรรมเสมอกันต่อทุกคน	๑๑๒
มีธรรมที่กำกับให้ทำหน้าที่เที่ยงตรง ก็ดียิ่ง แต่มีธรรมที่ทำให้เข้มแข็งและเป็นสุขในการทำหน้าที่ด้วย จะดีเยี่ยม.....	๑๑๓
บทสรุป:	
สื่อความหมายของ “ตุลาการ” ส่องถึงงานสำคัญของผู้พิพากษา	๑๑๘
ตอบคำถามท้ายเรื่อง.....	๑๒๔

คำกล่าวนำ

คุณศักดิ์ โมกขมรรคกุล เป็นผู้ที่ผู้พิพากษา ให้ความเคารพนับถืออย่างมากท่านหนึ่ง ท่านเป็นผู้ที่ประกอบด้วยคุณงามความดี ที่ทุกคนระลึกถึงและพูดถึงอยู่ตลอดเวลา

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในยุคที่ท่านขึ้นมาดำรงตำแหน่งประธานศาลฎีกานั้น สิ่งหนึ่งซึ่งท่านได้ทำสำเร็จ ก็คือ ท่านสามารถทำให้คดีที่ค้างค้างอยู่ในศาลฎีกาลดลงไปได้เรื่อยๆ จนกระทั่งในท้ายที่สุด ผู้พิพากษาในศาลฎีกาต้องแย่งกันทำงาน เพราะไม่มีคดีจะตัดสิน

หลังจากนั้นแล้ว ก็ไม่มีเหตุการณ์อย่างนั้นเกิดขึ้นอีกเลยจนบัดนี้ คดีที่ค้างศาลฎีกาอยู่อีกมาก วิธีการเช่นนั้นเป็นวิธีการที่ใครๆ ก็อยากจะให้มันอีก แต่ก็ยังไม่ทราบว่าจะทำได้อย่างไร

ผลแห่งความดีอันนั้นอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นที่ประจักษ์ต่อมาก็คือว่า หลังจากพ้นตำแหน่งไปแล้วไม่นาน ท่านก็ได้รับพระมหากรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้เป็นองคมนตรี ซึ่งกระผมคิดว่าท่านคงไม่เคยคาดฝันมาก่อนเช่นเดียวกัน

---

* นายสมศักดิ์ วงศ์ยืน ผู้พิพากษาอาวุโสในศาลอาญา กล่าวนำในนามของคณะผู้อาราธนา (นายสมศักดิ์ วงศ์ยืน เคยรับราชการอยู่กับนายศักดิ์ โมกขมรรคกุล ยาวนาน เริ่มแต่ครั้งที่ท่านอดีตประธานศาลฎีกา ดำรงตำแหน่งเป็นผู้พิพากษาหัวหน้าศาลที่จังหวัดอุดรธานี และต่อมา ในสมัยที่ นายศักดิ์ โมกขมรรคกุล ดำรงตำแหน่งประธานศาลฎีกา นายสมศักดิ์ วงศ์ยืน ก็ได้เป็นผู้พิพากษาหัวหน้าคณะในศาลฎีกา ก่อนที่จะเป็นประธานแผนกคดีอาชญากรรมในศาลฎีกา แล้วมาเป็นผู้พิพากษาอาวุโสในศาลอาญา ในปัจจุบัน)

ในฐานะที่ได้ใกล้ชิดกับท่านมากคนหนึ่ง เคยรับราชการกับท่าน ตั้งแต่ครั้งที่ท่านเป็นผู้พิพากษาหัวหน้าศาลที่จังหวัดอุดรธานี ได้ทราบดี ถึงอุปนิสัยใจคอ ความสมถะเรียบง่าย และความมีจริยวัตรและอุปนิสัยส่วนตัวว่าท่านเป็นคนอย่างไร และความดีงามนั้นก็เป็นที่ประจักษ์แก่คนทั่วไป จึงทำให้เป็นที่ปรากฏอยู่จนทุกวันนี้

กระผมได้มาคิดกับคุณหญิงสำรวว่า ในโอกาสที่จะมีการพระราชทานเพลิงศพในอีกประมาณ ๒-๓ เดือนข้างหน้า น่าจะมีธรรมะดีๆ สักเรื่องหนึ่ง เพื่อที่จะจัดทำหนังสือเป็นที่ระลึก แล้วก็มีความเห็นพ้องต้องกันว่า น่าจะได้ฟังธรรมะจากพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณเอง ส่วนหัวข้อก็แล้วแต่ท่านจะเห็นสมควร

ถ้าถามความประสงค์ก็คือ อยากจะให้เป็นเรื่องธรรมะที่ผู้พิพากษาทั้งหลาย ควรจะยึดถือไว้ให้มั่นคงในจิตใจ เพราะว่าเอาเข้าจริงๆ แล้ว กระผมเอง โดยส่วนตัวนั้นมีความรู้สึก ว่า เรื่องของธรรมะไม่ใช่เป็นเรื่องที่เข้าใจง่ายอย่างที่คิด บางครั้งก็สับสนและบางครั้งก็ไม่แน่ใจว่าอะไรกันแน่ที่ควรจะต้องยึดถือ จึงได้ถือโอกาสมากราบนิมนต์ท่านไว้ ซึ่งก็ได้รับความกรุณาที่ได้รับการนัดหมายในวันนี้ สุดท้ายพระเดชพระคุณท่านจะเห็นสมควร

ผู้พิพากษา

ตั้งตุลาให้สังคมสมในดูล^๑

อาตมภาพขออนุโมทนาที่คณะโยม มีคุณหญิงเป็นผู้นำ ได้มาเยี่ยมเยียนที่วัด การที่อาตมภาพได้รับนิมนต์ให้แสดงธรรมในวันนี้ อาจจะเรียกว่าเป็นการสนทนากันในเรื่องธรรมะที่เกี่ยวกับงานตุลาการ หรือในเรื่องของผู้พิพากษา

การที่ได้จัดรายการซึ่งอาจจะเรียกว่าการพบปะครั้งนี้ขึ้น ก็เป็นเรื่องของน้ำใจนั่นเอง คือน้ำใจของท่านผู้ใกล้ชิด โดยเฉพาะในวงการของตุลาการหรือผู้พิพากษา ที่มีต่อท่านองคมนตรี ในฐานะที่ท่านเป็นอดีตประธานศาลฎีกา ซึ่งได้ทำคุณประโยชน์ไว้แก่วงการตุลาการ ซึ่งก็คือ แก่ประเทศชาติ แก่สังคมไทย

เมื่อท่านจากไป ผู้ที่ใกล้ชิดและรู้จักท่านดี ก็มีความระลึกถึง โดยมองเห็นคุณความดี ตั้งแต่ที่มีต่อกันเป็นส่วนตัว และในวงงานใกล้ชิด แล้วขยายต่อไปถึงกิจการตุลาการทั้งหมด และกว้างออกไปถึงสังคม

---

^๑ ธรรมภา ตามคำอาราธนาของ คุณหญิงสำรวย โภกขมรรคกุล และผู้พิพากษาบางท่าน พร้อมทั้งญาติมิตรของคุณหญิงสำรวย โภกขมรรคกุล ที่บริเวณกุฏิเจ้าอาวาส วัดญาณเวศกวัน ๒ ตุลาคม ๒๕๕๐

ประเทศชาติ ซึ่งที่จริงก็ถึงโลกทั้งหมดนั่นเอง เพราะว่าประเทศชาติก็เป็นส่วนหนึ่งของโลก ถ้าประเทศชาติอยู่ได้ดีมีความเจริญมั่นคง ก็เป็นส่วนประกอบของโลก ที่จะทำให้ทั้งโลกนี้มีความเจริญมั่นคงไปด้วย

เรื่องที่ท่านอดีตประธานศาลฎีกาได้ทำคุณประโยชน์ไว้นั้น เป็นที่ชัดเจนดังที่ท่านผู้กล่าวมาได้ทวนความส่วนหนึ่งให้ฟัง นี่ก็แสดงว่าคุณความดีของท่านเป็นสิ่งที่ประทับใจอยู่ในวงการของผู้พิพากษา คุณประโยชน์ที่ท่านทำไปแล้ว ก็ยังเป็นที่ยังยืนอยู่ ทั้งในจิตใจคน และทั้งในกิจการงานของประเทศชาติ

ตอนนี้ก็เป็นเรื่องของผู้ยังอยู่ที่ว่า เมื่อเห็นคุณค่าความดีของท่านแล้ว ก็มาแสดงน้ำใจต่อท่าน เราจึงจัดเตรียมการกันต่างๆ โดยเฉพาะในช่วงนี้ใกล้เวลาที่จะมีงานพระราชทานเพลิงศพ จึงได้เตรียมการในเรื่องการจัดพิมพ์หนังสือ ซึ่งถือว่าเป็นการอุทิศกุศลอย่างหนึ่ง

โดยเฉพาะการพิมพ์หนังสือแก่นี้ เป็นเรื่องของประโยชน์ระยะยาว ซึ่งทางพระศาสนายกย่องว่าเป็นธรรมทาน คือการให้ธรรม ซึ่งถือว่าเป็นทานอันเลิศที่ชนะการให้ทั้งปวง และถือถือว่าเป็นเอตทัคคะในบรรดาทานทั้งหลาย เพราะว่าการให้ธรรมเป็นการเผยแพร่คุณงามความดี ซึ่งเป็นหลักที่จะช่วยดำรงจิตใจของคนและดำรงสังคม และทำให้เกิดความเจริญปัญญา คือเกิดความรู้ความเข้าใจที่จะดำเนินชีวิตให้ถูกต้อง และดำเนินกิจการงานต่างๆ ให้เป็นไปด้วยดี

ในการพบกันวันนั้นนั้น ตัวอาตมภาพเองไม่ได้คิดไว้ว่าจะพูดเรื่องอะไร แต่มองไปในแง่ที่นี้กว่าท่านจะมาถามปัญหาอะไร จึงคิดว่าจะเป็นไปในรูปของการถาม-ตอบ หมายความว่า ท่านมีคำถามเกี่ยวกับธรรมะในแง่ที่เกี่ยวกับวงการตุลาการ หรือเกี่ยวกับเรื่องของตุลาการ

หรือแม้กระทั่งเกี่ยวกับนิติศาสตร์ เกี่ยวกับกฎหมายอะไรต่างๆ จะตั้งคำถามอะไรขึ้นมาก็ได้ รู้สึกราวจะมีแง่ดี ที่ว่าจะตรงกับจุดสนใจ ไม่ว่าจะอะไรที่เป็นเรื่องซึ่งยังสงสัย เป็นจุดที่ค้างอยู่ในใจของวงการตุลาการในเรื่องเกี่ยวกับธรรมะ จะเป็นจุดที่มีความสำคัญก็ดี หรือเป็นจุดค้างใจหรือสงสัย ก็ดี ในแง่นั้นก็อาจจะเป็นประโยชน์ ไม่ทราบท่านจะเห็นเป็นอย่างไร ถ้าจะพูดในรูปที่คล้ายๆ ว่ามาสนทนากัน

ตกลง ท่านว่าให้กล่าวไปเรื่อยๆ ถ้าว่าไปเรื่อยๆ ก็พูดถึงหลักธรรมเบื้องต้นก่อน

ปัญญาต้องสว่างทั่วถึงธรรม

ผู้พิพากษาเป็นตราฐ

ดำรงตนอยู่ในธรรม ดำรงธรรมไว้แก่สังคม

เราถือกันว่า ผู้พิพากษาเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งความยุติธรรม เป็นตราฐซึ่งทำหน้าที่ที่เรียกว่าดำรงธรรมไว้ให้แก่สังคม

เมื่อจะดำรงธรรมไว้ให้แก่สังคม ตัวผู้พิพากษาเองก็ต้องมีธรรมเป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม หรือรักษารธรรมด้วยตนเอง และจะให้เป็นอย่างนั้นได้ ก็ต้องชัดเจนว่า ธรรมที่ผู้พิพากษาจะต้องมีนั้นคืออะไร ผู้พิพากษาจะต้องตั้งอยู่ในธรรมอะไร หรือว่าธรรมสำหรับผู้พิพากษานั้นคืออะไร

เมื่อพูดถึงธรรมที่บุคคลนั้นบุคคลนี้ หรือคนประเภทนั้นประเภทนี้จะต้องมี โดยทั่วไปก็จะนึกกันถึงความประพฤติดีปฏิบัติชอบ การเป็นอยู่หรือดำเนินชีวิตที่ดีงาม ตามหลักที่เรียกว่าศีลธรรมบ้าง จริยธรรมบ้าง

สำหรับผู้พิพากษา ซึ่งทำงานสาธารณะ คำฐสังคัม ก็แน่นอนว่าต้องมีธรรมอย่างที่ว่าศีลธรรมหรือจริยธรรมนั้น และต้องมีไม่ใช่แค่ในชั้นธรรมดาเท่านั้น แต่ต้องมีในระดับที่อาจจะเรียกว่าเข้มงวดเป็นพิเศษทีเดียว

อย่างไรก็ตาม เมื่อพูดอย่างจำเพาะ ธรรมในระดับความประพฤติศีลธรรมทั่วไป ยังไม่ถือว่าเป็นธรรมสำหรับผู้พิพากษา แต่เป็น

เพียงธรรมสำหรับบุคคลที่จะมาเป็นผู้พิพากษา หรือเป็นธรรมสำหรับผู้พิพากษาในฐานะที่เป็นบุคคลหนึ่งในสังคม หรือเป็นพลเมืองคนหนึ่ง

หมายความว่า ความประพฤติตามหลักศีลธรรมทั่วไป เป็นเพียงส่วนประกอบ แต่เหนือขึ้นไป ผู้พิพากษายังมีธรรมสำหรับการทำหน้าที่เฉพาะของตนอีกต่างหาก และธรรมสำหรับการทำหน้าที่เฉพาะของผู้พิพากษานั้นแหละ ที่เรียกว่า “ธรรมสำหรับผู้พิพากษา”

แม้โดยการเปรียบเทียบ งานของผู้พิพากษาก็มิใช่อยู่นางความประพฤติทางศีลธรรมทั่วไป ความประพฤติที่อยู่ในศีลธรรมเป็นเพียงพื้นฐานที่รองรับการทำงานของผู้พิพากษาเท่านั้น แต่ธรรมสำหรับการทำงานของผู้พิพากษาดังๆ แท้ๆ อยู่ที่เจตนา กับปัญญา

ตัวตนของผู้พิพากษาพูดได้ว่า อยู่ที่ยุทธศาสตร์ ๒ อย่าง คือ เจตนา กับปัญญา ขยายความว่า ถ้าพูดกว้างๆ ก็เป็นเรื่องของการรักษาคิดใจ กับการมีและใช้ปัญญา แต่ในที่นี้ ที่ใช้คำว่าเจตนา ไม่พูดว่าจิตใจ ก็เพราะว่า เรื่องของจิตใจอยู่ที่เจตนา เพราะเจตนาเป็นหัวหน้าและเป็นตัวแทนของแดนจิตใจทั้งหมด เจตนาเป็นตัวนำ ตัวทำการ เป็นตัวเลือก ตัวตัดสินใจ

เจตนา จะตัดสินใจเลือกทำการใดและอย่างไร ก็มีแรงจูงใจต่างๆ มีสภาพจิต เช่น อารมณ์ความรู้สึกต่างๆ ความสุข ความทุกข์ ความขุ่นมัว ความผ่องใส ตลอดจนคุณสมบัติ เช่น คุณธรรมและบาปธรรมทั้งหลาย อันมากมายในแดนของจิตใจนั้น คอยหล่อเลี้ยงปรุงแต่ง คอยสนองหรือมีอิทธิพลต่อเจตนา แต่ในที่สุดก็ต้องสำเร็จด้วยเจตนาแหละ เพราะฉะนั้น ในด้านจิตใจ งานของผู้พิพากษาอยู่ที่การรักษาและตั้งเจตนาให้ถูกต้อง

ปัญญา คือ ความรู้เข้าใจ ตั้งแต่รู้ข้อมูล รู้ข้อเท็จจริง เข้าถึงความจริง รู้หลักและรู้ตัวบทกฎหมาย รู้หลักการตัดสินใจ ฯลฯ พุทธรวบยอดก็คือรู้ธรรม

ถึงแม้เจตนาจะตรง แต่เจตนา นั้นจะเลือกตัดสินได้ถูกต้อง เจตนาจะต้องอาศัยแสงสว่าง การบอกทาง การให้ตัวเลือก และการแก้ไขปัญหาคับปัญญา

เพราะฉะนั้น บนพื้นฐานแห่งความประพฤติที่ดีงามมีศีลธรรม ผู้พิพากษาจะต้องใช้และต้องจัดการธรรมสำคัญ ๒ อย่าง คือ **เจตนา** กับ **ปัญญา** ให้ดีให้พร้อมและให้ทำงานอย่างได้ผลดีที่สุด

เรื่อง **เจตนา** กับ **ปัญญา** บนพื้นฐานแห่งความมีศีลธรรมนี้ ควรจะพูดขยายความอีกข้างหนึ่ง

นี่คือธรรมสำหรับผู้พิพากษา แต่ยังไม่หมดเท่านั้น

จะตัดสินให้เป็นธรรม ต้องรู้ธรรมที่เป็นเกณฑ์ตัดสิน

ธรรมสำหรับผู้พิพากษายังมีที่สำคัญมากอีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งเป็นธรรมที่มีชื่อตรงเลยว่า “ธรรม”

อย่างที่พูดแต่ต้นว่า ผู้พิพากษาเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งความยุติธรรม เป็นผู้ดำรงธรรมไว้ให้แก่สังคม เป็นตราของธรรม ต้องเป็นคนมีธรรม ต้องตัดสินให้เป็นธรรม ฯลฯ อะไรๆ ก็ธรรม

เมื่อพบคำว่าธรรมในข้อความต่างๆ มากมาย บางทีก็สงสัยหรืออย่างน้อยก็ชักจะไม่ชัดว่า คำว่า “ธรรม” ในข้อความต่างๆ เหล่านั้น มี

ความหมายเหมือนกันหรือต่างกัน ถ้าต่างกัน ในแต่ละแห่งมีความหมายว่าอย่างไร

เฉพาะอย่างยิ่ง ในเมื่อหน้าที่ของผู้พิพากษาเป็นเรื่องเกี่ยวกับธรรม หรือเป็นการกระทำต่อธรรมและเพื่อธรรมโดยตรง ถึงกับเป็นผู้ดำรงธรรม และทำให้เกิดความเป็นธรรม ฉะนั้น ผู้พิพากษาจะต้องมีความชัดเจนในเรื่องธรรม ว่าธรรมคืออะไร มีความหมายว่าอย่างไร ไม่ว่าจะเป็นความหมายรวม หรือความหมายเฉพาะที่

ถ้าเปิดหาความหมายในพจนานุกรม พอดูแล้ว ก็อาจจะงงไปเลย อย่างน้อยก็อาจจะรู้สึกว่าเป็นเรื่องที่ต้องจดจำ และทำทำจะจำไม่ไหว

ผู้พิพากษาซึ่งอยู่กับธรรมนั้น ต้องให้ถึงขั้นที่ว่า พอเห็น พอพูดถึง หรือได้ยินคำว่า “ธรรม” ก็มองเห็นความหมายทุกแง่มุมทะลุปรุโปร่งไปเลย

การที่จะเป็นอย่างนั้นได้ ผู้พิพากษาจะต้องมีความรู้เข้าใจในเรื่องธรรมอย่างทั่วตลอด คือรู้ระบบแห่งธรรม อย่างน้อยรู้ระบบที่ใกล้ตัวที่สุด คือระบบแห่ง **สภาวะธรรม** (ที่ปัจจุบันนิยมเรียกว่า **สังขารธรรม**) **จริยธรรม** และ **บัญญัติธรรม**

ธรรมชุดที่ ๒ นี้ สัมพันธ์โดยตรงกับธรรมชุดแรกที่พูดถึงก่อนแล้ว คือ ต้องมี **ปัญญา** ที่รู้เข้าใจเข้าถึงธรรมเหล่านี้ และ **เจตนา** ก็ต้องมุ่งให้ได้ผลตามธรรมเหล่านี้ หรือให้เป็นไปตามธรรมเหล่านี้

เป็นอันว่า ธรรมสำหรับผู้พิพากษา พูดไว้ที่นี้ ๒ ชุด คือ

ธรรมชุดที่ ๑ **ปัญญา** กับ **เจตนา**

ธรรมชุดที่ ๒ ธรรมในระบบแห่ง **สภาวะ จริยะ** และ **บัญญัติ**

แค่สองชุดนี้ก็พอ เพราะครอบคลุมธรรมทั่วทั้งหมดแล้ว ชุดแรกอยู่ที่ตัวผู้พิพากษา ชุดหลังอยู่รอบตัวข้างนอก และเป็นจุดหมายของชุดแรก

เป็นธรรม ก็ถูกต้องตามความจริง ถูกต้องตามความจริง ก็ดีงาม

ทีนี้ ก่อนจะพูดถึงธรรมสำหรับผู้พิพากษา ๒ ชุดนั้น ซึ่งเป็นเรื่องใหญ่สักหน่อย ก็มาพูดคุยกันในข้อปลีกย่อยต่างๆ เกี่ยวกับธรรม ให้เป็นเรื่องเบาๆ เป็นพื้นไว้ ก่อนจะพูดถึงเรื่องที่ยากขึ้นไป

เราบอกว่า ผู้พิพากษาเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งความยุติธรรม เป็นตราฐานทำหน้าที่ที่เรียกว่าดำรงธรรมไว้ให้แก่สังคมนั้น

“ธรรม” นี้ แปลกันว่า *ความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม*

ความหมายที่เป็นหลักเป็นแกนของธรรมนั้น ก็คือ *ความจริง* หรือสภาวะที่เป็นอยู่เป็นไปของมันอย่างนั้นๆ เป็นธรรมดา

มนุษย์เรา呢 ต้องการสิ่งที่เกื้อกูลเป็นคุณเป็นประโยชน์แก่ตน แต่สิ่งทั้งหลายที่จะเกื้อกูลเป็นคุณเป็นประโยชน์แก่คนแท้จริง จะต้องสอดคล้องกับความจริง มิฉะนั้นก็จะไม่เกื้อกูลเป็นประโยชน์ได้แน่แท้ยั่งยืน

สิ่งที่เกื้อกูลเป็นคุณประโยชน์แก่มนุษย์แท้จริง เรียกว่าเป็น*ความดีงาม*

ความดีงาม จึงอยู่ที่สอดคล้อง คือ*ถูกต้องตามความจริง*

ความจริง เป็นหลักยืนตัว *ความดีงาม* เป็นคุณค่าที่มนุษย์ต้องการ *ความถูกต้อง* เป็นความสัมพันธ์ที่น่าพอใจ ระหว่างคุณค่าที่มนุษย์ต้องการ กับความจริงที่เป็นหลักยืนตัวนั้น

ที่ว่าผู้พิพากษาดำรงธรรมนั้น เราเน้นความหมายในแง่ของการรักษาความถูกต้อง ทำให้เกิดความถูกต้อง หรือพูดให้ตรงว่าทำความ

ถูกต้องให้ปรากฏ และความถูกต้องที่ว่านั้นก็ขึ้นอยู่กับความจริง แล้วความจริงและความถูกต้องนี้ก็พ่วงความดีงามมาด้วย

ถ้าไม่มีความจริง ไม่มีความถูกต้อง ความดีงามก็ไม่แท้ไม่จริง เหมือนอย่างที่คนหลอกลวงก็สามารถทำให้คนรู้สึกว่าเขาเป็นคนดีได้ แต่แล้ว ในเมื่อไม่ถูกต้อง ไม่ตรงความจริง พอชาดความจริงเท่านั้น ที่ว่าดีก็หมดความหมายไป กลายเป็นไม่ดี ดังนั้น ความจริงและความถูกต้องจึงเป็นเรื่องสำคัญมาก

ที่นี้ ความจริงนั้น มีอยู่เป็นสภาวะของมันเอง หรือเป็นธรรมชาติของธรรมชาติ และความถูกต้องก็อยู่กับความจริงนั้นด้วย แต่เมื่อเรื่องมาถึงคน หรือว่าเมื่อคนไปเกี่ยวข้องกับมัน ก็มีข้อผูกพันขึ้นมา ซึ่งทำให้คนเกิดมีเรื่องในภาคปฏิบัติว่า

๑. จะทำอย่างไร ให้ความจริงนั้นปรากฏขึ้นมา เพราะว่า บางทีความจริงมีอยู่ แต่ความจริงนั้นไม่ปรากฏ

๒. จะทำอย่างไร ให้คนดำรงอยู่ในความจริงนั้นได้ จะได้มีความถูกต้องที่จะตรึงหรือรักษาความดีงามไว้ และ

๓. จะทำอย่างไร ให้คนทำการให้ถูกต้องโดยสอดคล้องกับความจริงนั้น เพื่อให้คนอยู่กับความดีงาม ซึ่งเป็นคุณเป็นประโยชน์แก่ชีวิต และสังคมของเขา

นี่ก็เป็นเรื่องใหญ่ทั้งนั้น ตอนนี่ก็จึงเหมือนกับว่า ในเรื่องธรรมนี้ เรามอง ๒ ด้าน คือ

หนึ่ง มองด้านความเป็นจริงหรือตัวสภาวะก่อนว่า ความจริงเป็นอย่างไร แล้วก็

สอง บนฐานของความจริงนั้น มองว่า เราจะทำอย่างไรให้มนุษย์นี้ ดำเนินไปกับความจริงนั้น โดยอยู่กับความจริง แล้วก็ปฏิบัติให้ถูกต้องตามความจริง

ต้องครบทั้ง ๒ ชั้น ขาดชั้นใดชั้นหนึ่งไม่ได้ทั้งนั้น

บางที่เราจะเอาชั้นที่ ๒ คือจะให้คนปฏิบัติถูกต้อง แต่เราไม่รู้ว่าความจริงคืออะไร มันก็ไปไม่ได้

เพราะฉะนั้น จึงต้องมีหลักยืนอยู่เป็น ๒ ด้าน คือ ด้านสภาวะที่เป็นความจริงตามธรรมชาติ และด้านที่คนเข้าไปเกี่ยวข้องกับความจริง

อย่างไรก็ตาม ตามที่ใช้กันอยู่นั้น “ความจริง” มีความหมายค่อนข้างหลวมๆ ไม่เคร่งครัดนัก คือไม่จำเป็นต้องถึงกับเป็นความจริงตามสภาวะของธรรมชาติ แต่รวมทั้งความจริงตามที่มนุษย์ตกลงยอมรับกันด้วย เช่น หลักการ และข้อที่ตกลงยึดถือกันมาเป็นพวกสมมติสัจจะต่างๆ ดังนั้น ความดีงาม ความถูกต้อง บางทีจึงวัดเพียงด้วยความสอดคล้องกับความจริงระดับนี้ก็มี

สำหรับคนทั่วไป เอาเพียงว่า ถ้ารักษาปฏิบัติทำความดีงาม ตามที่บอกกล่าวเล่าสอนกันมา ก็ใช้ได้หรือไม่นับว่าเพียงพอ เมื่ออยู่กับความดีงามแล้ว ก็ถือว่าดำรงความจริงและความถูกต้องพร้อมไปในตัวด้วย

แต่สำหรับผู้ทำหน้าที่ในการรักษาธรรมนั้น จะต้องเข้าถึงธรรมทั้งระบบ

เริ่มด้วยด้านที่หนึ่ง คือ ด้านความจริง และความจริงก็ต้องลงไปถึงความจริงตามสภาวะของธรรมชาติด้วย

ที่พูดไปแล้ว ก็เป็นระบบของธรรมนั่นเอง แต่ใช้ภาษาง่ายๆ และยังคงค่อนข้างจะหลวม ที่นี้ ก็จะเดินหน้าไปดูให้ถึงระบบของธรรมทั้งหมดให้ชัดยิ่งขึ้นอีกที

“ธรรม” เป็นกฎธรรมชาติ มีอยู่ของมันตามธรรมดา

“ธรรม” ในความหมายที่ ๑ ซึ่งเป็นความหมายหลัก เป็นพื้นฐาน ก็คือ ความจริง การที่เราศึกษาธรรมกัน ก็ศึกษาเพื่อหาเพื่อรู้ความจริงนี้แหละ คือทำอย่างไรจะรู้เข้าใจเข้าถึงความจริงได้

ทางพระบอกว่า ความจริงมีอยู่ของมันตามธรรมดา อย่างที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ ขอยกคำบาลีมาให้ดูว่า

อุปปาทา วา ภิกขเว ตถาคตาณํ อนุปปาทา วา
ตถาคตาณํ จิตาว สา ธาตุ รมมฏฺฐิตตา รมมนิยามตา ...

แปลว่า ตถาคต (คือพระพุทธเจ้า) ทั้งหลาย จะอุบัติหรือไม่อุบัติ ก็ตาม ธาตุ (สภาวะหรือหลักแห่งความจริง) นั้น คือ ความดำรงอยู่ตามธรรมดา ความเป็นไปแน่นอนแห่งธรรม ก็ตั้งอยู่อย่างนั้นเอง ... ตถาคตรู้ ค้นพบธาตุนั้น ครั้นแล้วจึงบอก แสดง บัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย จำแนก ทำให้เข้าใจง่าย ว่าดังนี้ๆ

ยกตัวอย่าง เช่น หลักไตรลักษณ์ คือความเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา พระพุทธเจ้าจะเกิดหรือไม่เกิด สิ่งทั้งหลายก็เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาของมันอยู่อย่างนั้น แต่มนุษย์ทั้งหลายไม่รู้ความจริงนี้ พระพุทธเจ้าได้พัฒนาปัญญาขึ้นมาจนกระทั่งได้รู้เข้าใจความจริงนั้น เรียกว่าตรัสรู้หรือค้นพบแล้ว จึงทรงนำมาเปิดเผยแสดงอธิบาย

“ธรรม” ในความหมายที่ ๑ คือ ความจริงนั้น มีความหมายต่อทุกสิ่งทุกอย่าง เพราะว่า ทุกสิ่งทุกอย่าง จะเรียกว่าธรรมชาติหรืออะไรก็ตาม ก็มีความจริงเป็นอย่างนั้น และมันก็เป็นไปตามความจริงนั้น

เช่น ความเป็นไปตามเหตุปัจจัย บางที่เราเรียกกรรมในความหมายนี้ว่า “กฎธรรมชาติ”

เมื่อความจริงเป็นอย่างนี้ และสิ่งทั้งหลายก็เป็นไปตามความจริงนั้น หรือตามกฎธรรมชาตินั้น เรื่องก็โยงมาถึงมนุษย์คือคนเรานี้ว่า เราก็ต้องการผลดีต่างๆ เช่นว่า เราต้องการให้ชีวิตของเราดี ตลอดไปถึงว่า เราต้องการให้สังคมของเราดี มีความเจริญมั่นคง อยู่กันร่มเย็นเป็นสุข แต่การที่ชีวิตจะดี สังคมจะดี อะไรๆ จะดี ทุกอย่างนี้ ก็ต้องตั้งอยู่บนฐานของความจริงนั้น

ดังเช่น ความจริงมีอยู่อย่างหนึ่งว่า สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัย เหตุอย่างไคร้ก็ทำให้เกิดผลอย่างนั้น ผลเกิดขึ้นตามเหตุตามปัจจัยของมัน เมื่อเราจะทำชีวิตให้ดี ทำสังคมให้ดี เราจะทำอย่างไร เราก็ต้องรู้ความจริงนี้ และทำตามความจริงนี้ คือรู้ว่าเหตุปัจจัยอันไหน จะทำให้เกิดความเจริญงอกงาม ก็ทำหรือส่งเสริมเหตุปัจจัยนั้น และในทางตรงข้าม เหตุปัจจัยไหนจะทำให้เกิดความเสื่อมความเสียหาย ก็ป้องกันแก้ไขกำจัดเหตุปัจจัยนั้น

รวมความย่ำว่า เราก็ปฏิบัติจัดการไปตามความจริงนั้น โดยป้องกันแก้ไขกำจัดเหตุปัจจัยที่จะให้เกิดผลร้าย แล้วก็ไปทำหรือส่งเสริมเหตุปัจจัยที่จะนำมาซึ่งผลดี อันนี้ก็คือต้องปฏิบัติไปตามความจริง

ก็จึงเป็นอันว่า มนุษย์ต้องรู้ความจริง แล้วก็เอาความรู้ในความจริงมาใช้ประโยชน์ โดยนำมาปฏิบัติการให้เป็นไปตามความจริงนั้น แล้วก็จะได้ผลตามต้องการ

จากหลักความจริงนี้ จึงเป็นเหตุให้เราต้องพัฒนามนุษย์ คือให้มนุษย์ศึกษา เพื่อจะได้รู้ความจริง และปฏิบัติได้ผลตามความจริงนั้น

“ธรรม” คือความจริงที่มีอยู่ตามธรรมชาติของธรรมชาติ เวลาพระพุทธเจ้าตรัสธรรมะ พระองค์ทรงใช้คำว่า “แสดง” หมายความว่า ความจริงมันเป็นอย่างนั้น ก็เอามาแสดงให้คนทั้งหลายรู้ด้วย

คนอยู่ในกำกับของกฎธรรมชาติ จะอยู่กันให้ดี กับบัญญัติ “วินัย” เป็นกฎหมายขึ้นมา

ทีนี้ เราจะเอาความจริงนั้นมาใช้ให้เป็นประโยชน์ เราต้องการให้สังคมของเราเป็นอย่างไร ต้องการให้ชีวิตของเราเป็นอย่างไร เรายอมเห็นว่า อ้อ... ต้องทำอย่างนั้นๆ ถ้าทำอย่างนี้แล้วจะเกิดผลดีขึ้นมา เราต้องการให้มีการปฏิบัติอย่างนั้น ซึ่งสอดคล้องกับความจริงในทางที่เกิดผลดี

พร้อมกันนั้น เราก็ไม่ต้องการให้เกิดการปฏิบัติตรงข้ามที่จะเป็นเหตุปัจจัยนำมาซึ่งความเสื่อม

ถึงตอนนี้ เราก็เลยอาจจะมาตกลงกัน หรือว่าใครมีอำนาจ หรือได้รับความเชื่อถือศรัทธา ก็มาพูดกัน บอกกันว่า เออ... พวกเรา เอาอย่างนั้นๆ เพื่อให้สังคมของเราดี เพื่อให้ชีวิตของพวกเราดี เราทำกันอย่างนั้นๆ เราละเว้น ไม่ทำอย่างนั้นๆ นะ

แล้วก็ เพื่อให้แน่นอนมั่นใจว่าจะทำอะไรปฏิบัติกันจริงจังตามนั้นก็วางลงไปเป็นกฎ เป็นกติกา เป็นระเบียบ ให้ยึดถือปฏิบัติกันในสังคม ในครอบครัว จนกระทั่งในชีวิต ว่าต้องทำอย่างนี้ๆ ต้องไม่ทำอย่างนั้นๆ

ยิ่งกว่านั้น ก็ยังล้าบทให้หนักแน่นแม่นยำยิ่งขึ้นไปอีกว่า ถ้าขัดขึ้น หรือฝ่าฝืน ไม่ทำตาม หรือละเมิดข้อนั้นๆ สังคมคือคนด้วยกันนี้จะ

ลงโทษอย่างนั้นๆ

(ตามความจริงของกฎธรรมชาติ ก็จะมีผลร้าย ซึ่งเรียกเป็น บุคลาธิษฐานว่าธรรมชาติจะลงโทษอยู่แล้ว แต่โทษตามธรรมชาตินั้น คนอาจจะไม่เห็นชัดเจน ไม่ทันใจ หรือซับซ้อนเกินกว่าที่คนทั่วไปจะเข้าใจ คนด้วยกันก็ลงโทษเสียเลยให้ได้ผลในทางปฏิบัติจนพอใจ)

อันนี้ก็เลยกลายเป็นการจัดตั้งวางแบบแผน ระเบียบ กฎเกณฑ์ กติกา ตลอดจนกฎหมาย ขึ้นมา

กฎ กติกา ระเบียบ แบบแผน ตลอดจนกฎหมาย ที่จัดตั้งวางลงไปให้ถือปฏิบัติกันนี้ เรียกรวมนๆ ตามภาษาพระเป็นคำเดียวว่า “วินัย”

ส่วนการกระทำในการจัดตั้งวางหรือกำหนดลงไป เรียกว่า “บัญญัติ”

ก็จะมี “วินัย” คือ กฎ กติกา ข้อบังคับ ระเบียบ แบบแผน ฯลฯ ตลอดจนกฎหมาย ที่คนเรานี้เอง “บัญญัติ” ขึ้น คือจัดตั้งสั่งการหรือตกลงกันวางกำหนดหรือตราลงไว้

นี่ก็มาเข้ากับ “ธรรม” คือความจริงตามธรรมชาติของธรรมชาติ (หรือตามกฎธรรมชาติ) ที่เป็นของมันอย่างที่เป็นอยู่และเป็นไปนั้น ซึ่งท่านรู้หรือค้นพบแล้ว ก็นำมา “เทศน์” คือ แสดง ให้รู้ให้เข้าใจกัน

รวมความว่า เป็นเรื่องของคนหรือสังคมมนุษย์ที่มีการบัญญัติ กฎเกณฑ์ กติกา กฎหมาย (วินัย) ขึ้นมา เพื่อจะให้ความจริงที่มีอยู่ตาม ธรรมชาติของธรรมชาติ (ธรรม) นั้น เกิดผลดีแก่ชีวิตและสังคมมนุษย์ หรือว่าเพื่อให้มนุษย์ปฏิบัติให้สอดคล้องกับความจริงของธรรมชาติในทางที่จะเกิดผลดีแก่ชีวิตและสังคมของตนเอง

ที่นี้ ในด้านของมนุษย์นั้น เมื่อจะให้สังคมความประสงค์ของตน ก็ต้องจัดการให้มีหลักประกันที่จะให้ “วินัย” ได้ผลจริง ดังนั้น เมื่อบัญญัติกฎ กติกา ระเบียบ ข้อบังคับ กฎหมาย ฯลฯ ขึ้นมาแล้ว ก็จะต้องพัฒนาระบบ กระบวนการ และมาตรการต่างๆ มากมายขึ้นมารับทอต่อจากกฎหมายเป็นต้นที่ตนได้บัญญัติขึ้นนั้น จึงเกิดมีการบริหาร การปกครองให้เป็นไปตามกฎหมายที่ได้บัญญัติ ตลอดจนมาถึงกระบวนการพิจารณาตัดสินโทษ และการลงโทษผู้ที่ขัดขึ้นและผู้ที่ฝ่าฝืนกฎหมายเป็นต้น ที่ได้บัญญัติเหล่านั้น

ระบบ กระบวนการ และมาตรการเหล่านี้ ซึ่งอยู่ในขั้นตอนของบัญญัติทั้งหมด (อย่างที่ปัจจุบันจัดเป็น นิติบัญญัติ บริหาร และตุลาการ รวมทั้งกระบวนการยุติธรรมทั้งสิ้น) ทางพระเรียกรวมคำเดียวว่า “วินัย”

ถึงตรงนี้ ก็เป็นอันได้มีคำคำว่า “ธรรมวินัย” ซึ่งประกอบด้วย

๑. **ธรรม** คือ ความจริงที่เป็นอยู่เป็นไปตามธรรมชาติของธรรมชาติ
๒. **วินัย** คือ ข้อที่มนุษย์บัญญัติขึ้นมาให้พวกตนปฏิบัติให้ถูกต้อง

แต่วินัยในภาษาไทยมีความหมายไม่ตรงกับที่พระพุทธเจ้าสอนไว้ จึงต้องขอให้ทำความเข้าใจให้ชัด โดยแยกจากความหมายในภาษาไทย (ในภาษาไทย วินัยมีความหมายแคบลงไปมาก)

“ธรรม” เป็นความจริงที่เป็นอยู่เป็นไปตามธรรมชาติของมัน พระพุทธเจ้าจึงทรงเพียงนำมา**แสดง**ตามที่มันเป็น แต่วินัยเป็นเรื่องที่ทรงจัดตั้ง วาง หรือตราขึ้นให้คนปฏิบัติ ศัพท์สำหรับวินัยก็เลยเรียกว่า**บัญญัติ**

ในธรรมชาติมีธรรมอยู่เอง แต่คนบัญญัติวินัยขึ้นมา และ ๒ อย่างนี้ต้องสอดคล้องซึ่งกันและกัน คือวินัยต้องตั้งอยู่บนฐานของธรรม

หมายความว่า คนต้องรู้ความจริงว่าเป็นอย่างไร แล้วบัญญัติกฎกติกาที่พวกตนจะต้องปฏิบัติให้ตรงตามความเป็นจริง เพื่อให้ได้ผลขึ้นมาตามความเป็นจริงนั้น

เมื่อจับหลักเรื่องธรรมกับวินัยได้แล้ว ก็จะมองเห็นว่า พระพุทธศาสนาทั้งหมดก็มีเท่านั้นเอง

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงใช้คำเรียกพระศาสนาของพระองค์สั้นๆ ซึ่งเป็นคำสรุปพระพุทธศาสนาอยู่ในตัว ว่า “ธรรมวินัย”

**รู้ธรรมยังไม่พอ จะจัดชีวิต-สังคมให้ดีขึ้น ก็ยังไม่ได้
หันไปจัดการกับธรรมชาติ ก็พลาดมาแทบทั้ง**

ถ้ามนุษย์ไม่รู้ไม่เข้าใจความจริงของธรรมชาติเพียงพอ เรียกว่าปัญญาเข้าไม่ถึงความจริงนั้น ถึงแม้ว่าเขาจะต้องการผลดีโดยมีเจตนาดี เช่น ปราบปรามนาดี มีเมตตา เป็นต้น แก่สังคมของตน แล้วพยายามบัญญัติจัดตั้งวางกฎ กติกา ระเบียบ แบบแผนขึ้นว่า ให้คนทำอย่างนั้นอย่างนี้ แต่เมื่อบัญญัตินั้นไม่สอดคล้องกับความจริงแท้ มันก็คือความผิดพลาด แล้วก็ไม่ได้ผลจริง จึงต้องให้สองอย่างนี้สัมพันธ์และสอดคล้องซึ่งกันและกัน

ตกลงว่ามี **หนึ่ง** ความจริงที่มีอยู่ตามธรรมชาติของธรรมชาติ เรียกว่า “ธรรม” และ

สอง อาศัยความรู้ในความจริงของธรรมชาตินั้น มนุษย์เรานี้แหละก็มาบัญญัติจัดวางกติกา ระเบียบแบบแผน ขึ้นในสังคม เพื่อให้มนุษย์ปฏิบัติโดยสอดคล้องกับความจริงของธรรมชาตินั้น ในทางที่จะเกิดผลดีแก่ชีวิตและสังคมของตน เรียกว่า “วินัย”

พระพุทธศาสนา ก็จะมีหลักใหญ่อยู่ ๒ อย่างเท่านั้น แล้วก็เรียกพระพุทธศาสนาว่า “ธรรมวินัย” เท่านั้นเอง เป็นชื่อที่สั้นที่สุด และเป็นชื่อเดิมด้วย

ส่วนคำว่า “พระพุทธศาสนา” เป็นคำที่ใช้กว้างๆ ซึ่งแต่เดิมนั้น ก็หมายถึงคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นด้านหนึ่ง ไม่ใช่ทั้งระบบของพระพุทธศาสนา และก็มีองภาพรวมได้ไม่ชัด ไม่เหมือนคำว่า พระธรรมวินัย

เพราะฉะนั้น สำหรับพระ เวลาใช้คำที่เป็นทางการหรือเป็นหลักฐาน ก็จะใช้คำว่าพระธรรมวินัย ซึ่งชี้ตรงไปถึงตัวหลักเลย และเห็นกันชัดออกมาเลยว่ามี ๒ อย่างนี้นะ มารวมกันเป็นหนึ่ง

ทั้งที่มี ๒ อย่าง แต่เวลาเรียกรวมกันว่าธรรมวินัยนี้ ท่านใช้เป็นคำเอกพจน์ คือ ๒ อย่าง รวมกันแล้วกลายเป็นหน่วยอันหนึ่งอันเดียว

เหมือนอย่างชีวิตเรานี่ ที่มีรูปกับนาม เวลารวมกันแล้วท่านเรียกว่า นามรูป เป็นชีวิตอันหนึ่งอันเดียวหน่วยเดียว ประกอบด้วยด้านนามกับด้านรูป หรือด้านร่างกายกับด้านจิตใจ แต่คำที่เรียกรวมกันนั้นเป็นคำเอกพจน์ นี่คือ นามรูปเป็นหน่วยรวมอันเดียวคือชีวิต เหมือนกับธรรมวินัยเป็นหน่วยรวมอันเดียวคือพระพุทธศาสนา

ที่ว่านั่นเป็นหลักการใหญ่ ที่เหมือนกับเป็นเครื่องเตือนใจเราว่า มนุษย์จะต้องพยายามเข้าถึงความจริงอยู่เสมอ การบัญญัติ จัดตั้งวางและเปลี่ยนแปลงระเบียบแบบแผนกฎเกณฑ์ต่างๆ จะต้องสอดคล้องกับความเป็นจริง เช่น ความเป็นไปตามเหตุปัจจัย ทั้งลึกลงไปในธรรมชาติที่เป็นพื้นฐาน และในสังคมที่อยู่บนฐานของธรรมชาติ

ความเป็นจริงในธรรมชาติ เป็นความเป็นจริงพื้นฐาน จะพูดว่า

ความจริงในชีวิตและในสังคมมนุษย์ ตั้งอยู่บนฐานของความจริงของธรรมชาติ หรือว่าชีวิตและสังคมต้องเป็นไปตามความเป็นจริงของธรรมชาติ ก็ถูกทั้งนั้น

เพราะฉะนั้น จึงหนีไม่พ้นว่า ถ้ามนุษย์จะให้ชีวิตและสังคมของตนอยู่ดีมีสุขได้ มนุษย์ก็ต้องพยายามเข้าไปถึงความจริงของธรรมชาติ หรือธรรมดานี้

การเป็นไปที่เป็นความจริงของธรรมชาตินั้น มองรวมๆ แล้ว ก็เป็นระเบียบเป็นระบบ ซึ่งมนุษย์ที่ต้องการจะเป็นอยู่ให้ดีและทำอะไรให้ได้ผล ก็ต้องทำให้เป็นระเบียบเป็นระบบตามนั้น ตั้งแต่จะกินจะทำงานจะนอนไปตามวันเวลาที่ดวงอาทิตย์ดวงจันทร์โคจร ต้องทำการกลีกรมไปให้ถูกลำดับและระบบของฤดูกาล เป็นต้น

เพื่อจะเป็นอยู่ให้ดีและทำอะไรให้ได้ผลยิ่งขึ้น มนุษย์ที่ฉลาดก็มาพยายามคิดบัญญัติจัดตั้งวางระเบียบระบบชีวิตและสังคมของตนมากขึ้นๆ

อย่างไรก็ตาม ทั้งหมดนี้ ถ้าเราไม่เข้าถึงความจริงของธรรมชาติ แล้วบัญญัติจัดตั้งวางระเบียบระบบของชีวิตของสังคมให้สอดคล้องกับความจริงของธรรมชาตินั้นแล้ว กฎเกณฑ์ กติกา กฎหมายอะไรต่างๆ นั้น ก็เป็นไปได้ยากที่จะได้ผลดี ที่แท้ก็คือ มันจะไม่สำเร็จผลจริง

แม้แต่ในยุคอุตสาหกรรม ที่มนุษย์มุ่งจะเอาชนะธรรมชาติ จะไม่ยอมขึ้นต่อธรรมชาติ ก็ยังต้องรู้ความจริงของธรรมชาติในด้านที่จะเอาชนะนั้นให้มากที่สุด และต้องทำให้ถูกต้องตามกฎธรรมชาติในเรื่องนั้น

เพียงแต่ว่า นั่นเป็นการพยายามรู้ด้วยทำที่แบบศัตรูหรือเป็นปฏิปักษ์ คือใช้วิธีล้างความลับ เพื่อเอาความจริงของศัตรูมาใช้จัดการ

มัน โดยทำตามความจริงนั้นแหละ แต่ทำในทางที่ย้อนทางหรือยกย่องให้เข้ากับความต้องการของตน (เหมือนคนเอาความรู้เกี่ยวกับการไหลของน้ำมาใช้ในการเขื่อนกั้นน้ำ)

แม้จะประสบความสำเร็จไม่น้อย แต่ปัญหาก็มักเกิดขึ้น เพราะมนุษย์รู้ความจริงในเรื่องนั้นไม่เพียงพอ หรือรู้ครบถ้วนเฉพาะในเรื่องนั้นด้านนั้น แต่ไม่รู้ไปถึงเหตุปัจจัยข้างเคียงที่สัมพันธ์โยงต่อกันออกไป คือระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยในสิ่งทั้งหลายที่โยงกันทั่วตลอด (ระบบปัจจัยการ)

ดังนั้น บ่อยครั้ง แม้จะได้ผลที่ต้องการแล้ว แต่พร้อมนั้น หรือบางทีหลังจากนั้น เร็วบ้าง ช้าบ้าง ก็เกิดผลพวงอย่างอื่นตามมา ที่มักไม่ได้คาดคิด ซึ่งบางทีก็เป็นเรื่องร้ายแรง ทำให้ผลดีที่ได้มานั้นไม่คุ้มกัน อย่างปัญหาสิ่งแวดล้อมทั่วโลก ที่นับวันดูจะยิ่งรุนแรงจนแทบไม่เห็นทางแก้

เรื่องเปียงเบนและข้างเคียงจะไม่พูดมากในที่นี้ พูดแค่รวมๆ ว่า แม้จะก้าวหน้าในการพิชิตธรรมชาติมามากมายจนบัดนี้ มนุษย์ก็ยังไม่เอาชนะธรรมชาติไม่ได้ แต่ตรงข้าม มนุษย์ได้เริ่มเปลี่ยนท่าทีหันมาขออยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างเป็นมิตร

ปัญญาก็ต้องรู้ชัดแจ้งตรงความจริง เจตนาก็ต้องตั้งถูกต้องตรงความดี

กลับไปพูดเรื่องการที่มนุษย์จะบัญญัติจัดตั้งวางระบบชีวิตและสังคมของตนให้ได้ผลดี รวมแล้ว มีข้อสำคัญ ๒ อย่าง คือ

๑. **ปัญญา ที่รู้จริง** คือ ต้องมีปัญญาเข้าใจความจริงของธรรมชาติ รู้ธรรมชาติตามที่มันเป็นของมัน หรือรู้สิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็น อันเป็นความรู้ขั้นที่ ๑ เรียกสั้นๆ ว่า รู้ธรรม

๒. **ปัญญา ที่รู้จัด** คือ ปัญญา ที่ทำให้สามารถนำเอาความรู้ในความจริงของธรรมชาตินั้น มาดำเนินการจัดสรรสังคมมนุษย์ ตั้งตั้งแต่การดำเนินชีวิต ให้ได้ผลดี ด้วยการบัญญัติจัดตั้งวางกฎกติกาบนฐานแห่งความจริงของธรรมชาตินั้น เป็นความรู้ขั้นที่ ๒ ที่อาศัยปัญญา เรียกสั้นๆ ว่า รู้วินัย

พระพุทธเจ้าที่ทรงเป็นบุคคลพิเศษ ก็เพราะทรงมีพระปัญญาทั้ง ๒ ด้านเชื่อมต่องานทอดกันเป็น ๒ ชั้น คือ

๑. มีปัญญา รู้สภาวะธรรม (หรือสัจธรรม) คือความจริงของธรรมชาติ หรือความจริงที่ดำรงอยู่ตั้งอยู่ตามธรรมดา

๒. มีปัญญา รู้วินัยบัญญัติ (หรือบัญญัติธรรม) คือรู้จักบัญญัติจัดตั้งวางระเบียบระบบต่างๆ ที่จะช่วยให้คนอื่น หรือให้หมู่ชนจำนวนมาก พัฒนาชีวิตพัฒนาตัวขึ้นมาจนเข้าถึงความจริงแห่งธรรมเหมือนกับพระองค์ได้ เช่น ตั้งสังฆะ บัญญัติวินัย ให้มีวัด วางระบบการฝึกการศึกษาสั่งสอนเผยแผ่ธรรมให้ได้ผล

เมื่อมีปัญญาความรู้ความสามารถครบทั้ง ๒ ชั้นนี้ จึงเป็นพระพุทธเจ้า ที่เรียกว่า สัมมาสัมพุทธะได้

ถ้ามีแค่ปัญญารู้ความจริงของธรรมชาติ รู้แล้วก็เกิดผลต่อตนเอง คือรู้เข้าใจความจริง ทำให้จิตใจของตนหลุดพ้นเป็นอิสระ แต่ขาด

ความสามารถที่จะไปสอนคนอื่น ที่จะไปจัดตั้งวางแบบแผนจัดสรรชุมชนให้คนหมู่ใหญ่ได้ประโยชน์ด้วย ได้ประโยชน์เฉพาะแก่ตัวเอง ก็เรียกว่าเป็นพระปัจเจกพุทธะ

การที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้ามีปัญญา ๒ ระดับ คือ ระดับรู้ธรรม กับระดับบัญญัติวินัยนี้ เป็นเครื่องเตือนใจมนุษย์อย่างที่กำลังกล่าวแล้วว่า ขั้นแรก เราจะต้องพยายามเข้าถึงความจริงของธรรมชาติอยู่เสมอ มิฉะนั้น การจัดตั้งวางระบบระเบียบแบบแผนในสังคมมนุษย์ ก็จะไม่สอดคล้องเข้ากันกับความจริงของธรรมชาติ ซึ่งก็คือรวมไปถึงความจริงที่เป็นไปในชีวิตและสังคมของเราเองด้วย แล้วการบัญญัติจัดตั้งนั้น ก็จะเอาดีแท้จริงไม่ได้

อย่างไรก็ตาม คนเรานี้ เมื่อจะทำอะไรก็ตาม ไม่ใช่จะมีเพียงความรู้ที่ใช้ในการทำกรานั้นเท่านั้น แต่เรามีความคำนึงถึงจุดหมายที่ตนต้องการและ “ตั้งใจ” ที่จะให้การกระทำของตนเกิดผลลุล่วงถึงจุดหมายนั้นด้วย

สำหรับท่านที่มีปัญญาเข้าถึงความจริงถ่องแท้ และมีปัญญารู้ว่าควรหรือจะต้องทำอะไรให้เป็นอย่างไร และจะเป็นอย่างนั้นได้อย่างไรแล้ว ใจก็เพียงตั้งไปตามความรู้นั้น ทำเหตุปัจจัยที่ความรู้บอกให้ตรงไปตรงมา ความตั้งใจก็จึงไม่มีบทบาทพิเศษอะไร

แต่สำหรับมนุษย์ทั่วไป ที่เรียกว่าปุถุชนนั้น นอกจากปัญหาว่าเขามีปัญญาที่รู้ความจริงถ่องแท้หรือไม่แล้ว ก็ยังมีปัญหาที่ความตั้งใจอีกด้วย โดยเฉพาะปัญหาที่ความตั้งใจนี้แหละมักเป็นเรื่องใหญ่ยิ่ง จนบางที่ทำให้ลืมมองเรื่องความรู้ไปเลย ทั้งที่ตัวแท้ของเรื่องมีแต่ปัญญาเท่านั้น

ปัญหาเกี่ยวกับความ “ตั้งใจ” ของปฏุชนนั้น โยงไปถึงปัญหาความต้องการ คือ เขามีความต้องการของเขาเอง อาจจะเป็นความต้องการเพื่อตัวเขาเองบ้าง เพื่อคนหรือเพื่อพวกของเขาบ้าง เพื่อข้ามเพื่อขัดหรือกั้นคนอื่นพวกอื่นบ้าง เป็นต้น ซึ่งทำให้เขาตั้งใจทำการให้เป็นไปตามความต้องการนั้น ดีบ้าง ร้ายบ้าง ไม่ใช่แค่ตรงไปตรงมาตามความรู้

ความ “ตั้งใจ” ของคนทั่วไปนี้ มีชื่อเฉพาะว่า **เจตนา** หรือเจตจำนง การกระทำของมนุษย์ทั้งหลาย ก็มาจากเจตนาและรวมศูนย์อยู่ที่เจตนานี้แหละ

การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา นั้น ท่านเรียกว่า “กรรม”

จะเป็นกรรมที่ทำออกมาทางกาย หรือพูดออกมาทางวาจา ก็ตาม ก็เริ่มต้นด้วยการคิดข้างในใจ โดยมีความตั้งใจที่เรียกว่าเจตนา นี้ ดังนั้นเมื่อเรียกแบบรวมตลอดทั้งกระบวน ก็บอกว่า **เจตนา** นั้นเอง **เป็นกรรม**

กรรม หรือลึกลงไปคือ**เจตนา** เป็นธรรมชาติหน่วยสำคัญในตัวมนุษย์ เป็นปัจจัยตัวแปรที่มนุษย์นำตัวเข้าไปร่วมผันแปรกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยในธรรมชาติทั้งหมด

ถึงตอนนี้ เมื่อพูดถึงกระบวนการบัญญัติจัดตั้งในสังคมมนุษย์ และกล่าวถึงองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องให้ครบ ก็จึงต้องพูดว่ามี ๒ อย่างคือ

๑. ปัญญาที่รู้เข้าใจเข้าถึงความจริงของธรรมชาติ แยกเป็น ๒ ชั้น

- ก) **ปัญญา** ที่รู้จริง (หรือรู้แจ้ง) หยั่งเห็นธรรมชาติตามที่มันเป็นของมัน เช่น ระบบและกระบวนความเป็นไปแห่งเหตุปัจจัยในสิ่งทั้งหลาย

ข) ปัญญา ที่รู้จัก มองเห็นว่าจะจัดสรรดำเนินการให้ระบบ และกระบวนการแห่งปัจจัยการนั้น เป็นไปในทางที่จะเกิดผลดี เป็นประโยชน์แก่ชีวิตและสังคมมนุษย์นี้ ได้อย่างไร

๒. เจตนา คือ ความตั้งใจในการกระทำ ที่จะให้เป็นไปเพื่อผลที่พึงเกิดพึงมีพึงเป็นตามที่ปัญญาผู้ตรงไปตรงมาอย่างบริสุทธิ์ หรือเพื่อสนองความต้องการของตน ที่ดีหรือร้าย อย่างใดอย่างหนึ่ง

พึงระลึกไว้เสมอว่า ในชีวิตและสังคมมนุษย์นี้ เจตนาเป็นเจ้าบพบาทใหญ่ โลกมนุษย์คือ **โลกแห่งเจตจำนง** และเป็นไปตามกระบวนการของเจตจำนง คือกรรม

เจตจำนงเป็นแก่นนำของ**อารยธรรม** มนุษย์สร้างอารยธรรมทั้งหมดขึ้นด้วยเจตจำนง หรือพูดให้เต็มว่า เจตนาอาศัยปัญญาสร้างอารยธรรมขึ้นมา (คำพระว่า โลกอันจิตนำไป เป็นไปตามกรรม)

เจตนาหรือเจตจำนงนั้นกำกับและครอบคลุมเรื่อง**จริยธรรม** (ที่จะพูดต่อไป) และเรื่อง**บัญญัติธรรม**ทั้งหมด

จะต้องตระหนักไว้อย่างมั่นใจว่า เจตจำนงหรือเจตนา นี้ ก็เป็น**กรรมชาติ**นั่นเอง มันเป็นกรรมชาติในตัวมนุษย์ เช่นเดียวกับปัญญาเป็นต้น ที่พามนุษย์เข้าไปเป็นส่วนร่วมอันสำคัญในปัจจัยการ คือกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยในธรรมชาติ

เอาละ เป็นอันว่า เมื่อมองไปที่พระพุทธเจ้า เราได้หลักใหญ่ คือ

๑. มีปัญญา ที่เข้าถึงความจริงของธรรมชาติ

๒. มีปัญญา ที่จะจัดตั้งจัดการให้มนุษย์ได้รับผลดี บนฐานของความเป็นจริงนั้น

จะต้องพยายามให้การกระทำของเราสำเร็จผล ด้วยปัญญาสองชั้น ที่บริสุทธิ์ตรงไปตรงมาอย่างนี้

เป็นธรรมดาว่า มนุษย์ที่ดำเนินชีวิตและทำการทางสังคมกันอยู่นี้ ก็ต้องทำตามดำเนินไปตามความจริงของกฎธรรมชาติ ในเรื่องเหตุปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ ทั้งนั้น แต่จะทำความรู้ ตรงความจริงหรือไม่ แล้วก็ได้ผลหรือไม่ได้ผลไปตามเหตุปัจจัยเท่าที่รู้และทำหรือไม่ทำอย่างไรวินั้น

ถ้ารู้ความจริงชัดเจนสว่างแจ้ง ก็รู้ว่าจะอย่างไรดีงามเป็นคุณเป็นประโยชน์แก่ชีวิตและสังคมแท้จริง ก็ทำด้วยเจตนาให้ตรงที่จะเกิดผลดีนั้น

ถ้าไม่รู้ หรือรู้ไม่พอ ก็ทำไม่ได้ตรงความจริง หรือพอจะรู้ แต่ตั้งใจทำไม่ให้ตรงที่จะดี ก็เลยทำไม่ตรงความจริง

บัญญัติจะได้

ปัญญาก็ต้องเต็ม เจตนาก็ต้องตรง

ที่นี้ พอเราเข้ามาดูความเป็นไปในขั้นที่เป็นเรื่องราวเป็นกิจการของสังคมมนุษย์ ตั้งแต่งานนิติบัญญัติเป็นต้นไป จะเห็นว่าถึงกับมีบุคคลผู้ทำหน้าที่ในเรื่องนี้ทีเดียว คือ มีผู้เป็นเจ้าการใหญ่ ที่ต้องพิจารณาว่า ทำอย่างไรจะจัดตั้งวางตรา ระเบียบ แบบแผน บทบัญญัติ กฎหมาย ที่เป็นกติกาของสังคมขึ้นมา ให้เกิดผลดีแก่สังคมประเทศชาติได้

ถึงตอนนี้ เราต้องบอกว่า ผู้ที่จะเป็นนักนิติบัญญัตินั้น

หนึ่ง จะต้องมีความรู้ ทั้งปัญญาที่รู้ความจริง และปัญญาที่จะสามารถมาจัดตั้งวางระเบียบแบบแผนให้แก่สังคม

แค่ข้อหนึ่งนี่ก็เป็นเรื่องที่ใหญ่มาก มันเป็นตัววัดเบื้องต้นแรก เริ่มด้วยบอกว่า คนที่จะมาเป็นนักนิติบัญญัติที่ดี ทำงานได้สำเร็จนั้น ต้องมีปัญญาเข้าใจความจริงของธรรมชาติ ตั้งต้นแต่ความต้องการของชีวิตมนุษย์ ต้องรู้ว่าชีวิตมนุษย์ที่เป็นอยู่ดีคืออย่างไร ชีวิตมนุษย์ควรจะเป็นอย่างไร ชีวิตมีจุดหมายเพื่ออะไร สังคมที่ดีเป็นอย่างไร ตามที่เป็นจริง โดยสอดคล้องกับความเป็นจริงของธรรมชาติ อะไรต่างๆ เหล่านี้

แค่ปัญญาที่รู้ความจริงในขั้นตามที่มันเป็นของธรรมชาตินี้ บุคคลที่จะเป็นนักนิติบัญญัติได้จริง ก็จะต้องเป็นมนุษย์ที่กล้าเลศทีเดียว แต่ก็จำเป็นต้องเลศอย่างนั้น มิฉะนั้นจะมาจัดตั้งวางระบบระเบียบแบบแผนให้เกิดผลดีที่พึงหมายให้แก่สังคมได้อย่างไร ในเมื่อตัวเองก็ไม่รู้จริงว่าอะไรเป็นของดี

แล้วไม่แค่นั้น ยังต้องรู้ต่อไปอีกว่า ทำอย่างไรจะให้เกิดผลดีที่ต้องการนั้น เหตุปัจจัยมันเป็นอย่างไร และจะทำเหตุปัจจัยนั้นๆ ให้เกิดผลได้อย่างไร ซึ่งก็เป็นเรื่องใหญ่มาก จึงพูดได้เลยว่า ถ้าปัญญาไม่ถึงขั้นอย่างพระพุทธรเจ้าแล้ว จะมาวางแบบแผนนิติบัญญัติให้สังคมดี ย่อมเป็นไปได้ยาก

จึงต้องตั้งอุดมคติไว้เลยว่า คนที่จะมาทำงานหรือดำเนินการในเรื่องนิติบัญญัตินี้ได้ จะต้อง มี ทั้งปัญญาที่เข้าใจความจริงอย่างที่ว่าแล้ว และปัญญาที่จะมาจัดตั้งวางระบบ ต้องเก่งกาจด้วยทั้ง ๒ ชั้น

แต่ไม่ใช่เท่านั้น **สอง** ยังมีอีกอย่างหนึ่งซึ่งอยู่ในตัวมนุษย์ที่จะต้องจัดการอย่างสำคัญ คือ **เจตนา** ที่เป็นตัวกำหนดในเรื่องจริยธรรม

พอมาถึงขั้นจัดทำดำเนินการของมนุษย์ ปัญญาก็มาประสานกับเจตนา หรือเจตจำนงนี้เพิ่มเข้ามาอีกตัวหนึ่ง

แน่ละ เจตนาของมนุษย์ผู้จะวางระเบียบแบบแผน หรือกติกานบุคคล และกติกาสังคม ก็ต้องมุ่งเพื่อจุดหมายที่ดีแน่นอนอยู่แล้ว คือเพื่อให้ชีวิตดี ให้คนทั้งหลายอยู่กันด้วยดี มีความสัมพันธ์ที่ดีไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน ให้สังคมดี เจริญมั่นคง พัฒนาอย่างดี มีความสงบสุข อะไรต่างๆ เหล่านี้

เจตนาที่ว่านี้ จะต้องมียุ่อย่างแนบแน่นกับจุดมุ่งหมาย เป็นความมุ่งมั่นที่แรงกล้าเด็ดเดี่ยว อยู่ในใจของผู้ที่จะทำหน้าที่นิติบัญญัติ ในการจัดตั้งวางระเบียบ ตรากฎหมาย กำหนดกติกาสังคม โดยมีใจที่ตั้งมั่นในเมตตาการุณยธรรม มีความปรารถนาดีต่อชีวิตและสังคม ใฝ่สร้างสรรค์อย่างจริงใจ

เจตนา^{นี้} จึงเป็นเรื่องใหญ่อีกด้านหนึ่ง ซึ่งเข้ามาสู่แดนที่บอกแล้วว่าเราเรียกกันถือกันเป็นจริยธรรม ครอบคลุมมาถึงบัญญัติธรรม

เป็นอันว่า ต่อจากข้อที่หนึ่ง คือปัญญา ที่ต้องมีเป็นหลักใหญ่ ก็มาถึงข้อสอง คือต้องมีเจตนาดี ที่ประกอบด้วยคุณธรรม มีเมตตากฎา เป็นต้น ที่บริสุทธิ์สะอาด ไม่มีความปรารถนาที่เห็นแก่ตน เช่น ไม่มีความโลภที่จะหาผลประโยชน์ให้แก่ตน ไม่มีโทสะที่จะขัดเคืองคิดมุ่งร้ายจะหาทางทำลายหรือกลั่นแกล้งใคร ไม่มีเจตนาชอนเร้นแอบแฝงใดๆ

นี่คือองค์ประกอบจำเป็น อันขาดมิได้ ซึ่งนักนิติบัญญัติต้องมีอย่างแน่นอน ^{หนึ่ง} ปัญญาที่เข้าถึงความจริง ทั้งสองชั้น แล้วก็ ^{สอง} เจตนาที่เที่ยงตรง บริสุทธิ์ สะอาด

ถ้าอย่างนี้ ก็จะได้ผลดีที่สุดในการบัญญัติจัดตั้งวางกำหนดระเบียบแบบแผนกฎกติกาให้แก่สังคม ก็แค่ ๒ ตัวเท่านั้นเอง

ปัญญาที่ใสสว่าง & เจตนาที่ใสสะอาด

ทั้งนิติบัญญัติ บริหาร ตุลาการ ต้องยึดเป็นสำคัญตลอดไป

เมื่อกัน เราพูดถึงหลักใหญ่ ๒ อย่าง คือ **ธรรม** กับ **วินัย** ตอนนี้เรามาถึงคุณสมบัติในตัวคนที่จะจัดกิจดำเนินการ ก็มี ๒ อย่าง คือ **ปัญญากับเจตนา**

สองตัวนี้ เอาไปใช้เป็นมาตรฐานวัดเรื่องของมนุษย์ได้ทุกอย่างไม่ว่าในกิจการอะไรทั้งสิ้น คือ **หนึ่ง** ต้องมีปัญญารู้ความจริง **สอง** ต้องมีเจตนาที่บริสุทธิ์

เจตนาที่บริสุทธิ์ คือ ตั้งใจดี ประกอบด้วยคุณธรรม มุ่งเพื่อจุดหมายที่แท้ เพื่อผลที่ดี มุ่งมั่นปรารถนาดี จะเรียกว่ามีอุดมคติ หรือมีอุดมการณ์ หรืออะไรก็แล้วแต่ ก็อยู่ในเรื่องเจตนาทั้งหมด

นี่แหละสำคัญอย่างยิ่ง ไม่ว่าจะไปทำอะไร ก็ต้องมีให้ครบสองอย่าง

ถึงจะมีปัญญา แต่ถ้าเจตนาไม่ดี ทั้งที่มึนความรู้ความเข้าใจเห็นความจริง แต่เจตนามีโลภะ จะเอาผลประโยชน์ส่วนตัว หรือเจตนาประกอบด้วยโทสะ คิดจะประทุษร้ายเบียดเบียนผู้อื่น หรือประกอบด้วยความหลง เป็นต้น การจัดการในเรื่องนิติบัญญัติ ก็เสียหายไม่ถูกต้อง

ถึงจะมีเจตนาดี บริสุทธิ์ใจ แต่ถ้าไร้ปัญญา ก็ผิดพลาดเสียหาย อาจเกิดผลร้ายโดยรู้ไม่เท่าถึงการณ์ อย่างน้อยก็ไม่สำเร็จผล

จึงต้องให้ปัญญาที่สว่าง กับเจตนาที่ใสสะอาด มาร่วมประสานบรรจบกัน

ตรงนี้ก็จึงเป็นเรื่องใหญ่ขึ้นมาว่า เราจะทำอะไร ที่จะให้บุคคลผู้เข้ามาสู่แดนของเรื่องนี้ เริ่มตั้งแต่การบัญญัติกฎหมาย คือขั้นนิติบัญญัตินั้น มีปัญญาและเจตนาที่ดีที่สุด

ถึงผู้ทำงานด้านอื่นที่เกี่ยวข้องกับกฎหมาย ก็จะต้องเป็นอย่างนี้เหมือนกันทั้งนั้น

ดังที่ทราบกันดี ส่วนประกอบหรืออำนาจสำคัญ ๓ ประการ ของรัฐ จะเป็นนิติบัญญัติ หรือบริหาร หรือตุลาการ ก็อยู่กับเรื่องของกฎกติกาสังคมนี้เอง

เริ่มที่ฝ่ายนิติบัญญัติก็มาตกลงกัน ใช้ความรู้ที่ถึงธรรมถึงความจริงแท้ มาบัญญัติจัดตั้งวางระเบียบแบบแผนกฎกติกาขึ้นไว้ ด้วยเจตนาดีที่บริสุทธิ์โปร่งใสสุจริต เพื่อธรรมเพื่อความดีงามเพื่อประโยชน์สุขที่แท้

แล้วที่นี้ ครั้นถึงฝ่ายบริหาร ก็มาปฏิบัติจัดกิจดำเนินการตามระบบระเบียบแบบแผนกฎกติกานั้น ทำให้การทั้งหลายในรัฐเป็นไปตามกฎกติกา เช่น กฎหมายที่ตั้งไว้ โดยจะต้องประกอบด้วยปัญญาที่ใสสว่าง และมีเจตนาที่บริสุทธิ์ใสสะอาดเช่นเดียวกัน

แล้วก็มาถึงขั้นสุดท้าย ที่ฝ่ายตุลาการจะวินิจฉัยตัดสินกรณีละเมิดฝ่าฝืนผิดพลาดคลาดเคลื่อนขัดแย้ง ให้คดีความทั้งหลายยุติลงได้ตามกฎกติกา เช่น ตามกฎหมายที่ตั้งไว้ ไม่ว่าจะเกิดความวิปลาสคลาดเคลื่อน หรือแม้แต่เคลือบแคลงสงสัยขึ้น ณ ที่ไหนจุดใด แม้แต่ในขั้นนิติบัญญัติ หรือในขั้นของฝ่ายบริหาร ฝ่ายตุลาการก็อาจวินิจฉัยตัดสิน ทำให้ข้อสะอึกขัดแย้งระงับลง เหมือนพายุยกการทั้งหลายให้กลับเข้าไปอยู่ในที่ตั้งอันถูกต้องชอบธรรม ทั้งนี้ ฝ่ายตุลาการนั้น ก็จะต้องประกอบด้วยปัญญาที่ใสสว่าง และมีเจตนาที่ใสสะอาดเช่นเดียวกัน

เรื่องปัญญารู้ความจริง ที่อยู่ในแดนของสภาวะธรรม หรือสัจธรรม ก็ได้พูดมาเป็นหลักพอแล้ว ทีนี้ ในเรื่องเจตนา ที่บอกแล้วว่าเข้ามาในแดนของจริยธรรม และบัญญัติธรรม ก็แน่นอนว่ามีเรื่องที่จะถกเถียงกันให้ได้ความที่ชัดเจนมากขึ้นต่อไป

ข้อนี้ไต่ระบบ ๒ ของธรรมวินัย

มองไปเห็นระบบ ๓ แห่งสภาวะ จริยะ และบัญญัติ

ที่จริง ตอนที่พูดเรื่องธรรม กับ วินัย นั้นแหละ คือได้พูดเรื่องระบบของธรรมทั้งหมดแล้ว เพียงแต่ตอนนั้น จับเอาเฉพาะต้น กับปลาย ที่เป็นจุดกำหนดใหญ่ คือ

- จุดเริ่ม หรือหลักต้นเดิม แบบแผนเดิม ด้านธรรมชาติ ได้แก่ ความจริงตามสภาวะของมัน ที่เรียกว่า **ธรรม** กับ
- จุดปลาย หรือหลักที่ตั้งขึ้น แบบแผนที่จัดวางขึ้นใหม่ ในด้านมนุษย์ ได้แก่หลักการกฎกติกาซึ่งบัญญัติขึ้น ที่เรียกว่า **วินัย**

ธรรม ในที่นี้ หมายถึงความจริงตามสภาวะของธรรมชาติ ถ้าเรียกชื่อเต็ม ก็คือ **สภาวะธรรม** (เรียกหลวมๆ แบบไทยเราว่า สัจธรรม)

ส่วน **วินัย** ก็อย่างที่กล่าวแล้วว่าเป็นเรื่องที่คนบัญญัติจัดตั้งวางขึ้น เมื่อวางเป็นหลักเป็นแบบแผนแล้ว ก็เรียกได้ว่าเป็นธรรมอย่างหนึ่ง (ดังเช่นกฎหมายก็เรียกว่า “ธรรม” เช่น ในคำว่า ธรรมศาสตร์ คือวิชากฎหมาย) ดังนั้น วินัยเมื่อจัดเข้าในชุดของธรรม (เป็นเรื่องสืบเนื่องจากธรรมนั้นแหละ) ก็เรียกว่าเป็น **บัญญัติธรรม**

เป็นอันว่า ถึงตอนนี้ มีธรรม ๒ อย่าง คือ **สภาวะธรรม** ในข้างธรรมชาติ และ **บัญญัติธรรม** ในข้างคนหรือสังคมมนุษย์

ทั้งนี้ ได้บอกแล้วว่า อย่างหลัง คือ **บัญญัติธรรม** ตั้งอยู่บนฐานของอย่างแรก คือ **สภาวะธรรม**

ทีนี้ ถ้าดูให้ดี ในคำอธิบายเรื่อง ธรรม-วินัย ข้างต้นนั้น จะเห็นว่าระหว่าง ๒ อย่างนั้น ก่อนจะตั้งอย่างหลังขึ้นได้ คือ จากธรรม จะมาตั้งวินัยขึ้นนั้น มีตัวเชื่อมโยง ซึ่งสำคัญมากเหมือนกัน แต่ที่นั่นไม่ได้เน้น ถ้าไม่สังเกต อาจจะมีมองข้ามหรือลืมนั่นเลย ตัวเชื่อมโยงนั้นแหละ คือ ธรรมอีกอย่างหนึ่ง เรียกว่า **จริยธรรม**

คราวนี้ก็ครบชุดตลอดทั้งระบบเป็น ๓ อย่าง เรียงตามลำดับเป็น

สภาวะธรรม (หลักหรือแบบแผนที่เป็นอยู่เป็นไปในธรรมชาติตามธรรมชาติของมัน)

จริยธรรม (ข้อที่เสมือนเป็นเงื่อนไขที่ธรรมชาติเรียกร้องต่อมนุษย์ว่า ถ้ามนุษย์ต้องการผลดี จะต้องปฏิบัติอย่างไร)

บัญญัติธรรม (หลักหรือแบบแผนที่มนุษย์บัญญัติขึ้นเพื่อสนองตามเงื่อนไขของธรรมชาติ)

ถ้าเรียกให้สั้น ก็คือ **สภาวะ จริยะ และ บัญญัติ** (ใช้คำว่า ธรรมต่อท้าย เพื่อให้รู้ว่าอยู่ในระบบแห่งธรรม หรือเป็นส่วนหนึ่งของระบบแห่งธรรมนั้น)

ข้อสำคัญอย่างยิ่งที่จะต้องบอกแจ้งไว้ก่อน เพื่อป้องกันความสับสน คือ คำว่า **จริยธรรม** ในที่นี้ จะต้องตระหนักว่า มิใช่มีความหมายอย่างคำว่า “จริยธรรม” ที่ใช้และเข้าใจกันทั่วไปในบัดนี้

เมื่อเห็นคำว่า “จริยธรรม” ในที่นี้ ห้ามนึกถึงจริยธรรมที่ใช้ในปัจจุบันเลย ต้องลบออกไปเลย (เรื่องนี้จะอธิบายเหตุผลข้างหน้า)

ความสัมพันธ์ระหว่างธรรม ๓ อย่างนี้ ก็เหมือนกับที่ได้อธิบายแล้วในตอนว่าด้วยธรรม กับ วินัย และในที่นี้จะทบทวนเล็กน้อย

ยกตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมเป็นเชิงเทียบเคียง เพื่อให้เข้าใจง่าย

สภาวะ (ความจริงตามธรรมชาติ): ไฟเป็นของร้อน มีอำนาจเผาไหม้ ทำให้เกิดแสงสว่างและความเปลี่ยนแปลงต่างๆ มากน้อย ตามระดับของอุณหภูมิ (มองในแง่ของมนุษย์ มีทั้งที่เป็นคุณ และเป็นโทษแก่ตน)

จริยะ (เงื่อนไขหรือข้อพึงประพฤตินั้นมนุษย์ต้องปฏิบัติเมื่อต้องการผลดีแก่ตน): พึงเข้าไปเกี่ยวข้องกับและปฏิบัติตามไฟด้วยความระมัดระวัง สอดส่องป้องกันมิให้เกิดอุบัติเหตุ ไม่เอาไฟไปใช้ทำร้ายใคร หรือทำลายสิ่งใด รู้จักใช้ทำประโยชน์ต่างๆ นำมาใช้ประโยชน์ภายใต้การควบคุม ฯลฯ

บัญญัติ (จัดตั้งวางระเบียบกฎกติกาและมาตรการที่ให้นั้นใจว่าจะเกิดผลดีตามจริยะ): วางกฎมิให้ปล่อยเด็กเล็กอายุเท่านั้นๆ ไว้ในที่ใกล้ระยะเท่านั้นๆ จากวัตถุก่อไฟ, วางข้อห้ามมิให้ผู้ใดนำไฟหรือวัตถุเชื้อไฟเข้าไปในเขตรัศมีเท่านั้นๆ จากโรงเก็บวัตถุระเบิด, ตั้งข้อกำหนดมิให้ก่อกองไฟเผาหญ้าหรือผิงไฟเป็นต้น ใกล้สิ่งก่อสร้างในระยะเท่านั้นๆ, วางระเบียบในการสร้างครัวและโรงครัวว่าจะต้องใช้วัสดุอะไรสำหรับส่วนประกอบใด ต้องจัดวางส่วนประกอบภายในที่ตรงไหน อย่างไรได้ อย่างไรไม่ได้, ฯลฯ

ตัวอย่างทางนามธรรม ก็เช่น

สภาวะ: ความโลภ คือสภาพจิตที่อยากได้อะไรมาเพื่อตน อาจเป็นเหตุให้ทำการแสวงหาต่างๆ อาจถึงกับทำให้ไปเอาทรัพย์สินของคนอื่น ทำการลักขโมย เป็นต้น, โทสะ คือภาวะจิตที่เคืองแค้นมุ่งร้าย ทำให้

ใจเร้าร้อน หัวใจเต้นเร็ว ใจเครียด กล้ามเนื้อเม็งเกร็ง เลือดลมติดขัด กระบวนการเผาผลาญในร่างกายทำงานหนัก ทрудโทรมแก่เร็วขึ้น ง่ายที่จะก่อความขัดแย้งกับผู้อื่น รุนเร้าขับดันให้ไปรังควาญคนที่ตนเกลียดชัง อาจถึงกับทำให้ไปทำร้ายทุบตีหรือฆ่าคนอื่น, เมตตา คือสภาพจิตที่รักปรารถนาดีอยากให้คนอื่นเป็นสุข ทำให้จิตใจสงบเย็น ทำให้ระบบของร่างกายผ่อนคลาย หายใจสบาย เลือดลมเดินดี เผาผลาญน้อย ทрудโทรมแก่ช้า ทำให้มีความเป็นมิตรและอยากช่วยเหลือผู้อื่น ไปบำเพ็ญประโยชน์ เกื้อกูลสังคม, ฯลฯ

จริยะ: ควรควบคุมความโลภไม่ให้เกิดการแสวงหาเกินขอบเขตที่ถึงกับไปเอาของของคนอื่น ถึงกับเบียดเบียน หรือก่อความเดือดร้อนแก่สังคม, ควรจัดการให้โลภะระบายออกในระบบการแสวงหาลาภด้วยการทำงาน, ควรดับโทสะเพื่อสุขภาพกายใจของตน ระวังยับยั้งโทสะไม่ให้เกิดการประทุษร้ายผู้อื่น มิให้แสดงออกมาในการก่อความเดือดร้อนเบียดเบียนสังคม, ควรเจริญเมตตาให้เอื้อต่อสุขภาพกายใจ ควรพัฒนานตนาในทางมีน้ำใจช่วยเหลือเกื้อกูล ควรหาทางแสดงน้ำใจไมตรี ไปร่วมมือกัน ไปบำเพ็ญประโยชน์ต่างๆ, ฯลฯ

บัญญัติ: ตรากฎหมายห้ามลักขโมย, ตรากฎหมายวางบทบัญญัติเกี่ยวกับการทำร้ายร่างกาย ทำลายทรัพย์สิน การฆ่า การสังหาร การก่อการร้าย, วางระเบียบการจัดอบรมผู้ต้องขัง อบรมเด็กมีปัญหา, จัดตั้งค่ายคุณธรรมเพื่อพัฒนาเมตตาธรรม ให้ซื่อสัตย์ ให้กตัญญู, จัดตั้งชมรมสุขภาพกายสุขภาพใจ, ฯลฯ

ตามตัวอย่างเหล่านี้ จะเห็นได้ไม่ยากว่า สภาวะ เป็นความจริงของธรรมชาติ และ**จริยะ** ก็เป็นความจริงเกี่ยวกับความต้องการของชีวิตของคน ไม่ว่าที่ไหน เมื่อใด ทุกกาลเทศะ ก็เป็นอย่างนั้น

ดังนั้น **สภาวะธรรม** และ**จริยธรรม** ซึ่งสืบเนื่องต่อกันมา จึงอยู่ในระดับที่เป็นสัจธรรมด้วยกัน

ส่วน**บัญญัติ**นั้น กำหนดหรือจัดตั้งวางขึ้น เพื่อให้จริยะมีผลเป็นจริง หรือให้ได้ผลตามจริยะ เห็นได้ชัดว่าเป็นสมมติ หรือสมมติธรรม คือไม่มีอยู่จริง แต่เป็นเรื่องของการตกลงหรือยอมรับร่วมกันของมนุษย์

ดังนั้น **บัญญัติธรรม** ซึ่งแต่ละสังคมก็พยายามจัดวางให้ได้ผลมากที่สุด แต่มีความรู้ความเห็นความต้องการความสามารถ มากน้อยไม่เท่ากัน ไม่ตรงกัน จึงบัญญัติแตกต่างกันไปตามกาลเทศะ และได้ผลมากน้อยไม่เท่ากัน เช่น ประเทศนี้มีกฎหมายว่าด้วยการเก็บ การเคลื่อนย้าย การใช้ เชื้อเพลิงประเภทต่างๆ เช่น แก๊ส น้ำมัน ถ่านหิน ฯลฯ อย่างหนึ่ง แต่อีกประเทศหนึ่งมีข้อกำหนดอีกแบบหนึ่ง และสำหรับเชื้อเพลิงแต่ละประเภทนั้นๆ ก็มีข้อบัญญัติที่เป็นรายละเอียดแตกต่างกันไปมากมาย หรือแม้ในประเทศเดียวกัน แต่ต่างยุคสมัย ก็มีเหตุให้บัญญัติแตกต่างกันไป

บางที่**บัญญัติธรรม**ก็ต่างกันมาก จนอาจจะตรงข้ามกันเลย คือเรื่องที่ในสังคมนี้บัญญัติให้เป็นการถูกต้อง แต่อีกสังคมหนึ่งบัญญัติให้เป็นการไม่ถูกต้อง หรือในสังคมเดียวกันต่างกาละ เรื่องที่เคยบัญญัติว่าผิด ก็บัญญัติใหม่เป็นถูก เรื่องที่เคยว่าถูก ก็เอาเป็นผิด

ข้อที่พึงทราบอีกอย่างหนึ่ง คือ จะเห็นชัดเช่นกันว่า **สภาวะ** หรือ **สภาวะธรรม** เป็นเรื่องของปัญญา คือขึ้นต่อความรู้ ต้องใช้ความรู้ความเข้าใจ ส่วน**จริยะ** เป็นเรื่องของเจตนา คือขึ้นต่อเจตจำนง ความตั้งใจ

ในการบัญญัติจัดตั้งบัญญัติธรรม จะทำได้ผลดี ก็ต้องมีปัญญาที่รู้เข้าใจเข้าถึงสภาวะ และมีเจตนาที่สะอาดประกอบด้วยเมตตา ปราบปรามดีต่อเพื่อนมนุษย์ต่อสังคมเป็นต้น อย่างจริงจังและจริงใจ

ท้ายสุด ในขั้นปฏิบัติตามบัญญัติธรรม การที่จะปฏิบัติตามหรือไม่ และปฏิบัติได้ผลมากน้อยเพียงไร ก็ขึ้นอยู่กับปัญญา และเจตนา เช่นเดียวกัน

ด้วยเหตุนี้จึงต้องมีการพัฒนามนุษย์ ด้วยการศึกษาคู่มือที่จะให้มนุษย์นั้นมีปัญญาเข้าใจ *สภาวะธรรม* เท่าที่จะเป็นไปได้ และให้เขาพัฒนาจิตใจให้มีเจตนาที่ประกอบด้วยคุณสมบัติดีงามทั้งหลาย เช่น เมตตา กรุณา สติ สมาธิ ฯลฯ เพื่อจะได้มี *จริยธรรม* ที่จะเอาเจตนาอันนำไปนำพฤติกรรมทางกายวาจา โดยอาศัย *บัญญัติกรรม* ช่วยเกื้อหนุน ให้ประพฤติปฏิบัติในทางที่ดีงามเกื้อกูลเป็นคุณเป็นประโยชน์ แก่ชีวิต แก่สังคม และแก่โลกที่แวดล้อมทั้งหมด ให้อยู่ดีมีสันติสุขแท้จริง

ในระบบ ๓ แห่ง สภาวะ จริยะ และบัญญัติ ดูให้ชัด จะเห็นจริยะสำคัญเด่นขึ้นมา

มาถึงตอนนี้ ก็คงมองเห็นแล้วว่า “ธรรม” ในระบบ ๒ คือ ธรรมวินัย กับในระบบ ๓ คือ สภาวะ จริยะ และบัญญัติ นั้น แท้จริงแล้วก็เป็นระบบเดียวกันนั่นเอง และมองเห็นด้วยว่า ส่วนใดในระบบ ๒ มาเป็นส่วนใดในระบบ ๓ พร้อมทั้งรู้ด้วยว่ามาได้อย่างไร

พูดง่ายๆ ว่า ท่านใช้ระบบ ๒ เป็นหลักใหญ่ คือแยกแดนกันออกไปเลย เป็นแดนของธรรมชาติ กับแดนของมนุษย์

แดนของธรรมชาติ (*ธรรม*) ก็มีกฎเกณฑ์ ระเบียบแบบแผนของมัน อย่างที่บอกแล้วว่า เป็นอยู่เป็นไปตามธรรมชาติของมัน เช่น ตามเหตุปัจจัย ไม่ขึ้นต่อความอยากความปรารถนาความชอบใจหรือไม่ชอบใจของใครทั้งนั้น คือ ตามที่มันเป็นของมัน หรือใช้คำศัพท์ว่า เป็นนิยามตามสภาวะ

ส่วนแดนของมนุษย์ (วินัย) ที่จะดำเนินชีวิตดำเนินกิจกรรมกิจการทั้งหลายให้เป็นไปด้วยดี อยู่กันร่มเย็นเป็นสุข ก็ต้องรู้จักจัดตั้งวางตราติกาเกณฑ์กำหนดกฎหมายระเบียบแบบแผนขึ้นมา เป็นข้อที่จะยึดถือปฏิบัติให้ลงกัน ตามที่ตกลงหรือยอมรับร่วมกัน ใช้คำศัพท์ว่า บัญญัติตามสมมติ

นี่คือระบบใหญ่ ๒ อย่าง คือ **ธรรม** กับ **วินัย** เรียกรวมเป็นระบบอันหนึ่งอันเดียวว่า “**ธรรมวินัย**” ก็มีแค่นี้

แต่ที่นี่ ก็อย่างที่บอกแล้วว่า แดนที่ ๒ คือแดนมนุษย์ ที่จะจัดตั้งวางตราติกากฎหมายอะไรขึ้นมาให้ได้ผลเป็นคุณประโยชน์แท้จริง ยั่งยืน จะต้องถูกต้องตรงตามความเป็นจริงแห่งสภาวะ หรือตั้งอยู่บนฐานของกฎธรรมชาติ มิฉะนั้นก็จะเป็นเรื่องเลื่อนลอยไร้ความหมายและไร้สาระ

ดังนั้น ก็จึงมีตัวเชื่อมหรือเครื่องโยงระหว่างแดนทั้งสอง หรือระหว่างธรรมกับวินัยนั้น ที่พูดเป็นภาษาบุคคลาธิษฐานว่า มีเสียงเรียกร้องต่อมนุษย์ เป็นทำนองเงื่อนไขจากธรรมชาติว่า ถ้าเธอต้องการจะได้จะเป็นอย่างนั้นๆ เธอจะต้องทำให้สอดคล้องหรือถูกต้องตามกฎหมายระเบียบของฉัน เช่นทำเหตุปัจจัยให้ได้อย่างนั้นแค่นั้น อันนี้คือที่เรียกว่า “**จริยะ**”

ตัวเชื่อมหรือเครื่องโยงระหว่างกลางนี้ ในระบบ ๒ ท่านละไว้ฐานเข้าใจ ไม่ต้องยกเด่นขึ้นมา หรือไม่ต้องนับ แต่บางครั้ง เพื่อจะให้เห็นความสำคัญและให้เด่นชัดขึ้นมาในการที่จะใช้ประโยชน์ ท่านก็นับด้วย

เมื่อนับตัวเชื่อมหรือเครื่องโยงระหว่างสองแดน คือ **จริยะ** นี้ด้วย

ตัวเลขก็ย่อมเพิ่มขึ้นกลายเป็น ๓ และนี่ก็คือเป็นระบบ ๓ ของธรรม กล่าวคือ **สภาวะ-จริยะ-บัญญัติ** หรือให้ได้ถ้อยคำชัดเจนออกมาว่าเป็น ระบบของธรรมที่สืบกันออกมา ก็เรียกว่า **สภาวะธรรม จริยธรรม บัญญัติธรรม**

เห็นได้ชัดว่า **จริยะ** นั้น อยู่ในแดนหรือในฝ่ายของสภาวะ ดังที่ บอกว่าเป็นคำเรียกร่องแจ้งเงื่อนไขของธรรมให้มนุษย์ต้องรู้ต้องทำให้ ได้หรือต้องดำเนินต้องปฏิบัติตาม

ยกตัวอย่าง เช่น บอกว่า ไฟร้อนนะ ถ้าอุณหภูมิสูงมาก จะเผากาย ให้ไหม้ จะทำน้ำให้เดือด ฯลฯ ถ้าเธอไม่ต้องการให้ร่างกายเสียหาย ก็อย่า เอาไฟมาลนตัว ถ้าเธออยากได้น้ำสุก ก็ต้องรู้จักจัดก่อหาไฟมาต้มน้ำ ฯลฯ เมื่อรู้เข้าใจความจริงตามสภาวะ และรู้ข้อที่ตนจะต้องทำต้อง ปฏิบัติให้สอดคล้องแล้ว หากจะทำการใดให้เป็นงานเป็นการเป็นหลัก เป็นฐาน เธอก็จัดตั้งวางกฎกติกาข้อปฏิบัติให้แน่นเข้าไป ก็เป็น **บัญญัติ** ของมนุษย์ขึ้นมา

ถึงตอนนี้ ก็เห็นชัดว่า ที่จริง ระบบ ๒ กับระบบ ๓ ก็อันเดียวกัน และระบบ ๓ ก็ซ้อนอยู่ในระบบ ๒ นั่นเอง

กล่าวคือ ธรรม ที่เป็นข้อแรกในระบบ ๒ นั้น แยกย่อยเป็น ๒ ตอน ดังนี้

๑. ธรรม ในแดนของธรรมชาติ แยกเป็น

- ๑) ความเป็นจริงตามธรรมชาติของสิ่งทั้งหลาย ที่เป็นอยู่เป็นไป ของมันอย่างนั้นเช่นนั้น เป็นกฎธรรมชาติ เรียกว่า สภาวะ
- ๒) ข้อที่เสมือนเป็นเงื่อนไขข้อเรียกร่องให้มนุษย์ต้องรู้เข้าใจทำ ให้ได้ทำให้ถูกต้องตามความจริงหรือตามกฎของธรรมชาตินั้น

เพื่อให้เกิดผลดีที่ตนต้องการ และการที่มนุษย์จะต้องปฏิบัติดำเนินกิจดำเนินชีวิตไปตามนั้น เรียกว่า จริยะ

๒.=๓) วินัย ในแดนของมนุษย์ ผู้ที่มีปัญญาเข้าใจธรรมตลอดทั้งสองขั้นตอนนั้น มองเห็นสิ่งที่จะพึงปฏิบัติจัดทำตามกฎแห่งธรรมดาเพื่อให้เกิดผลดีแล้ว เมื่อมีเจตนาดีงามประกอบด้วยเมตตากรุณยมุ่งจะให้ประโยชน์แก่หมู่ชนหรือสังคม ก็จัดตั้งวางกฎเกณฑ์กติกากฎหมาย เป็นต้นขึ้น ให้ตกลงยอมรับถือปฏิบัติกันไป เป็นกฏมนุษย์ เรียกว่า บัญญัติ

เป็นอันครบถ้วนแล้ว ทั้งระบบมืองค์ ๒ คือ ธรรมวินัย และระบบมืองค์ ๓ คือ สภาวะ-จริยะ-บัญญัติ (สภาวะธรรม-จริยธรรม-บัญญัติธรรม)

มองเห็นเด่นขึ้นมาว่า

สิ่งทั้งหลายทั้งปวงประดามี หรือโลกแห่งธรรมชาติ ก็ดำรงอยู่ดำเนินไป ด้วยกฎธรรมชาติ เป็นเรื่องของธรรม

ส่วนสังคมมนุษย์ หรือเรียกเทียบเคียงว่าเป็นโลกมนุษย์ ก็ดำรงอยู่ดำเนินไป ด้วยกฏมนุษย์ เป็นเรื่องของวินัย

ก็มี ๒ อย่างนี้แหละที่สำคัญเป็นหลักใหญ่ แต่ถ้าเห็นแค่นั้น ก็จะมองข้าม “จริยะ” ไป ดูคล้ายว่าจะไม่ค่อยสำคัญ

แต่แท้จริง จริยะ/จริยธรรมนั้น สำคัญมากทีเดียว เมื่อพระพุทธเจ้าทรงสอนสั่งธรรมนั้น มิได้ทรงสอนเพียงธรรมที่เป็นสภาวะหรือความจริงของธรรมดานั้น แต่ทรงสอนธรรมที่เป็นภาคจริยะควบคู่กันไปเลยทีเดียว (จริยะบางส่วนก็เจียด หรือจวนเจียนจะเป็นบัญญัติ ก็มี)

ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น นั่นก็คือพิสัยอันพิเศษของมนุษย์อีกด้านหนึ่ง ที่ว่าในฐานะเป็นสัตว์ที่ประเสริฐเลิศได้ด้วยการฝึก เขาสามารถเอาจริยะ มาเป็นเครื่องช่วยในการที่จะศึกษาพัฒนาตัวเองขึ้นไป (แม้แต่ในการ ปฏิบัติตามบัญญัติ) ให้มีปัญญาแจ่มแจ้ง และมีเจตนาที่ดีจริง จนเข้าถึง ธรรม ทั้งรู้แจ้งสภาวะ และมีจริยะอย่างเป็นปกติของเขาเอง

สำหรับบุคคลผู้เช่นนี้ ชีวิตดีงามที่พึงประสงค์ ไม่ต้องพึงพาขึ้นต่อ บัญญัติ โดยที่บัญญัตินั้นทั้งไม่เป็นเครื่องบังคับให้เขาต้องปฏิบัติ และ ทั้งเขาปฏิบัติได้ตามเจตนารมณ์ของบัญญัติโดยไม่ต้องมีบัญญัติ ถ้า บัญญัติที่เป็นกฎของมนุษย์จะมีความสำคัญ ก็ในฐานะเป็นเครื่องหมาย รู้ร่วมกันในการดำเนินชีวิตและทำกิจการของสังคมให้บรรลุผลตาม ความมุ่งหมาย

ระหว่างทางก่อนถึงจุดหมาย จริยะเป็นเครื่องค้ำครองช่วยให้การ รักษาปฏิบัติตามบัญญัติดำเนินไปได้อย่างมั่นคง และเป็นเครื่องช่วยให้ บัญญัติมีความหมายที่แท้จริงและบรรลุจุดหมายได้จริง

ความสับสน ต้องสะสาง

ถ้ายังมองความหมายของจริยธรรม กันไม่ชัด

ระบบนิติบัญญัติ บริหาร ตุลาการ จะรวนเร

งานของผู้พิพากษา ว่าโดยทั่วไป ก็คือตัดสินคดีเกี่ยวกับความประพฤติของมนุษย์ เรื่องที่คนทำและพูด เมื่อเป็นเช่นนี้ การที่จะตัดสินได้ดี มีความมั่นใจที่สุด และทำประโยชน์ให้แก่มนุษยชาติได้สูงสุด ผู้พิพากษาก็น่าจะเป็นผู้ที่เอนจบบในเรื่องที่เรียกกันว่าจริยธรรม

ในตอนก่อน ได้บอกแจ้งขอให้ตระหนักไว้ เพื่อป้องกันความสับสน ว่า **จริยธรรม** ในที่นี้ มิใช่มีความหมายอย่างคำว่า “จริยธรรม” ที่ใช้และเข้าใจกันทั่วไปในปัจจุบัน และบอกไว้ด้วยว่าจะอธิบายเหตุผลข้างหน้า ตอนนี้ก็ถึงเวลาที่จะทำความเข้าใจในเรื่องนี้

ตัวจริยะ/จริยธรรมที่แท้ ได้พูดไปข้างต้นในตอนก่อนแล้ว ในตอนนี้ ต้องการแยกจริยะแท้นั้นออกไปจากความหมายอย่างอื่นที่อาจจะทำให้เข้าใจสับสน แต่ก็พยายามพูดให้น้อย ไม่อยากให้ใช้เวลา มาก แล้วก็ได้เคยอธิบายไว้ที่อื่นบ้างแล้ว

การที่แยกมาทำความเข้าใจต่างหาก ก็เพื่อให้เห็นความแตกต่างเด่นชัด และช่วยป้องกันความสับสนได้ดียิ่งขึ้น

“จริยธรรม” ที่พูดแล้วในภาค ๑ ของหนังสือนี้ เป็น “จริยะ” ในระบบของธรรม ในสายความคิดของพระพุทธศาสนา ที่ถือได้ว่าเป็นเจ้าของศัพท์มาแต่เดิม

ส่วน “จริยธรรม” ที่พูดกันในสังคมไทยปัจจุบัน เป็นคำที่บัญญัติขึ้นใช้ใหม่ไม่นาน ในช่วงครึ่งศตวรรษที่ผ่านมา และถ้าดูจากที่มาที่ไป และความเป็นมาเป็นไปของคำว่า “จริยธรรม” นั้นเอง ก็จะมองเห็นได้ว่าเป็นคำที่คลุมเครือ มีความหมายไม่ชัดเจนตลอดมา

แม้จนบัดนี้ ในเมืองไทย เราก็กังพวยามหาทางลงตัวกับการให้ความหมายแก่คำว่า “จริยธรรม” (พยายามจนกระทั่ง ไปๆ มาๆ ความหมายอาจจะแปลกไปจากคำฝรั่งเดิม ซึ่งเป็นต้นศัพท์ที่เราเอามาบัญญัติเป็นจริยธรรมนี้)

ความรู้เข้าใจและความคิดของสังคมไทยที่สืบเคลื่อนมาในการให้ความหมายและการใช้คำศัพท์ที่สำคัญอย่างคำว่าจริยธรรมนี้ เป็นเรื่องที่น่าสนใจ

ที่ว่า “จริยธรรม” เป็นคำเกิดใหม่เมื่อ ๔๐-๕๐ ปีมานี้ ก็คือ มันเกิดขึ้นมาในฐานะเป็นศัพท์บัญญัติ เพื่อใช้แสดงความหมายของคำฝรั่งว่า “ethic” (ถ้าเป็น ethics ก็แปลเป็นศัพท์บัญญัติในวิชาปรัชญาว่า จริยศาสตร์ และในวิชารัฐศาสตร์ว่า จริยธรรม, จริยศาสตร์ หรือบางทีก็ตรงกับคำว่า code of conduct ที่เราแปลว่า จรรยาบรรณ)

เมื่อเป็นศัพท์บัญญัติสำหรับคำฝรั่ง เราก็ต้องเข้าใจความหมายของคำว่าจริยธรรมนั้น ตามความหมายของคำที่เป็นต้นบัญญัติของมัน คือ ต้องเข้าใจความหมายของคำว่า “จริยธรรม” ตามความหมายของคำฝรั่งว่า “ethic” นั้น - ตรงนี้สำคัญ เป็นเรื่องตรงไปตรงมา

เพราะฉะนั้น ถ้าต้องการทราบ ว่า จริยธรรม หรือ ethic คืออะไร ก็ไปเปิดดูใน dictionary หรือใน encyclopedia ของฝรั่ง*

อย่างไรก็ตาม **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒** ในฐานะมีหน้าที่บอกความหมายของถ้อยคำที่ใช้กันอันเป็นที่ยอมรับ ในภาษาไทย ได้แสดงความหมายของ “จริยธรรม” ว่า “ธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ, ศีลธรรม, กฎศีลธรรม”

ตามความหมายที่ **พจนานุกรมฯ** บอกไว้นี้ จริยธรรมก็มีความหมายเหมือนกับ “ศีลธรรม” ที่เราใช้กันมาในสังคมไทยนานแล้วก่อน จะมีคำบัญญัติว่า จริยธรรม นี้

ยิ่งเมื่อไปเทียบกับตำราฝรั่ง ก็ให้ความหมายของศีลธรรม และ จริยธรรม moral และ ethic ปนกันไปจนแทบจะเป็นอย่างเดียวกัน

แต่ที่ล้าสมัยก็คือ ที่พูดกันอยู่ทั่วไปนั้น ความหมายของคำเหล่านี้ ตัวผู้พูดเองก็คลุมเครือ บางทีก็พูดไปอย่างนั้นเอง คล้ายเป็นคำกำกวมๆ ตัวคนพูดก็ไม่ชัด คนฟังก็พรว่ำๆ

พอมองเข้าไปในวงวิชาการ ก็เห็นชัดว่าความพรว่ำคลุมเครือ นั้นปรากฏออกมาในการเถียงกันของนักวิชาการเอง ที่ยุติไม่ได้ เช่นว่า จริยธรรม (ethic) กับศีลธรรม ต่างกันหรือเหมือนกัน จะเอาอย่างใดกันแน่ และถ้าต่างกันแล้ว ต่างกันอย่างไร

* เช่น “a. A set of principles of right conduct. b. A theory or a system of moral values” (*The American Heritage Dictionary of the English Language*, 1992); “the body of moral principles or values governing or distinctive of a particular culture or group: ...” (*Random House Webster's Unabridged Electronic Dictionary*, 1996); “a: a group of moral principles or set of values” (*Merriam-Webster's Unabridged. Dictionary*, 2000)

แง่ที่ทำให้ปัญหายิ่งซับซ้อนหนักขึ้นไปอีก ก็คือ เราจะบัญญัติศัพท์ขึ้นมาใหม่สำหรับคำฝรั่งว่า “ethic” แต่เราพยายามไปหาคำเก่าในภาษาบาลีมาใช้ และคำที่สำเร็จขึ้นมาคือ “จริยธรรม” นี้ ก็เป็นคำกำกวม

ที่ว่ากำกวม คือ เราไปเอาคำจากภาษาบาลี ๒ คำมาจับต่อกันเพื่อมาใช้ในความหมายใหม่ที่เราต้องการ (ให้ตรงกับฝรั่ง) แต่ในคำที่จับเอามารวมกันนั้น ศัพท์ที่เป็นตัวยีน (จริย) มีความหมายทางวิชาการของมันอยู่แล้ว ซึ่งเทียบกับความหมายใหม่ที่ต้องการได้ในบางแง่ แต่ไม่ตรงกันจริง ส่วนอีกคำหนึ่ง (ธรรม) ที่เอามารวมเข้า ก็เป็นคำกว้างๆ ที่ไม่ช่วยแยกความหมายออกไป แล้วแทนที่จะบอกให้ชัดไปเลยว่า ที่เราเอามาใช้นี้เป็นเรื่องต่างหากและต่างออกไป แต่เรากลับใช้แบบปนเปกัน ก็จึงทำให้เกิดความสับสนมากขึ้น

ถ้าจับหลักไม่ได้ แล้วไปค้นหาที่ไปที่มาในภาษาบาลี พอไปเจอคำ “จริยธรรม” ในคำว่า “ภิกขุจริยธรรม” (บาลีเป็น “ภิกขุจายยธมฺมํ” แปลว่า ธรรมคือภิกขาจริยา หรือภิกขาจาร ได้แก่ การเที่ยวไปเพื่ออาหาร คือการเที่ยวขออาหาร – เช่น ธ.อ.๖/๓๒) ก็คงยิ่งงงกันใหญ่

หันกลับไปดูความสับสนที่พูดถึงเมื่อกี้ (คำว่า “บางท่าน” ที่จะพูดต่อไปนี้ รวมทั้งบางสถาบัน หรือบางหน่วยงานที่รับผิดชอบด้วย)

ในระยะไม่นานมานี้ จนถึงขณะนี้ มีบางท่านในวงวิชาการ บอกว่า “จริยธรรม” กับ “ศีลธรรม” มีความหมายไม่เหมือนกัน

ที่นี้ ท่านที่ว่า จริยธรรม กับ ศีลธรรม ต่างกันนั้น ก็ไม่ลงกันอีก บางท่านว่า จริยธรรม มีความหมายกว้างกว่าศีลธรรม หมายถึงกฎเกณฑ์สำหรับประพฤติปฏิบัติทั่วไป แต่ศีลธรรมหมายถึง หลักสำหรับประพฤติดีประพฤติชอบ หรือความประพฤติปฏิบัติที่ประกอบด้วยคุณความดี

ส่วนบางท่านก็ว่า ศีลธรรม มีความหมายกว้างกว่าจริยธรรม ดูง่าย ๆ ในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ให้ความหมายของคำ “ศีลธรรม” ว่า “ความประพฤติที่ดีที่ชอบ, ศีลและธรรม, ธรรมในระดับศีล” เมื่อพูดว่า ศีลและธรรม ก็ย่อมคลุมหมด

ที่ชัดเจน ก็คือ เมื่อคนไทยยังไม่มี (คำว่า) “จริยธรรม” ดังเช่นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๑ คนไทยทั่วไปไม่รู้จัก (คำว่า) “จริยธรรม” (คำว่า) “จริยธรรม” ยังไม่เข้าไปในโรงเรียน หลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการมีวิชา ศีลธรรม (แม้ถึง พ.ศ. ๒๕๑๑ ก็ยังมีวิชาศีลธรรม) และศีลธรรมนั้นก็รวมทั้งคุณธรรมด้วย^๖ ต่างจากเวลานี้ ที่จริยธรรมไม่รวมคุณธรรม ต้องพูดแยกกันว่า “คุณธรรม และจริยธรรม” ศีลธรรม จึงมีความหมายกว้างกว่าจริยธรรม

^๖ ความโน้มเอียงและความเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย ที่เกี่ยวกับการใช้ถ้อยคำ ซึ่งสะท้อนให้เห็นทั้งความรู้ความเข้าใจและทัศนคติของคน เป็นเรื่องที่น่าศึกษา เช่น ถ้าคนชอบใช้คำที่ฟังหูดูไ้ แต่ไม่มีความเข้าใจชัดเจน ก็คือความไม่ชัดเจนทางปัญญา ซึ่งเป็นภาวะขาดความเข้มแข็งทางปัญญา อันเป็นความอ่อนแอที่สำคัญ การเกิดขึ้นของคำว่า “จริยธรรม” พร้อมทั้งการกลายเปลี่ยนไปของคำว่า “ศีลธรรม” และการค่อยๆ นำเอาคำว่าคุณธรรม เข้ามาจับคู่กับ จริยธรรม เป็นตัวอย่างหนึ่งที่เด่นชัดในเรื่องนี้; ในการดูความคับเคลื่อนของเรื่องนี้ จุดสังเกต นอกจากดูที่หลักสูตรการศึกษาของ ศธ. แล้ว อีกแหล่งหนึ่งที่พึงสำรวจ คือ แผนพัฒนาเศรษฐกิจ

ตัวอย่างง่ายๆ (เนื่องจากเร่งด่วน ยังตรวจสอบไม่ละเอียด) แผนพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ ๑ (พ.ศ. ๒๕๐๖-๐๙) มุ่งที่เศรษฐกิจ ไม่มีคำ “ศีลธรรม” เลย ต่อมา แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๑๐-๑๔) มี “ศีลธรรม” ๓ ครั้ง “จริยธรรม” ยังไม่มี ต่อมา แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๓ (พ.ศ. ๒๕๑๔-๑๙) มี “ศีลธรรม” ๓ ครั้ง “จริยธรรม” ๒ ครั้ง และเกิด “จริยศึกษา” แผนฯ ฉบับที่ ๔ (๒๕๒๐-๒๔) เปลี่ยนแนว หันไปพัฒนาสังคมโดยแยกเป็นด้านศิลปวัฒนธรรม กับด้านศาสนา มีคำว่าศาสนา บ่อย “ศีลธรรม” ๔ ครั้ง “จริยธรรม” ก็ดี “คุณธรรม” ก็ดี ไม่พบ แผนฯ ฉบับที่ ๕ (๒๕๒๕-๒๙) และ แผนฯ ฉบับที่ ๖ (๒๕๓๐-๓๔) ใช้ “จริยธรรม” มากขึ้นๆ ขณะที่ใช้ “ศีลธรรม” น้อยลงๆ และ “คุณธรรม” ก็เข้ามาเป็นตัวเสริมมากขึ้นๆ พอถึง แผนฯ ฉบับที่ ๑๐ (๒๕๕๐-๕๔) “คุณธรรม” ได้มาเข้ากับ “จริยธรรม” ลงตัวแล้ว มีคำว่า “คุณธรรม จริยธรรม” ถึง ๒๒ ครั้ง ในขณะที่ความพยายามจำกัดความความหมายที่จะแสดงความแตกต่างของคำเหล่านี้ก็ยิ่งดำเนินต่อไป

เวลานี้ เมื่อมีคำว่า “จริยธรรม” ขึ้นมาแล้ว ก็ต้องพยายามแยกความหมายออกไปทุกคำว่า “คุณธรรม” “จริยธรรม” และ “ศีลธรรม” ต่างกันอย่างไร (ดูเหมือนว่า ขณะที่เรายังยุ่งอยู่กับการแยกความหมายของถ้อยคำ คนและสังคมก็ทรุดลงไปในทุกธรรม อย่างน้อย ศีลธรรมก็ทำท่าจะหมดไป)

บางท่านว่า “จริยธรรม” หมายถึงหลักความประพฤติที่พึงมีพึงปฏิบัติทั่วไป ส่วน “ศีลธรรม” หมายถึงหลักความประพฤติที่เป็นคำสอนของศาสนา หรือจริยธรรมที่มาจากศาสนา

(แถมยังเอาคำฝรั่งมาสนับสนุนด้วยว่า จริยธรรม คือ ethic ส่วนศีลธรรม คือ moral และว่า moral เป็นหลักความประพฤติตามคำสอนของศาสนา แต่ถ้าเราไปดูคำอธิบายของฝรั่งเอง พอพูดถึง ethic ก็อธิบายด้วย moral พอพูดถึง moral ก็ว่าคือ ethical มิฉะนั้นก็ต้องออกไปที่คำพื้นๆ ว่าเป็นเรื่องของ right conduct ไม่ไปไหน)

“จริยธรรม” ก็ยังคลุมเครือสับสน

“จริยธรรมสากล” ก็จึ๋งพรำมั่ว

ที่จริง การเอาคำว่า “จริยธรรม” มาเทียบกับคำว่า “ศีลธรรม” อย่างที่ว่ามานั้น ก็เป็นเพียงการพยายามคิดความหมายขึ้นมาใหม่ โดยที่ตัวผู้เทียบก็ไม่ได้สืบสาวความหมายที่แท้จริงของคำทั้งสองนั้นอย่างจริงจัง เมื่อพูดออกไปเพียงแง่หนึ่งด้านหนึ่ง ก็ยิ่งพาให้คนทั่วไปพลอยสับสนไปด้วย

พวกหลังที่พูดเทียบเคียงอย่างนั้น มักเป็นเพราะต้องการจะก้าวต่อไปอีก โดยมีเป้าหมายที่จะเอาเรื่องจริยธรรมสากลเข้ามา

ท่านพวกนี้ก็จะพูดต่อไปว่า ในโลกปัจจุบันที่ถึงกันทั่วนี้ ศีลธรรม หรือจริยธรรมของศาสนาทั้งหลายกำหนดวางไว้แตกต่างกัน บางที่ก็ขัดแย้งกัน ควรหันไปใช้จริยธรรมที่เป็นของกลางๆ ที่ยอมรับกันทั่วทุกหนแห่ง เป็น “จริยธรรมสากล”

ที่จริง คำว่า “จริยธรรมสากล” ก็เป็นคำพูดที่ไม่ลงตัว แม้แต่ตัวศัพท์ก็ยังไม่เป็นที่ยอมรับกัน พอจะเอาความหมาย ก็ยังไม่มีความชัดเจน

“จริยธรรมสากล” คืออย่างไร มีอยู่ที่ไหน จะแก้ปัญหาความแตกต่างได้จริงหรือไม่ เรื่องนี้ได้พูดไว้ที่อื่นมากและนานแล้ว^๑ ในที่นี้จึงขอกล่าวไว้เพียงโดยสรุป

เบื้องต้น ควรย้ำไว้ก่อนว่า “จริยธรรมสากล” ยังเป็นเพียงเรื่องที่บางคนบางกลุ่มพยายามคิดจะให้มีขึ้น มีการพูดถึงบ้างประปราย ยังไม่เป็นที่ยอมรับกว้างขวาง และยังไม่ลงตัวที่จะเป็นหลักให้ชัดขึ้นมาได้

ก) เรื่องสืบเนื่องมาจากว่า เมื่อชาวตะวันตกพ้นออกมาจากสมัยกลางของยุโรป (พ้นเมื่อ ค.ศ.1453/พ.ศ.๑๙๙๖) แล้ว ศาสนาคริสต์ก็ได้เสื่อมจากอำนาจที่เคยควบคุมรัฐและสังคม และต่อมาก็ได้ก้าวเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ ที่ผู้คนนิยมวิทยาศาสตร์ และตื่นต้นกับความเจริญในยุคอุตสาหกรรม สังคมมีแนวโน้มทั่วไปที่ผลได้จากศาสนา(คริสต์) และมองเห็นไปว่าหลักความประพฤติ (ศีลธรรม/จริยธรรม) ที่ศาสนาสอนไว้ว่าเป็นเทวโอวาทหรือเทพบัญชาลงมานั้น เป็นไปไม่ได้ ไม่มีจริง แต่ที่แท้

^๑ หนังสือ *ทางสายอิสราภาพของการศึกษาไทย* (โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พิมพ์ครั้งแรก ต.ค. ๒๕๓๔), “ภาค ๒ จริยธรรมสากล: จากความเป็นกลาง สู่ความเป็นจริง”, หน้า ๙๑-๑๕๓

เป็นเรื่องที่มนุษย์นี้เองบัญญัติกันขึ้น ซึ่งแตกต่างกันไปตามกาลเทศะ ไม่เป็นวิทยาศาสตร์ คนสมัยใหม่นั้นจึงโน้มไปในทางที่จะไม่เชื่อถือและไม่ใส่ใจในเรื่องศีลธรรม/จริยธรรม

ข) แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ศีลธรรม/จริยธรรมก็เป็นของจำเป็นสำหรับสังคมมนุษย์ ซึ่งคนจะอยู่กันโดยไม่มีหลักที่จะควบคุมความประพฤติไม่ได้ ถึงจะมีกฎหมายบังคับ ก็ไม่เพียงพอ เมื่อศาสนาคริสต์เสื่อมอำนาจอันกำลัง คนส่วนหนึ่งก็หันไปฟังนักปราชญ์ที่อธิบายเรื่องศีลธรรม/จริยธรรมอย่างที่พยายามให้เป็นเหตุเป็นผล คือพวกนักปรัชญาด้านจริยศาสตร์ แต่นักปรัชญาทั้งหลายโดยมากก็ยุ่งกับการแสดงหลักการหรือลัทธิของตนออกไปเป็นส่วนตัวบ้าง แก่กลุ่มพวกหรือลูกศิษย์ของตัวเอง มักจะอยู่แค่ถกเถียงแสดงเหตุผล แต่ไม่ได้พัฒนาวิธีการหรือมาตรการที่จะนำไปประพฤติปฏิบัติในชีวิตจริง และนักปรัชญาเหล่านั้นก็เถียงกันเองไม่ลงกัน ดังนั้น นักปรัชญาเหล่านั้นก็เพียงได้ช่วยให้ความคิดทางจริยธรรมมีการพัฒนาในเชิงเหตุผลมากขึ้น หรือบางคนมีอิทธิพลในวงการการศึกษา ก็อาจจะให้เกิดผลในทางปฏิบัติชัดขึ้นบ้าง แต่คนทั่วไปก็ยังปฏิบัติไปตามหลักคำสอนที่เป็นเทวโองการของศาสนาอยู่นั่นเอง ทั้งที่ในแง่ความเชื่อถือและความสนใจก็จืดจางกลางแคลงหรืออ่อนแอจนคลอนแคลน ในภาวะเช่นนี้ เรื่องศีลธรรม/จริยธรรมก็ค่อนข้างโหวงเหวงแว้งคว้าง

แต่ข้อสำคัญก็คือ ถึงแม้ว่านักปรัชญาเหล่านี้จะแยกตัวจากความเชื่อของศาสนา โดยมีความคิดเป็นเหตุเป็นผล (บางคนพยายามทำให้ความเชื่อของศาสนากลายเป็นสิ่งที่มีเหตุผล) แต่เขาก็ก็นึกถึงความหมายของศีลธรรม/จริยธรรมในแง่เป็นหลักเกณฑ์ที่กำหนดความประพฤติ และ

เป็นเรื่องแยกต่างหากนอกวงวิทยาศาสตร์ ทำให้เสียโอกาสและไม่สามารถหยังลึกลงไปในความจริงของธรรมชาติที่จะโยงประสานแดนทั้งสองให้เห็นความสัมพันธ์ที่เชื่อมถึงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ค) ในยุคสมัยใหม่นั้น ในโลกตะวันตก ศาสนาคริสต์ได้แตกออกเป็น ๒ นิกายแล้ว (เริ่มแยกเมื่อ ค.ศ. 1517/พ.ศ.๒๐๖๐) โดยเฉพาะในนิกายที่แยกออกไป คือโปรเตสแตนต์ได้ค่อยๆ แยกนิกายย่อยๆ ออกไปมากมาย ต่อมาเมื่อชาวยุโรปต่างกลุ่มต่างชาตินี้ภัยการข่มเหงบีบทางศาสนาและการเมืองไปอยู่ในอเมริกา คนชาติใหม่คืออเมริกันนี้ ซึ่งส่วนมากเป็นผู้ถือนิกายโปรเตสแตนต์ แต่สังกัดนิกายย่อยๆ ที่แตกต่างกัน อันสอนหลักความเชื่อถือและหลักความประพฤติที่แปลความหมายไปคนละอย่างๆ ก็เกิดปัญหา เฉพาะอย่างยิ่งในโรงเรียนว่าจะสอนหลักศีลธรรม/จริยธรรมแบบนิกายย่อยใด ทำให้มีความขัดแย้งแตกแยกกัน อย่างรุนแรงและยืดเยื้อ แก้ปัญหาไม่ตกตลอดเวลาเป็นร้อยปี*

ตอนนั้นแหละ ในอเมริกานี้เองเป็นจุดตั้งต้น ก็เริ่มเกิดแนวคิดที่มาเรียกกันว่า “จริยธรรมสากล” คือมีผู้คิดเลือกและรวบรวมหลักความประพฤติ อันเป็นหลักศีลธรรมสามัญที่ไม่ขัดต่อหลักของนิกายใด ดังที่สถาบันธรรมจริยาศึกษา (Character Education Institute, ตั้งเมื่อ ค.ศ.1911/พ.ศ.๒๔๕๔) ได้เป็นแกนนำจัดทำ “ประมวลหลักศีลธรรม” (morality codes) ขึ้นมา แล้วโรงเรียนทั้งหลายก็รับไปใช้ ถือว่าเป็น

* แม้ในปัจจุบัน อเมริกาก็แก้ปัญหานี้ไม่จบสิ้น ดังเช่นเมื่อผู้เรียบเรียงไปอเมริกาในระยะ พ.ศ. ๒๕๒๔ คุณแม่ของเด็กนักเรียนประถม ที่เมืองเล็กๆ ในรัฐ Massachusetts เล่าให้ฟังถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในโรงเรียนของลูกว่า ตอนเทศกาลอีสเตอร์ (Easter) คุณครูเล่าและอธิบายเรื่องอีสเตอร์ให้เด็กๆ ฟัง แต่คำอธิบายของคุณครูเป็นไปตามความเชื่อของนิกายย่อยที่คุณครูนั้นนับถือ เมื่อเด็กกลับบ้านเล่าให้คุณแม่ฟัง ปรากฏว่าคำคุณครูขัดกับความเชื่อแห่งนิกายของครอบครัวนั้น คุณแม่โกรธมาก จะประห้วงเอาเรื่องกับทางโรงเรียน

สากลหรือเป็นของกลางๆ ที่ร่วมกันได้

จากนั้น ความก้าวหน้าในแนวทางนี้ก็ดำเนินต่อมา จนมีบุคคลสำคัญที่ได้คิดหาทางยุติปัญหาความแบ่งแยกระหว่าง(นิกาย)ศาสนา โดยมีโซเฟียเพียงรวบรวมกฎเกณฑ์ข้อปฏิบัติทางศีลธรรมมาประมวลกันไว้เท่านั้น แต่วางหลักที่ลงลึกได้เนื้อหาสาระเป็นหลักการทางปรัชญาด้วย ได้แก่ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey, 1859-1952) ซึ่งต่อมาเรียกกันว่า The (American) Civil Religion คือศาสนาประชาชาษฎ์ (ของอเมริกัน) แต่ทำไปทำมา ที่ว่าเป็นสากล ก็คือสากลของอเมริกา (เท่านั้น)

ความคิดในเรื่องจริยธรรมสากลในอเมริกาเดินหน้าต่อมา บุคคลที่เด่น คือ นักจิตวิทยาการศึกษาที่ชื่อ ลอเรนซ์ โกลเบอร์ก (Lawrence Kohlberg, 1927-1987) ซึ่งได้เสนอทฤษฎีพัฒนาการทางศีลธรรม (moral development) ที่ถือว่า การพิจารณาวิญญัยในทางจริยธรรม โดยถือความถูกต้องตามหลักจริยธรรมสากล (universal ethical principle) เป็นพัฒนาการทางจริยธรรมขั้นสูงสุด ความคิดของท่านผู้นี้ได้ทำให้จริยธรรมสากลปรากฏตัวมีฐานะสำคัญขึ้นมาอีก

อย่างไรก็ตาม ถึงตอนนำทฤษฎีเข้าสู่ปฏิบัติการ ซึ่งโกลเบอร์กจัดลำดับพัฒนาการทางจริยธรรมเป็น ๓ ระดับ (ระดับก่อนบัญญัติ-ระดับบัญญัติ-ระดับเหนือบัญญัติ) และซอยแต่ละระดับเป็น ๒ ขั้น รวมทั้งหมดเป็นพัฒนาการ ๖ ขั้น ก็น่าเสียดายว่า พอเอาเข้าจริง โกลเบอร์กได้ตัดขั้นที่ ๖ (ขั้นถือจริยธรรมสากลเป็นเกณฑ์วิญญัย) ออกจากการใช้วัด โดยยอมรับว่าเป็นขั้นที่เขาคิดสร้างขึ้นจากสถานการณ์สมมติ เป็นขั้นที่น้อยคนเหลือเกินจะก้าวไปถึง และเขาไม่พบตัวอย่างในกลุ่มคนที่ใช้ทดลอง พูดย่างๆ ก็คือเขาไปยังไม่ถึงจริยธรรมสากล

จริยธรรมสากลในความคิดของโกลเบอร์กนี้ นับว่าเป็นความก้าวหน้าในโลกตะวันตก ที่จะทำให้จริยธรรม(มีเค้าของگار)เชื่อมโยงจากบัญญัติเข้ามาต่อกับสภาวะ แม้ว่าความคิดของเขายังดูจะไม่ชัดเจน และเขาต้องตัดมันออกไปจากการใช้งานจริง

แม้ว่าโกลเบอร์กจะล่องลับไปแล้ว แต่ความคิดก็ยังเป็นที่ยอมรับนับถือมาก ดังที่เกอทท์วอดอันไม่ครบ ๖ แต่ตัดเหลือ ๕ ชั้น ที่ท่านให้ไว้นี้ ยังมีการใช้อยู่ในวงการจิตวิทยาการศึกษาในเมืองไทย

ง) อย่างที่เล่าแล้วว่า ความคิดของโกลเบอร์กทำท่าจะโยงจากบัญญัติเข้าหาสภาวะ แต่ก็มาเลื้อนลงขาดตอนเสีย ไม่ผ่านทะเลตลอดโล่งไป หลังจากโกลเบอร์กแล้ว นักแสวงหาจริยธรรมสากลก็มีแต่กลับไปวนเวียนอยู่กับวิธีคัดเลือกรวบรวมหลักความประพฤติที่เข้ากันได้ ที่ต่างพวกต่างลัทธิยอมรับ เอาการประมวลไว้ ซึ่งอาจจะกลายเป็นว่าได้แต่เพียงเรื่องพื้นๆ ลงลึกไม่ได้ เสี่ยงต่อการที่จะเป็น จริยธรรมแบบ syncretic ที่คลุกเคล้า หรือไม่ก็จับฉ่ายไปเลย

จ) ยังมีแง่มุมปลีกย่อยอีกหลายอย่าง ที่น่าสังเกต หรือพึงระวัง ซึ่งจะทำให้จริยธรรมที่เรียกว่าสากลนั้น ไม่เป็นสากลจริง หรือไม่ได้ผลจริง เช่นว่า เท่าที่พูดๆ กันมา จริยธรรมสากล ก็เป็นแค่จริยธรรมของฝรั่ง เหมือนคำว่า เสื้อผ้าชุดสากล ก็คือเสื้อผ้าแบบฝรั่งของชาวตะวันตก อย่างนี้ก็ไม่ใช่สากลจริง ถ้าสากลจริง ก็ต้องทั่วทั้งโลก

ที่นี้ นอกจากจริยธรรมเทวบัญชาของศาสนาตะวันตก ที่ฝรั่งสมัยใหม่ผละออกมาแล้ว จริยธรรมตามทฤษฎีและทัศนะของนักปราชญ์นักปรัชญาของฝรั่งก็แตกต่างกันมากมาย ยากนักที่จะหาหลักกลางที่ยอมรับร่วมกันได้จริง

ยิ่งกว่านั้น นักแสวงหาคัดจัดประมวลจริยธรรมสากลเองนี้แหละ ตัวเองก็ไม่ใช่เป็นปราชญ์ใหญ่ต้นความคิดทางจริยธรรมเอง ได้แต่มา คัดเลือกหลักของพวกนักปราชญ์บ้าง ของวัฒนธรรมประเพณี เป็นต้น นอกจากการเลือกสรรนั้นจะขึ้นต่อสติปัญญาสามัญติยะของเขาแล้ว พวกที่เป็นนักเลือกสรรนั้น ต่างบุคคลต่างกลุ่มต่างคณะก็มีความคิดตัดสินใจเลือกแตกต่างกันอีก กลายเป็นจริยธรรมสากลของกลุ่มนั้นคณะนี้ บางทีก็ขัดแย้งกัน จะทำให้เกิดความสับสนมากยิ่งขึ้น

แล้วปัญหาซ้อนก็คือ จริยธรรมสากลชุดที่มีการเลือกสรรตกลงใน หมู่พวกตนแล้วนำเสนอขึ้นมา ไปๆ มาๆ กลายเป็นศาสนาหรือลัทธิใหม่ ขึ้นอีกรายการหนึ่งต่างหาก ซึ่งมีไว้เพื่อรอเวลาที่จะวิวาทขัดแย้งกับรายการอื่นๆ ต่อไป (เหมือนในอดีตมาครั้ง ที่ขบวนการเพื่อปรองดองรวม ศาสนา ได้กลายเป็นศาสนาใหม่ขึ้นมา เพิ่มจำนวนศาสนาที่จะขัดแย้ง กันในโลกนี้)

๑) ปัญหาสำคัญอย่างหนึ่งทางจริยธรรมที่ผุดเด่นขึ้นมาในยุค เทคโนโลยีก้าวไวก้าวไกลนี้ คือ การตัดสินใจในเรื่องยุ่งยากใจที่เกิดศัพท์ใหม่ขึ้นมา ที่เรียกว่าชีวจริยธรรม (bioethics) เช่น การทำโคลนนิ่ง การปฏิบัติต่อเด็กผิดปกติในครรภ์ การจัดการกับ stem cells ตลอดจนเรื่องจำพวกสิทธิที่จะตาย การุณยฆาต การทำแท้ง เป็นต้น อันเป็นปัญหาเก่าที่ยังใหม่อยู่เสมอ พอเจอปัญหาเหล่านี้ จริยธรรมสากลที่เป็นขุมหมุมหลักจริยธรรมพื้นๆ ก็ยากจะมีอะไรมาเพิ่มพูนภูมิปัญญา จึงมักได้แค่เข้ามาร่วมวงของการว่ายนอยู่กับปัญหา อย่างในเมืองฝรั่งเวลานี้ ความคิดความเข้าใจก็ขัดแย้งแตกต่างกันไป แคว่อกฎหมาย ต่างรัฐก็ออกกฎหมายกำหนดในเรื่องเดียวกันไม่เหมือนกัน

ว่าโดยรวม ในที่สุด ไม่ว่าจริยธรรมสากลจะไปถึงไหน ก็คือจริยธรรมนั้นแหละ ดังนั้น จุดอ่อนที่แท้ของมันจึงอยู่ที่ปัญหาซึ่งอยู่ในตัวของจริยธรรมเอง ถ้าจริยธรรมยังบกพร่องพวามั่วอยู่ จริยธรรมสากลก็ไม่อาจฟันปัญหาไปได้

จากที่ได้พูดไปแล้ว ควรจับม้าย้ำไว้เป็นจุดสังเกตสำคัญว่า

๑. ชาวตะวันตกเจ้าของศัพท์ ethic ที่เราเอามาแปลเป็นไทยว่า “จริยธรรม” นั้น ตามปกติ เขามองความหมายของคำนี้เพียงแค่เป็นหลักหรือกฎเกณฑ์ทางความประพฤติที่แสดงออกภายนอก เฉพาะอย่างยิ่งในทางสังคม (ต่างจากที่พูดแล้วว่า “จริยะ” คำเดิม หมายถึง การที่จะต้องทำต้องประพฤติปฏิบัติ หรือดำเนินชีวิตให้ถูกต้อง ตามเงื่อนไขที่เป็นเหมือนเสียงเรียกร้องจากกฎธรรมชาติ)

๒. ชาวตะวันตก แม้แต่ที่เรียกว่าเป็นนักปราชญ์สำคัญๆ โดยทั่วไป มักใช้คำว่า “จริยธรรม” คือ ethic โดยหมายถึงบัญญัติธรรม หรือไม่ก็ใช้อย่างคลุมๆ เอาบัญญัติธรรมเป็นหลักและเห็นจริยธรรมเป็นเงาๆ^๑ (เช่น ในเกณฑ์วัดพัฒนาการทางจริยธรรม ๕-๖ ชั้น ของ โกลเบอร์ก จะเห็นได้ชัดว่าจริยธรรมของเขาในระดับต้นๆ เป็นเรื่องของบัญญัติธรรมทั้งนั้น)

๓. เนืองกันกับสองข้อต้นนั้นก็คือ เมื่อ “จริยธรรม” ที่เป็นคำใหม่นี้ เขาหมายถึงเพียงหลักการกฎเกณฑ์ความประพฤติภายนอก ที่เป็น

^๑ คงต้องถือว่าความสับสนนี้ ส่วนหนึ่งก็เป็นปัญหาที่เกิดจากความบกพร่องของเราเอง ที่แปล ethic นั้นว่า จริยธรรม แทนที่จะแปลด้วยถ้อยคำที่เป็นบัญญัติธรรม (ขอให้เทียบกับ ethics ที่ในความหมายหนึ่ง เราแปลว่า จรรยาบรรณ ซึ่งเป็นบัญญัติธรรมอย่างชัดเจน)

บัญญัติธรรม ก็ชัดเจนอยู่แล้วว่าจริยธรรมตามความหมายของเขานั้น ไม่เกี่ยวกับความจริงตามสภาวะ ไม่เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องไปถึงกฎธรรมชาติ

เมื่อจริยธรรมมีความหมายแค่นี้ ความเป็นจริยธรรมสากลของเขาจึงอยู่ที่ว่ามันเป็นของกลางๆ ที่เข้าได้กับทุกพวกทุกฝ่าย หรือที่ทุกพวกทุกฝ่ายยอมรับได้ ต่างจากจริยธรรมสากลในความหมายที่ว่า เมื่อเป็นความจริง ก็เป็นสากลในตัวของมันเอง เพราะไม่ว่าใครจะยอมรับหรือไม่ มันก็มีผลต่อทุกคนทุกพวกทุกฝ่าย ไม่ต้องรอใครมาเห็นด้วย

ถ้าเป็น “จริยะ” ตามความหมายในระบบของธรรม ๓ ที่ว่าข้างต้น ก็ไม่ต้องแยกว่าเป็น จริยธรรมสากล หรือไม่สากล เพราะความเป็นสากลอยู่ที่ความเป็นจริง มิใช่อยู่แค่ที่ความเป็นกลาง

ความจริงนั้นแหละ ทั้งเป็นสากล คือทั่วกันหมดทั้งสิ้น และเป็นกลาง คือไม่เข้าใครออกใคร เมื่อเป็นจริยะ ตามหลักการที่ว่ามา ถึงจะไม่บอกว่าเป็นสากล ก็เป็นสากลอยู่ในตัวเอง เพราะมีความจริงที่ทำให้มีความเป็นสากลอยู่แล้วในตัว

ไปให้ถึงจริย[ธรรม]แท้ที่เป็นระบบชัดเจน

จึงจะเห็นความเป็นจริงของชีวิตและสังคมที่ดีงาม

มาถึงตอนนี้ ความคลุมเครือสับสนเกี่ยวกับถ้อยคำสำคัญบางคำคงจะคลายลงไปแล้ว ถ้าไม่หมด ก็คงไม่น้อย คราวนี้ เราก็สามารถผ่านคำว่า “จริยธรรม” ไปได้ และลงลึกไปถึงตัวจริง คือ “จริย” (เขียนอย่างไทยเป็น จริยะ)

เรื่องจริยะนั้น ได้พูดไปมากพอแล้ว ในแง่ที่สำคัญ คือในฐานะที่เป็นองค์หนึ่งในระบบ ๓ ของธรรม คือ สภาวะ-จริยะ-บัญญัติ (สภาวะ-ธรรม จริยธรรม บัญญัติธรรม) ในแง่นั้นจึงไม่ต้องพูดอีก

แต่ยังมีอีกแง่หนึ่งซึ่งสำคัญไม่น้อยกว่านั้น คือแง่เฉพาะตัวของจริยะ ซึ่งเป็นระบบหนึ่งในตัวของมันเอง และในฐานะที่จริยะนั้นเป็นเนื้อตัวของธรรมสำหรับผู้พิพากษา จึงจะพูดเรื่องระบบของจริยะนี้ต่อไป

“จริยะ” คืออะไร? จริยะก็มาจาก “จร” (อ่านอย่างภาษาบาลีว่า “จะระ” อ่านภาษาไทยว่า “จน”)

“จร” ก็คือเดิน เดินทาง หรือเที่ยวไป เช่น สัตว์จร คือเดินกันผ่านไปมา จราจร คือเดินไปเดินมา หรือเที่ยวไปเที่ยวมา พเนจร คือเดินป่า หรือเที่ยวไปในป่า (ในภาษาไทย กลายเป็นเที่ยวเรื่อยเปื่อยไปอย่างไร้จุดหมาย)

ที่นี้ “จร” หรือเดินทางนั้น เมื่อเอามาใช้ทางนามธรรม กลายเป็นเดินทางชีวิต อย่างที่นิยมพูดว่า “ดำเนินชีวิต”

คนแต่ละคนก็ดำเนินชีวิตของตนไป แล้วการดำเนินชีวิตของคนเหล่านั้น ก็ไปรวมกันเป็นสังคม เมื่อมองดูผิวเผินแค่ภายนอก ก็กลายเป็นวิถีแห่งการดำเนินชีวิต และระบบของการเป็นอยู่ประพฤติปฏิบัติของหมู่มนุษย์ที่เรียกว่าสังคม

แต่มองแค่นั้นก็ผิวเผินเกินไป ไม่เพียงพอ ต้องดูให้ลึกลงไปอีก การดำเนินชีวิตของคนเรานี้ อยู่แค่ว่าแสดงออกมาเห็นๆ กันเท่านั้นหรือไม่ใช่แน

การดำเนินชีวิตของคนหนึ่งๆ ที่เรามองเห็น และที่คนอื่นเกี่ยวข้องด้วย คือการแสดงออกทางกายและวาจา ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับ

คนอื่นและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเรามักเรียกว่าความประพฤติ อันเป็นด้านนอกแห่งการดำเนินชีวิตของเขา เรามักมองคนแค่นี้ (และที่เรียกว่า “จริยธรรม” ก็มักจับเอาความหมายแค่นี้)

ถ้าเรามองคนแค่นี้ เราจะไม่เห็นตัวจริงของคนนั้นเลย ความประพฤติ หรือการแสดงออกภายนอกทางกายและวาจา ไม่ใช่ชีวิตทั้งหมดที่เขาดำเนินอยู่ ก็อย่างที่ว่าแล้ว มันเป็นเพียงด้านนอกของการดำเนินชีวิตของเขาเท่านั้น

ลึกลงไป เบื้องหลังการพูดและทำอะไรต่างๆ ที่เขาประพฤติหรือแสดงออกมาข้างนอกนั้น มีตัวชี้หน้าที่กำหนดหรือสั่งการออกมาจากข้างในจิตใจ ตัวชี้หน้าที่กำหนดหรือสั่งการนี้ เราเรียกว่า “เจตนา”

ทางพระบอกว่า ถ้าไม่มีเจตนา การแสดงออกของคน ก็ไม่มีความหมายอะไร จะมีค่าเพียงแคเหมือนกิ่งไม้ผู้หักหล่นลงมา หรือต้นไม้ต้องล้มสิ้นไหวแล้วใบไม้ร่วง เท่านั้นเอง ดังนั้น เจตนาจึงสำคัญอย่างยิ่ง

เจตนาจะตัดสินใจสั่งการอย่างไร ก็มีแรงจูงใจที่ร้ายหรือดีคอยกระซิบบอก อย่างง่ายๆ ก็คือสั่งการไปตามที่ชอบใจหรือไม่ชอบใจ

แต่บางทีการตัดสินใจที่จะสั่งการนี้ ก็เป็นไปอย่างซับซ้อน เจตนาจึงมีกองบัญชาการทำงานให้มัน โดยมีตัวทำงานอยู่ในจิตใจมากมาย ซึ่งรวมแล้วก็คือ มีฝ่ายร้าย กับฝ่ายดี

ในฝ่ายร้าย มีตัวเด่นคือ โลภะ โทสะ โมหะ ส่วนในฝ่ายดีก็มีมาก เช่น ศรัทธา เมตตา หิริ โอตตปปะ ซึ่งเรานิยมเรียกกว้างๆ ว่า คุณธรรม

ตัวทำงานเหล่านี้ส่งข้อเสนอแนะในการสั่งการให้แก่เจตนา นั่นถ้าตัวใดมีกำลังมาก ก็จะมีอิทธิพลครอบงำการสั่งการของเจตนา

เลยทีเดียว

ในกองบัญชาการของจิตใจนี้ ยังมีฝ่ายกำลังสนับสนุน เช่น ความขยัน ความเพียร ความอดทน ความกล้าหาญ ความเข้มแข็งมั่นคง คอยรับสนองงาน ที่จะขับเคลื่อนให้งานสำเร็จตามต้องการ เป็นสมรรถภาพของจิตใจ

แล้วก็มีฝ่ายแสดงผล-วัตถุ คอยตามกำกับอยู่ตลอดเวลา ว่า อันไหน ทางไหน ไปได้หรือไม่ได้ เช่น ความขุ่นมัว ความเครียด ความเศร้า ความหดหู่ ความหงอยเหงาน ความว้าเหว หรือความสดชื่น ความร่าเริง ความเบิกบาน ความผ่องใส ความอึดใจ ความปลื้มใจ ความสุข เป็นต้น รวมแล้วก็เป็นฝ่ายสุข ที่ตามหา กับฝ่ายทุกข์ ที่จะให้ดับหาย

อย่างไรก็ตาม การตัดสินใจสั่งการ และการทำงานของกองบัญชาการในจิตใจทั้งหมดนั้น ต้องพึ่งพาข้อมูลความรู้ อาศัยความเข้าใจ และการมองเห็นเหตุผล เท่าที่จะมีปัญญารู้ไปถึง

ปัญญารู้เข้าใจมองเห็นแค่ไหน เจตนาที่สั่งการให้กายวาจา มีพฤติกรรมสืบเคลื่อนไปได้ภายในขอบเขตแค่นั้น ถ้าปัญญารู้เข้าใจมองเห็นกว้างไกลออกไป ลึกลงไป มองเห็นช่องทางและโอกาสมากขึ้น เจตนาที่สั่งการให้กายวาจาปรับขยายรูปแบบของพฤติกรรมออกไป ช่วยให้ทำการได้ซับซ้อนยิ่งขึ้น พร้อมทั้งได้ผล มีทางสำเร็จมากขึ้น

ถ้าขาดความรู้ อับไร้ปัญญาเสียแล้ว พฤติกรรมก็ติดตัน ขัดข้อง จิตใจก็อึดอัด อับจน เครียด เป็นทุกข์ ดังนั้น ปัญญาที่รู้เข้าใจนี้ จึงมีบทบาทสำคัญยิ่งในการบอกทิศ ชี้ช่อง นำทาง ขยายโอกาส ตลอดจนปลดปล่อยให้อิสระภาพ แก่พฤติกรรม และแก่จิตใจที่มีเจตนาเป็นหัวหน้างานนั้น

ที่ว่ามานี้ ก็คือระบบการดำเนินชีวิตของคน ที่ซับซ้อนขึ้นเคลื่อนไหวเป็นไปอยู่ตามที่เป็นอยู่จริง ซึ่งเห็นได้ชัดว่าสรุปแล้วมี ๓ แดนทำงานประสานก้าวไปด้วยกัน ต้องครบทั้ง ๓ แดน จะขาดแดนหนึ่งแดนใดมิได้

จึงขอสรุปไว้ในที่นี้ ว่า “จริยะ” คือการดำเนินชีวิตของคน เป็นระบบอันหนึ่ง ที่มีองค์ประกอบ ๓ แดน (จะเรียกว่าด้าน หรือส่วน ก็ได้) คือ

๑. แดนพฤติกรรม (กาย-วาจา) ที่แสดงออก ติดต่อสัมพันธ์ และกระทำต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม^๑

๒. แดนจิตใจ ที่เป็นเหมือนเจ้าของพฤติกรรมทั้งหมด ตั้งแต่เป็นผู้ต้องการ บงการหรือสั่งการ ขับเคลื่อน ตลอดจนเสวยผลของพฤติกรรมทั้งหมดนั้น โดยมีตัวประกอบที่ร่วมในการทำงานแต่งสรรมากมาย ภายใต้การนำของเจตนา ที่เป็นทั้งหัวหน้าและเป็นตัวแทน ที่ทำงานเชื่อมต่อสั่งการออกมาให้มีผลเป็นพฤติกรรมออกไป ทั้งนี้ ตัวประกอบที่ทำงานนั้น แยกได้เป็น ๓ แดนย่อย คือ

- ตัวแต่งสรรฝ่ายดี กับฝ่ายร้าย ที่พึงคัดเอาไว้แต่ฝ่ายดี ซึ่งมักเรียกกันแบบรวมๆ ง่ายๆ ว่า “คุณธรรม” หรือ “คุณภาพจิต”
- ตัวทำงานที่ทำให้ก้าวไปอย่างแน่วแน่เข้มแข็งมั่นคง เรียกพอรู้กันว่า “สมรรถภาพจิต”

^๑ นี่พูดอย่างง่าย แต่ถ้าจะให้ครบจริง ด้านที่ ๑ ที่สัมพันธ์กับโลกภายนอก คือสังคมและสิ่งแวดล้อมนี้ ต้องแยกย่อยเป็น ๒ ส่วน คือ ติดต่อสัมพันธ์โดยการรับรู้ ด้วย *ภัสสทวาร* ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย (ไปรวมที่ใจ) และติดต่อสัมพันธ์โดยการแสดงออก ด้วย *กรรมทวาร* คือ กาย และวาจา (ออกมาจากเจตนาในใจ)

- ตัวแสดงผล ซึ่งเหมือนกับวัดผลไปในตัว เพราะจะมีอิทธิพลในการที่จะเลือกพฤติกรรมว่าจะทำอะไรหรือไม่ คือฝ่ายสุข กับฝ่ายทุกข์ โดยจะมุ่งไปหาไปพบฝ่ายสุข ที่เรียกพอรู้กันว่า “สุขภาพจิต”

๓. แตนปัญญา ที่เอื้ออำนวยข้อมูล ชี้ช่อง ส่องทาง บอกทิศ ขยายขอบเขตและโอกาส ปรับแก้ ตลอดจนปลดปล่อยให้เกิดอิสรภาพ แก่พฤติกรรมและจิตใจ

นี่คือ “จริยะ” หรือระบบการดำเนินชีวิตของคน ซึ่งประกอบด้วย ทั้งกาย-วาจา ทั้งใจ ทั้งปัญญา ถ้าไม่ครบ ๓ อย่างนี้ ชีวิตจะดำเนินไปไม่ได้ แต่ที่จริงก็คือ มันก็เป็นของมันอยู่อย่างนี้ แต่เราไม่แลดู ถ้ามอง และปฏิบัติจัดการกับมันไม่ครบส่วน ไม่ครบด้าน เราก็ทำการที่มุ่งหมายไม่สำเร็จ และจะเกิดปัญหาแก่ตัวเอง

อนึ่ง จริยะ คือระบบการดำเนินชีวิตของคน ที่พูดไปแล้วนี้ ว่าไปตามธรรมชาติของมัน ตอนนี้อย่างนี้ ยังไม่ได้บอกว่าดีหรือไม่ดี หรือควรและไม่ควรอย่างไร

ที่นี้ก็มาถึงตอนที่ว่า เราต้องการมีจริยะ คือระบบการดำเนินชีวิตที่ดี ในเมื่อ “จริยะ” คือระบบการดำเนินชีวิต เป็นคำกลางๆ จะให้ดีหรือไม่ดี ก็เติมคุณศัพท์เข้าไปข้างหน้า

ถ้าเป็นจริยะคือการดำเนินชีวิตที่ดี ก็เป็นปญฺญจริยะ หรือธรรมจริยะ หรือเศรษฐจริยะ ถ้าเป็นจริยะคือการดำเนินชีวิตที่ไม่ดี ก็เป็นปาปจริยะ หรืออธรรมจริยะ

ในที่นี้ เรามุ่งเอาจริยะคือการดำเนินชีวิตที่ดี ที่เป็นปญฺญจริยะ หรือธรรมจริยะ หรือเศรษฐจริยะ ซึ่งในพระพุทธศาสนามีคำเฉพาะเรียก

ไว้ว่า “พรหมจริยะ” ว่า แปลว่า จริยะอันประเสริฐ หรือจริยะที่แท้ ก็คือจริยะหรือการดำเนินชีวิต ซึ่งชีวิตทั้ง ๓ ด้านที่พูดไปแล้วนั้น ดี และประสานกันอย่างถูกต้อง

การที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปทรงสั่งสอนธรรมตลอดเวลา ๔๕ ปีที่เรียกว่าประกาศพระศาสนานั้น ก็คือทรงประกาศพรหมจริยะนี้แหละ (“ประกาศพระศาสนา” เป็นคำพูดของเรา แต่พระพุทธเจ้าเองตรัสว่าพระองค์ “ประกาศพรหมจริยะ”)

เอาเถิด เมื่อมีการบัญญัติศัพท์ใหม่ว่า “จริยธรรม” ขึ้นมาแล้ว แต่มีความหมายกำกวมกัน จะตรงกันก็ไม่ตรงจริง จะต่างกันก็ไม่ต่างให้ไกลไปเสียเลย เราก็มาตกลงหรือทำความเข้าใจกันให้ชัดเจนเสียว่า

“จริยธรรม” ในความหมายที่เป็นศัพท์บัญญัติใหม่ ซึ่งถือตามความหมายของคำฝรั่ง คือ ethic

ส่วน “จริยธรรม” ในความหมายของเรา ได้แก่ จริยะ คือระบบการดำเนินชีวิตถูกต้องดีงาม ซึ่งมีองค์ประกอบประสานสัมพันธ์กันทั้ง ๓ ด้าน (ทั้งกายวาจา จิตใจ และปัญญา) ที่มีชื่อเดิมว่า “พรหมจริยะ” นี้

เมื่อได้ทำความเข้าใจอย่างนี้แล้ว ก็เห็นชัดว่า สาระทั้งหมดในชีวิตของมนุษย์ ขยายไปถึงสังคม ที่จะเป็นอยู่กันอย่างถูกต้องดีงามเป็นสุข ก็คือ “จริยธรรม” ในความหมายที่เป็นพรหมจริยะนี้แหละ

พร้อมกันนั้น การจัดการกับชีวิตทั้ง ๓ ด้านที่ว่ามาแล้วนั้น โดยฝึกหัดพัฒนาปรับแก้ให้คนดำเนินชีวิตได้ดียิ่งขึ้นไปๆ จนมีชีวิตที่ดีงามเป็นประโยชน์มีความสุขอย่างสมบูรณ์ ก็คือสิ่งที่เรียกว่า “การศึกษา” (คำพระเรียกการศึกษานี้ ในฐานะมีองค์ประกอบ ๓ ด้านว่า ไตรสิกขา)

ถ้าเราถือหลักตามความหมายของพระพุทธศาสนา ก็เห็นว่า

สาระหรือแกนของอารยธรรมมนุษย์ ก็มีเพียงการดำเนินชีวิตและสังคม ให้ดีด้วยจริยธรรม (*พรหมจริยะ*) และพัฒนาคนให้ดำเนินชีวิตและสังคมให้ดีจนมีพรหมจริยะอย่างนั้น ด้วยการศึกษา (*ไตรสิกขา*)

แต่เมื่อขาดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง และมัวไปสับสน คลางแคลงอยู่กับถ้อยคำที่พร่ำคลุ้มเครือ วิธีของชีวิตและสังคม ก็ยิ่งหมักหมมปัญหาและเพิ่มทวีความทุกข์

ทีพุดนี้ มิใช่แกล้งว่า ขอให้คุณสังคมของเรานี้ ที่เป็นอยู่และเป็นมา กับความไม่ชัดเจนในเรื่องจริยธรรม แล้วมีสภาพสับสนกะพร่องกะแพร่ง อย่างไร

กังวลว่าศีลธรรมหล่นหาย

สังคมไทยเที่ยวเวียนค้นคว้าตามล่าจริยธรรม

อย่างที่กล่าวแล้วข้างต้นว่า ความรู้เข้าใจและความคิดของสังคมไทยที่สืบเคลื่อนมาในการให้ความหมายและการใช้คำศัพท์ที่สำคัญอย่างคำว่าจริยธรรมนั้น เป็นเรื่องที่น่าศึกษา แต่ในยามกระชั้นชิดนี้ ขอพุดโดยยังไม่ได้ทบทวนและตรวจสอบให้ละเอียด

เท่าที่ระลึกได้ ก่อนเกิดมีศัพท์บัญญัติว่า “จริยธรรม” เมื่อ ๔๐-๕๐ ปีก่อนนั้น สังคมไทย ก็เหมือนกับสังคมทั่วไปในโลก ได้ตื่นตัวอยู่กับความหวังในความเจริญก้าวหน้าแบบสมัยใหม่มาเป็นเวลานาน ผู้คนไม่ค่อยสนใจในเรื่องศีลธรรม แม้ว่าเวลานั้นยังใช้คำว่า “ศีลธรรม” เด็กยังต้องเรียนวิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรม แต่จิตใจคนกำลังห่างเหินออกมา (คงคล้ายคำเปรียบที่ว่า ยามน้ำมากหาง่าย คนไม่เห็นคุณค่า แต่เมื่อใดไม่มีน้ำจะกิน แม้แต่เพชรพลอยก็หมดสิ้นความหมาย)

ต่อมา เมื่อมีคำใหม่ว่า “จริยธรรม” ที่บัญญัติขึ้นจากคำฝรั่ง และ คำว่าศีลธรรมเลื่อนลงลงไป ก็พอดีหรือบังเอิญว่า สังคมไทยได้เข้าสู่ยุค ที่ประสบปัญหาทางศีลธรรมมากขึ้นๆ คนมีปัญหาจิตใจมากขึ้น จนคน บ่นกันหนาหูขึ้นเรื่อยๆ ว่าศีลธรรมเสื่อมๆ (คำว่า “ศีลธรรม” เสื่อมหาย!)

ถึงตอนนี้ สังคมหันมามองเห็นความจำเป็นของศีลธรรม ใน ขณะที่คำใหม่ที่ไวกว่า คือ จริยธรรม กำลังเริ่มเด่นขึ้นมาแทน

ยุคใหม่ของความสนใจปัญหาสังคม จึงมาพร้อมกับการค่อยๆ เลื่อนหายของคำว่า “ศีลธรรม” และการนิยมนำคำว่า “จริยธรรม”

ก่อนนั้นไม่นาน สังคมไทยได้ก้าวเข้าสู่ยุคพัฒนา ซึ่งเริ่มต้นเมื่อ พ.ศ.๒๕๐๒ และประเทศไทยก็ได้มี แผนพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับแรก คือ ฉบับที่ ๑ พ.ศ.๒๕๐๖-๒๕๐๙ (แผน ๑ นี้ ในชื่อมีคำว่า “การ” แต่ไม่มี “และสังคม”) ในแผนฉบับแรกนี้ ซึ่งมุ่งที่เศรษฐกิจ ไม่เอ่ย ถึงศีลธรรมเลย (“จริยธรรม” ยังไม่ต้องพูดถึง เพราะเป็นคำที่ยังไม่ใช้)

ระหว่างที่เน้นการพัฒนาประเทศในด้านเศรษฐกิจนั้น คนไทยได้ มองเห็นปัญหาสังคมที่คนมีความเสื่อมโทรมทางจิตใจ ห่วงเหินจาก ศีลธรรมไกลออกไป ตอนนั้น เริ่มมีระบบผ่อนส่ง ซึ่งแพร่สะพัดไป อย่างรวดเร็ว พร้อมกับการกู่หนียืมสินระบาดไปทั่ว

เมื่อได้เห็นความสำคัญของปัญหาสังคมที่พ่วงมากับความเห่อ วัตถุและปัญหาความเสื่อมจากศีลธรรม ก็เป็นเหตุให้แผนพัฒนาฉบับ ต่อมา ขยายขอบเขตออกไปโดยเพิ่มคำว่า “และสังคม” เข้าไปในชื่อ กลายเป็น แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๑๐-๒๕๑๔ และในแผนนี้ ก็ได้เริ่มมีคำว่า “ศีลธรรม”^๑ โดยเฉพาะได้

^๑ ฟังทราบว่ ในช่วงเวลานี้ หลักสูตรการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ ยังมีวิชาศีลธรรม

เกิดมีคำว่า “พัฒนาจิตใจ” ซึ่งเป็นจุดเน้นที่กล่าวถึงสืบมาอีกหลายแผน

ต่อมา เมื่อขึ้นสู่ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ^๑ ฉบับที่ ๓ พ.ศ. ๒๕๑๕-๒๕๑๙ คำว่า “จริยธรรม” ก็เริ่มเข้ามา และคนก็นิยมใช้คำนี้มากขึ้นๆ พอถึงแผนพัฒนา ฉบับที่ ๕ พ.ศ. ๒๕๒๕-๒๕๒๙ ก็มีคำว่า “พัฒนาจริยธรรม” ถึงตอนนี้ คำว่าศีลธรรมแม้จะยังมีใช้อยู่ แต่ก็น้อยจริยธรรมกลายเป็นคำเด่น ซึ่งทางการก็หันไปใช้มาก (ในแผน ๕ นี้ มีคำว่าศีลธรรมเพียง ๕ ครั้ง แต่เอ่ยอ้างจริยธรรมถึง ๑๘ ครั้ง)

คำว่า “พัฒนาจิตใจ” ซึ่งได้เข้ามาสู่แผนพัฒนา พร้อมกับคำว่า “ศีลธรรม” โดยเริ่มขึ้นในฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๑๐-๒๕๑๔) นั้น ตอนแรกยังใช้น้อย ไม่บ่อยไม่เด่นเท่าคำว่าศีลธรรม แต่อย่างทีกล่าวแล้ว พอเข้าแผนพัฒนา ฉบับที่ ๓ (๒๕๑๕-๒๕๑๙) คำว่าศีลธรรมก็เริ่มมีคำว่า “จริยธรรม” เข้ามาแข่ง และปรากฏตัวน้อยลงๆ ในขณะที่คำว่า “พัฒนาจิตใจ” กลับมีการใช้มากขึ้นๆ

ในแผนพัฒนา ฉบับที่ ๕ “พัฒนาจิตใจ” ก็ได้ขึ้นมาเป็นหัวข้อใน “บทที่ ๒ แนวนโยบายและเป้าหมายด้านประชากร กำลังคน การพัฒนาจิตใจและสิ่งแวดล้อม”

พอถึงแผนพัฒนา ฉบับที่ ๖ (๒๕๓๐-๓๔) ปรากฏว่า “ศีลธรรม” มีใช้เพียง ๒ ครั้ง แต่ใช้ “พัฒนาจิตใจ” ถึง ๑๕ ครั้ง จากนั้น “พัฒนาจิตใจ” ก็ถึงจุดโดดเด่นที่สุดในแผนฯ ๗ (๒๕๓๕-๓๙) โดยขึ้นมาเป็นชื่อบทหนึ่งในแผนนั้น คือ “บทที่ ๒ การพัฒนาจิตใจ วัฒนธรรมและสังคม” และใช้บ่อยไม่น้อยกว่า ๒๔ ครั้ง

(พึงสังเกตด้วยว่า คำว่า “คุณภาพชีวิต” “สิ่งแวดล้อม” “ระบบ

^๑ พึงสังเกตว่า ตั้งแต่แผน ๓ นี้ไป ในชื่อแผนไม่มีคำว่า “การ”

นิเวศน์” “ทรัพยากรธรรมชาติ” ก็ทวีความสำคัญขึ้นมาในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน ตั้งแต่แผน ๕ เป็นต้นมา)

ข้อความใน แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๕ พ.ศ.๒๕๒๕-๒๙ และ ฉบับที่ ๖ พ.ศ.๒๕๓๐-๓๔ ช่วยบอกเราว่า ในช่วงเวลานั้น ค่อนข้างชัดเจนว่าคนนิยมใช้ “จริยธรรม” มากขึ้นๆ ขณะที่ใช้ “ศีลธรรม” น้อยลงๆ และ “คุณธรรม” ก็เข้ามาเป็นตัวเสริมมากขึ้นๆ

อย่างไรก็ดี แม้ว่า “จริยธรรม” จะเข้ามาแข่งหรือเบียด “ศีลธรรม” แต่ยังคงอยู่ในระยะที่ไม่ลงตัว (คงไม่แน่ใจ) ในช่วงแรกจึงยังใช้ลักลั่นอยู่ (ยังไม่คุ้นและไม่ได้ตกลงความหมายกันให้ชัด) และเมื่อเอาคำว่า “คุณธรรม” มาเข้าสู่ ตอนแรกก็เหมือนกับเอาแค่มือคุณธรรมด้วย แต่จะให้เข้าสู่กับคำไหนแน่ ก็บอกไม่ได้

ดังตัวอย่าง ในแผน ๕ “คุณธรรมและจริยธรรม” ก็เริ่มมีใช้ แต่ใช้ว่า “ศีลธรรมและจริยธรรม” มากกว่า และใช้ว่า “คุณธรรมและศีลธรรม” ก็มี บางทีก็ใช้ว่า “ศีลธรรมและจริยธรรมอันดีงาม”

ในแผน ๖ และแม้ในแผน ๗ ที่เน้นการพัฒนาจิตใจอย่างยิ่ง ก็ใช้คำเหล่านี้ปะปนกันไป เช่นว่า “พัฒนาจิตใจให้มีคุณธรรม จริยธรรม” บ้าง “การพัฒนาทางด้านจิตใจ คุณธรรมและศีลธรรม” บ้าง “ส่งเสริมปลูกฝังศีลธรรมและจริยธรรม” บ้าง “การพัฒนาจิตใจหรือจริยธรรม” บ้าง “การสอนเรื่องศาสนาและจริยธรรม” บ้าง (เรียกได้ว่าใช้กันถ้วนเลย, แม้กระทั่งในแผน ๘ ก็ยังมีทั้ง “ศีลธรรม จริยธรรม” “คุณธรรม จริยธรรม” และ “ศาสนาและจริยธรรม”)

“พัฒนาจิตใจ” ยังเฟื่องมาถึงแผน ๘ แต่เมื่อผ่านมาถึงแผน ๙ และแผน ๑๐ มีใช้เพียง ๒-๓ ครั้ง คือแทบจะหายไปเลย แต่คำว่า

“จริยธรรม” กลับมีความมั่นคงมากขึ้น

ถึงตอนนี้อย่างไร การอบรมจริยธรรมก็มาเข้าสู่ชุดกับ *การพัฒนาจริยธรรม* ทั้งส่วนราชการและเอกชน ตื่นขึ้นมา *จัดอบรมจริยธรรม* กันตื่นไปทั่ว ในขณะเดียวกัน ทางด้านกระทรวงศึกษาธิการ คำว่าศีลธรรมค่อยๆ หล่นหายไปจากหลักสูตรการศึกษา และคำว่าจริยธรรมก็ค่อยๆ เข้ามาแทนที่

อย่างไรก็ตาม คำว่า “จริยธรรม” ตามความหมายที่นำเข้ามาจากต่างประเทศนั้น มองออกไปทางด้านสังคม เน้นความประพฤติที่แสดงออกหรือมีผลกระทบต่อภายนอก มุ่งที่การปฏิบัติต่อกันและการอยู่ร่วมในสังคม

การตื่นอบรมจริยธรรมเดินหน้ามาระยะหนึ่ง ก็ชักสงสัยกันวุ่นวายไปว่า เอ๊ะ... ไม่ได้นะ การอบรมจริยธรรมที่เอาแต่เรื่องความประพฤติข้างนอกนี้ ไม่พอ ไม่ได้ผลหรอก ต้องให้มีคุณธรรมในจิตใจด้วย ความประพฤติข้างนอกจึงจะดีได้ เพราะฉะนั้น ต้องพัฒนาจิตใจเน้นให้ถึงคุณธรรม ต้องเติมคุณธรรมลงไป ต้องอบรมคุณธรรม

ตอนนี้ สังคมไทยก็ก้าวมาอีกขั้นหนึ่ง ตกกลางว่า การจัดอบรมจริยธรรม มีชื่อยาวขึ้น กลายเป็น *การอบรมคุณธรรมและจริยธรรม*

พอถึง แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๙ (๒๕๔๕-๔๙) และ ฉบับที่ ๑๐ (๒๕๕๐-๕๔) “คุณธรรม” ก็ได้มาเข้าคู่กับ “จริยธรรม” ลงตัวแล้ว

ในแผน ๙ พบ “จริยธรรม” ๖ ครั้ง และทุกครั้งมี “คุณธรรม” เป็นคู่อยู่ด้วย ส่วนในแผน ๑๐ มีคำคำว่า “คุณธรรม จริยธรรม” ถึง ๒๒ ครั้ง (เขียนติดกันบ้าง มี ‘และ’ คั่นบ้าง หรือสลับที่กันเป็น “จริยธรรม คุณธรรม” ก็มี)

ถึงตอนนี้อย่างไร “ศีลธรรม” แม้จะยังใช้อยู่ แต่ไม่มีทีท่าจะมาเข้าคู่ว่า “ศีลธรรมและจริยธรรม” อย่างก่อนหน้านั้น คือใช้แยกความหมายออก

ไป เช่นว่า “...ปลูกฝังศีลธรรมให้สำนึกในคุณธรรม จริยธรรม”

บางทีมีเค้าหรือเป็นแนวโน้มทำนองว่าจะใช้ “ศีลธรรม” ในกรณีที่พูดคลุมๆ หรือกล่าวถึงภาพรวมของสังคม เช่นว่า “เวลานี้ สังคมมีปัญหาทางศีลธรรมมาก” หรือว่า “บ้านเมืองกำลังเสื่อมโทรมทางศีลธรรม” แต่เอาเข้าจริง คนก็ยังใช้ทั้งศีลธรรมและจริยธรรมสับสนปนกันไป

ในขณะเดียวกัน ระหว่างนี้ นักวิชาการของเราก็กังพวยพยายามจำกัดความให้ความหมายคำเหล่านี้อยู่ เพื่อช่วยให้สังคมไทยยุคความเข้าใจในถ้อยคำเหล่านี้

นี่คือเบื้องหลังความเคลื่อนไหวในการแก้ไขปัญหาที่เรียกว่าเป็นเรื่องของจริยธรรมในสังคมไทย เรามากันได้แค่นี้ คือมาถึงขั้นที่เห็นๆ กัน ตามถ้อยคำที่เราใช้สื่อสารกันอยู่ในระดับชาติเวลานี้แหละว่า **การอบรมคุณธรรมและจริยธรรม บ้าง การพัฒนาจริยธรรมและพัฒนาจิตใจ บ้าง**

ดูตามที่พูดมา เห็นได้ว่าสังคมนี้คงจะต้องเดินทางไกล และคงต้องใช้เวลาอีกยาวนาน กว่าที่จะถึงจุดหมายของการพัฒนาคน

ยุติความสับสน หยุดวงเวียนวน

เข้าหาจริยะแท้ที่เป็นผลของการศึกษาซึ่งพัฒนาคนทั้งคน

ลองมองไปข้างๆ และรอบๆ ตัวบ้าง อย่างน้อยก็คงมองเห็นว่าเวลานี้ ในวงการทางการศึกษา มีการก้าวไปในความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาเด็ก ดังที่มีการพูดถึงคติในการพัฒนาเด็กว่าให้ **แก่-ดี-มีความสุข**

พูดสั้นๆ นี่ก็คือการยอมรับว่า ในการพัฒนาคนนั้น ความสุขก็เป็นองค์ประกอบสำคัญ อันจำเป็นที่จะทำให้การพัฒนาคนนั้นสำเร็จ

ขอให้ดูในจริยธรรมแบบพรหมจริยะข้างบนโน้น จะเห็นว่า ไม่เฉพาะคุณธรรมเท่านั้น แต่ความสุขก็เป็นส่วนประกอบของจริยธรรม อยู่ในแดนของจิตใจ

ที่นี้ก็ต้องเดินหน้าต่อไปอย่างที่พระว่าไว้ คือบอกว่า คุณธรรม และจริยธรรมเท่านั้น ไม่พอหรอก จริยธรรมจะดีได้ ในใจต้องมีคุณธรรม แล้วคุณธรรมนั้นจะอยู่ได้ จิตใจต้องมีความสุข ถ้าคนไม่มีความสุข จิตใจมีความทุกข์ มันก็ดิ้นรน มันทุกข์ ก็จะดำรงจริยธรรมไม่ได้ จะรักษาความดีไม่ไหว เพราะฉะนั้นต้องให้คนมีความสุขด้วย ตกลงว่า คุณธรรมและจริยธรรมไม่พอ ต้องมีความสุขด้วย

คอยดูเถิด คงอีกไม่นานนัก นักแก้ปัญหาจริยธรรมก็ต้องพูดว่า การอบรมคุณธรรมและจริยธรรมนั้น ยังไม่เพียงพอ จะต้องพัฒนาความสุขด้วย

ที่นี้ละ งานอบรมจริยธรรมก็คงจะมีข้อยืดยาวออกไปอีก เช่น กลายเป็นว่า **โครงการอบรมคุณธรรม จริยธรรม และความสุข**

แต่แค่นั้นยังไม่จบ ต่อไป ไม่ช้าหรอก วงการจริยธรรมก็จะตื่นขึ้นมาตระหนักรู้กันขึ้นหนึ่งว่า เออ... คุณธรรม และจริยธรรม แล้วเพิ่มความสุขเข้ามาอีกนี่ ก็ยังไม่พอ ต้องมีปัญหาด้วยนะ

ถ้าไม่มีปัญญาก็บอกให้ การประพฤติจริยธรรมก็ไม่สำเร็จจริง คือไปไม่ตลอด คนอาจจะผิดจริยธรรม โดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ก็ได้ เพราะฉะนั้น ที่ว่ามีความสุข ก็อาจจะสุขแบบโง่ๆ ถึงจะมีคุณธรรม ก็อาจจะมีแบบโง่ๆ เช่น เมตตา กรุณา อย่างโง่ๆ อะไรทำนองนี้ ไปๆ มาๆ ก็ได้จริยธรรมแบบโง่ๆ ในที่สุดก็ไปไม่รอด พาชีวิตและสังคมเสียหายหมด เพราะฉะนั้นก็ต้องมีปัญญาด้วย

เป็นอันว่า ที่พัวพันกันอยู่ทุกวันนี้ ว่าคุณธรรมและจริยธรรมนั้น ไม่พอหรอก เราพลาดมานานแล้ว ถึงเวลาต้องสะสางกันแล้ว

ตอนนี้มากันได้แค่ที่พูดว่า คุณธรรม บ้าง คุณธรรมและจริยธรรมบ้าง ความสุขก็ยังไม่ค่อยถึงเลย

ทางด้านวงการศึกษาก็อย่างนี้ บอกว่า ต้องเก่ง ดี และมีความสุข นี่คือ ความสุขมาแล้ว แต่ปัญหาที่เป็นตัวคุมจริยธรรมก็ยังไม่มา มีแต่ปัญหาสำหรับหาผลประโยชน์

ถ้าปัญหาที่แท้ยังไม่มา จริยธรรมก็ไม่ใช่ระบบที่บูรณาการ ตอนนี้ ผู้จัดการศึกษา บางทีจะเอาปัญหาไปไว้ที่ “เก่ง” แต่อย่างที่ว่าแล้ว ปัญหานั้นอาจจะเป็นปัญหาที่ฉลาดหาผลประโยชน์ใส่ตัว ไม่ใช่ปัญหาสำหรับแก้ปัญหาชีวิตและสร้างสรรค์สังคม ที่อยู่ในระบบของจริยธรรม เขาอาจจะเก่งเขาเปรียบคนอื่น ไม่ใช่เก่งที่ประสานกับดี เป็นเก่งที่บูรณาการกับ “ดี” ไม่ได้ ฉะนั้น มันก็เลยไม่ชัด

ฉะนั้น ก็ต้องให้ครบ ให้เป็นระบบที่ชัดกันไปเลยที่ว่า ต้องมีทั้งพฤติกรรมกายวาจา ต้องมีจิตใจ ต้องมีให้ครบถึงปัญญา ต้องมาบูรณาการกัน อย่างที่ขอบพูดกันน่าจะให้เป็นองค์รวมจริงๆ

ถึงตอนนี้ นักจัดอบรม ก็ต้องขยายงานและชื่อโครงการออกไป กลายเป็นว่า **โครงการอบรมคุณธรรม จริยธรรม ความสุข และปัญญา**

นี่คือความคลุมเครือที่นำมาสู่ความสับสนวุ่นวายที่สังคมของเรายังเคืองคว้างกันอยู่

แต่ถ้าจับหลักได้แล้ว เรามาถึงความหมายที่แท้ พอครบเป็นระบบจริงแล้ว ก็เป็นจริยธรรมในความหมายแบบพรหมจริยะ คือพูดว่า “จริยะ” (หรือจริยธรรม) คำเดียว ก็รวมไปถึงคุณธรรม ความสุข ตลอด

จนปัญญาด้วย พร้อมทั้งหมด

ไม่ต้องคอยตามที่จะเติมเพิ่มเข้าไปทีละซั้วๆ อย่างที่ทำกันมา และยังทำกันอยู่ แล้วก็ไปยังไม่ถึงไหน ซึ่งพูดรวบรัดก็คือ ยังหาจริยธรรมไม่เจอนั่นเอง

ขอสรุปไว้อีกทีว่า “จริยะ” คือระบบการดำเนินชีวิตของเรานี้ มีส่วนประกอบอยู่ ๓ แดน ซึ่งประสานกลมกลืนไปด้วยกัน แยกจากกันไม่ได้ คือ

๑. แดนพฤติกรรม หรือแดนสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ที่ดำเนินไปด้วยกายและวาจา (พร้อมทั้ง ตา-หู-จมูก-ลิ้น-กายประสาท ที่รับรู้โลกภายนอก)

๒. แดนจิตใจ ที่ดำเนินไปด้วยเจตนา โดยมีคุณสมบัติมากมาย ในจิตใจหล่อเลี้ยง สนองงาน และเสวยผล มีทั้งด้านเครื่องปรุงแต่งให้ดี หรือชั่ว ด้านกำลังความสามารถ และด้านความสุขความทุกข์

๓. แดนปัญญา ที่ดำเนินไปด้วยความรู้ ซึ่งเอื้อให้เจตนาในแดนแห่งจิตใจสามารถคิดหมายทำการต่างๆ ได้สำเร็จผล ให้ชีวิตเข้าถึงอิสรภาพได้

ครบหมดทั้ง ๓ แดนนี้ ดำเนินหรือเป็นอยู่เป็นไปด้วยกัน เรียกว่า จริยะ และทั้งนี้ก็ควรให้มันเป็น จริยะที่ดีที่ประเสริฐ เต็มตัว เป็นของแท้ (พรหมจริยะ)

เพื่อให้เป็นจริยะที่ดั่งามประเสริฐดังที่ว่านั้น เราจึงต้องจัดการกับชีวิตทั้ง ๓ แดนนั้น โดยฝึกหัดพัฒนาแก้ไขปรับปรุงให้ชีวิตดำเนินไปได้ดียิ่งขึ้นไป จนมีชีวิตที่ดั่งามเป็นประโยชน์มีความสุขเป็นอิสระอย่างสมบูรณ์

การฝึกหัดพัฒนาชีวิตทั้ง ๓ แดนที่ว่านั้น เรียกว่า “การศึกษา” ซึ่งมี ๓ ส่วน ตรงกับ ๓ แดนนั้น คือ

๑. ฝึกศึกษาพัฒนาแดนพฤติกรรม หรือแดนสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม โดยฝึกหัดกาย-วาจา (พร้อมทั้ง ตา-หู-จมูก-ลิ้น-กายประสาท ที่รับรู้โลกภายนอก) เรียกว่า **ศีล** (ชื่อเต็มว่า อธิศีลสิกขา)

๒. ฝึกศึกษาพัฒนาแดนจิตใจ โดยพัฒนาเจตนาให้เจริญในกุศลยิ่งๆ ขึ้นไป พร้อมทั้งมีความเข้มแข็งสามารถ และศักยภาพที่จะมีความสุข จนไร้ทุกข์สิ้นเชิง เรียกว่า **สมาธิ** (ชื่อเต็มว่า อธิจิตตสิกขา)

๓. ฝึกศึกษาพัฒนาแดนปัญญา โดยพัฒนาความรู้ความเข้าใจจนเข้าถึงรู้ทันเห็นประจักษ์แจ้งความจริงของสิ่งทั้งหลาย มีชีวิตที่เป็นอิสระ และเป็นอยู่ด้วยปัญญา เรียกว่า **ปัญญา** (ชื่อเต็มว่า อธิปัญญาสิกขา)

ในฐานะที่การศึกษานี้มีองค์ประกอบ ๓ อย่าง จึงเรียกว่า ไตรสิกขา

พระพุทธศาสนาถือเรื่องการศึกษาเป็นสำคัญ ถึงกับจัดระบบของพระพุทธศาสนาทั้งหมด ให้เป็นระบบการศึกษา ที่เรียกว่า ไตรสิกขานี้

ทั้งนี้ สำคัญที่สุดในที่สุดก็คือ เพื่อช่วยให้มนุษย์เข้าถึงความจริง แล้วก็ปฏิบัติตามหลักความจริง หรือตามกฎความจริงนั้น ให้ความจริงเป็นไปในทางที่เกิดผลดี แก่ชีวิตและสังคมของตน

เมื่อพัฒนาชีวิตด้วยไตรสิกขานี้แล้ว ก็จะมี**จริยะ** คือการดำเนินชีวิตเป็นอยู่ ทั้งส่วนตน และขยายไปถึงสังคม ที่อยู่กันอย่างถูกต้องดีงาม มีสันติสุขที่ยั่งยืน

เจตนาต้องตั้งไว้ใส ตรง และงาม

ถ้าปัญญาสมบูรณ์จริง ก็ไม่ต้องห่วงเจตนา
แต่ก่อนจะอยู่ได้ด้วยปัญญา เจตนาพามนุษย์ยุ่งนุ่งด้วยปัญหา

ย้อนกลับมาที่เรื่องปัญญากับเจตนา ที่ว่าเป็นเรื่องใหญ่มาก
แง่ที่สำคัญซึ่งเราพิจารณาในตอนนี คือการที่มันเป็นตัวเชื่อมคน
กับธรรมชาติ

ด้านหนึ่ง คือความจริงที่เป็นอยู่ตามธรรมดา หรือเรื่องของธรรม
ชาติ ที่ท่านว่าเขาแค่รู้ตามที่มันเป็น ชั้นแรกนี้จุดที่สำคัญมากอยู่ตรงที่
ว่า ต้องรู้ตามที่มันเป็นให้ได้ก็แล้วกัน นี่คือเรื่องของปัญญาขั้นที่ ๑ ซึ่งรู้
สภาวะตามที่มันเป็น หรือปัญญาที่รู้เข้าใจความจริงของธรรมชาติ

จากนั้นปัญญาขั้นต่อมา เป็นขั้นที่ ๒ คือความรู้ว่า ชีวิตที่จะดี
สังคมที่จะดีนั้น มันควรจะเป็นอย่างไร และจะเป็นได้อย่างไร

เมื่อมีปัญญารู้เข้าใจมองเห็นแล้ว เราก็จัดการตามที่รู้หรือตาม
ความรู้นั้น นี่ก็คือถึงตอนที่เจตนา เราที่ตั้งเจตนาให้สอดคล้องกับ
ปัญญาที่รู้นั่นนั่นเอง นี่คือการเอาความรู้ของปัญญาที่เข้าถึงความจริง
ของธรรมชาติมาใช้ โดยเราตั้งเจตนาที่จะสนองความต้องการของ
มนุษย์ให้สอดคล้องกับปัญญาที่รู้ความจริงของธรรมชาติ

นี้แหละคือ **ปัญญา** กับ **เจตนา** ได้มาเป็นตัวเชื่อมคนกับธรรมชาติ

ข้อสำคัญในตอนนั้นก็คือ ต้องให้เป็นเจตนาที่ตั้งามบริสุทธ์ ตั้งให้ตรงตามที่ปัญญาว่าเป็นความจริงความดีงามถูกต้อง จึงจะเรียกได้ว่ามีจุดหมายที่ดี แล้วก็อาศัยปัญญานั้น นำเอาความรู้ในความจริงมาใช้ในการจัดตั้งวางระเบียบแบบแผน กฎ กติกา ที่เป็นบัญญัติในสังคมมนุษย์อันจะให้เกิดผลดีขึ้นมา

นี่คือเรื่องของ **นิติบัญญัติ** ซึ่งถ้าทำได้แบบนี้ คือมีปัญญาที่ใสสว่าง และมีเจตนาที่ใสสะอาด ก็เรียกว่ามีฐานที่ดีที่สุดแล้ว

ต่อจากนั้น ฝ่าย **บริหาร** จะเป็นคณะรัฐมนตรี หรืออะไรก็แล้วแต่ก็มาเอานิติบัญญัตินี้ไปออกสู่ปฏิบัติการ โดยบริหารดำเนินการให้เป็นไปตามนั้น

ฝ่ายบริหารนั้น ก็ต้องมีปัญญาที่ใสสว่าง และมีเจตนาที่ใสสะอาดอีกเช่นกัน

ด้านแรกก็มีปัญญาที่รู้ความจริง มองเห็นความเป็นไปในสังคมว่ามันเสื่อม มันเจริญ หรือเป็นอย่างไร เข้าใจชีวิต เข้าใจสังคมมนุษย์ หยั่งถึงความจริงของธรรมชาติ รู้เท่าทันทั่วตลอดทั้งหมด

พร้อมกับที่รู้เข้าใจชัดเจนนั้น ก็มีเจตนาที่ดี ซึ่งมุ่งหวังประโยชน์แก่ประเทศชาติและสังคม เห็นแก่ประโยชน์สุขของประชาชน อย่างที่ได้รู้กันมาเป็นหลักของประเทศไทย ที่ว่าองค์พระมหากษัตริย์ทรงเป็นแบบอย่าง พอเสด็จขึ้นครองราชย์ ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ก็ประกาศว่า“เราจะปกครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม” นี่คือการประกาศเจตนาอย่างชัดเจน

การปกครองต้องเพื่อจุดหมายนี้ ต้องเพื่อสนองเจตนานี้ นัก

ปกครอง ผู้บริหารประเทศชาติ ครม. ฯลฯ ต้องมีเจตนาที่ว่า “เราจะปกครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแก่มหาชนชาวสยาม” อะไรทำนองนี้ จะต้องมียุติธรรมหรือมาตรการที่จะให้มีการประกาศหรือตั้งเจตนาที่แน่นอนชัดเจน ให้เห็นถึงการที่จะต้องมุ่งมั่นไปตามเจตนา

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้จะมีเจตนาดีเยี่ยม แต่ถ้าขาดปัญญา ก็อาจจะผิดพลาดโดยรู้ไม่เท่าถึงการณ์ จึงต้องปฏิบัติตามหลักที่ว่า **ไม่ประมาทปัญญา** คือใช้และพัฒนาปัญญาไม่ว่างเว้น

แต่ปัญหาที่พบกันมากมักอยู่แค่นี้ที่ว่า คนจำนวนมากที่มาเป็นผู้บริหารนั้น พอจัดได้ว่าเป็นคนมีปัญญา แต่ไปบกพร่องด้านเจตนา คือมีเจตนาไม่สะอาด มีจุดหมายซ่อนเร้นแอบแฝง กลายเป็นว่าที่แท้แล้ว เขามุ่งมาหาทางสนองโลกะ จะมาเอามากอบโกยประโยชน์ส่วนตัว และสนองโทสะ คิดจะกลั่นแกล้งเบียดเบียนผู้อื่น หรือไม่ก็ลุ่มหลงอยู่ในโมหะ

เมื่อไรได้ทั้งมีเจตนาดีที่ใสสะอาด และมีปัญญาดีที่ใสสว่าง ก็มั่นใจได้ว่าจะเป็นนักบริหารที่ดี

ที่นี้ มาถึง**ตุลาการ** ก็หลักการเดียวกันนั่นแหละ คือ ด้านที่ ๑ มีปัญญาที่รู้อย่างใสสว่าง เริ่มตั้งแต่รู้ชัดแจ้งในวิชาการของตนเอง รวมทั้งรู้กฎหมาย ระเบียบ กฎเกณฑ์ กติกา ทุกเรื่องที่เกี่ยวข้องกับนิติบัญญัติ

แต่แค่นั้นไม่พอ ถ้าจะให้ได้ผลจริง ก็ต้องรู้ความจริงของสิ่งทั้งหลาย ที่รวมอยู่ในความรู้ธรรมชาติและธรรมดา เช่น รู้ธรรมชาติของชีวิตมนุษย์ รู้ธรรมชาติของสังคม รู้สภาพและความเป็นไปของสังคม รู้สภาพการณ์ของโลก รู้เท่าทันต่อสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องและที่ส่งผลมาถึงกิจการหน้าที่ของตน ที่จริง ทุกอย่างที่เป็นความจริงนั้น ล้วนเป็น

องค์ประกอบที่จะต้องรู้ ซึ่งจะมาเป็นส่วนช่วยในการทำงานได้ทั้งสิ้น นี่
คือความรู้ให้เข้าถึงความจริง คือปัญญา ซึ่งเป็นด้านที่ ๑

แล้วก็โดยเฉพาะ ที่แน่นอนก็คือต้องรู้ในเรื่องคดีที่จะพิจารณา
ตัดสินอย่างชัดเจน ถ้าขาดปัญญา ไม่รู้เรื่องชัดเจนพอ ก็มีโอกาสจะ
พลาดได้ง่าย ฉะนั้นก็จึงได้มีมาตรการมากมายที่จะทำให้มันแน่ใจว่าจะได้
ความจริงของเรื่องราวของคดีความนั้นๆ ทั้งทางฝ่ายโจทก์ และฝ่าย
จำเลย ต้องหาความจริงให้ได้ ตลอดจนจะต้องวางระบบแบบแผน
กระบวนการดำเนินการที่จะให้ได้ความจริง ที่จะมาตัดสินให้ถูกต้อง

แล้วต่อไปก็คือ ความจริงในส่วนที่กว้างออกไปทั้งหมด ยิ่งรู้เข้าใจ
เท่าไรยิ่งดี รวมทั้งความจริงเกี่ยวกับชีวิตจิตใจของมนุษย์ เพราะทั้ง
โจทก์และจำเลยก็เป็นมนุษย์ มีจิตมีใจ มีสุข มีทุกข์ ซึ่งผู้ที่เกี่ยวข้องกับ
ตัวเขา ควรรู้เข้าใจทั้งนั้น ความรู้เหล่านี้ ถ้าปัญญาารู้แล้ว ก็เป็น
ประโยชน์ทั้งสิ้น

ด้านที่ ๒ คือเจตนา ก็แน่นอนว่า ผู้พิพากษาก็ต้องมีเจตนาที่มุ่ง
เอาความถูกต้อง มุ่งที่จะให้ความเป็นธรรม มุ่งสู่ความยุติธรรม เจตนา
นี้ต้องชัดเจน เป็นเจตนาที่ใสสะอาดบริสุทธิ์

แต่ก็ต้องครบทั้งสองอย่างตามหลัก ถึงจะมีเจตนาดี ได้อย่าง
หนึ่ง แต่ถ้าทางด้านปัญญา รู้ไม่จริง ไม่เข้าถึงความจริง ก็ตัดสินผิด
หรือถึงแม้มีปัญญารู้จริง แต่เจตนาไม่ตรง ก็พลาด ไปไม่ถึงธรรม

อย่างไรก็ตาม เมื่อว่ากันถึงสุดตลอดของธรรม ถ้ามนุษย์มี
ปัญญาจบสิ้นจริงแท้ ก็จะมาบรรจบเป็นหนึ่งเอง โดยปัญญานั้นจะมา
แก้ปัญหาแม้แต่ในด้านเจตนาได้ด้วย

ขอให้มองไปที่พระพุทธเจ้า การที่ตรัสรู้นั้นก็ด้วยปัญญารู้

สัจธรรม พอปัญญารู้ความจริงถึงที่สุด วัตรรรษชาติจริงแท้แล้ว ก็รู้เข้าใจเห็นความจริงของชีวิต พอเห็นความจริงของชีวิต ก็รู้เข้าใจมนุษย์ และสังคมมนุษย์ ใจก็ลงตัวกับมนุษย์และสังคม

เมื่อปัญญาทำหน้าที่ของมันจบบริบูรณ์ ก็เลสก็หมดไปเอง พอปัญญาว่างแจ้งจริง เจตนาที่ใสสะอาดไปเอง คือปัญญาทำให้จิตบริสุทธิ์ เป็นอิสระ ก็เลยไม่ต้องมีการตั้งเจตนา ไม่ต้องบอกว่ามีเจตนาดี

ทำไมไม่ต้องตั้งเจตนา? พอจิตเป็นอิสระ คือกิเลสทั้งหลายที่ครอบงำชักนำจงใจหมดไปแล้ว ไม่มีกิเลสที่ห่วงหวงเรื่องของตัวเอง ที่จะกั้นจะขวางจะตั้งจะรังจะบังจะปิดเบน พอมองไปเห็นผู้คนในสังคม เห็นชีวิตและสุขทุกข์ของเขา ใจก็ไหลไปตามความทุกข์ความเดือดร้อนของเขา นี่คือการกุณาไหลขึ้นมา เหมือนกับว่ามันเป็นไปเอง แล้วการกุณานั้นก็ประสานกับปัญญาที่จะหาทางไปแก้ปัญหาทำให้คนพ้นทุกข์พ้นภัย เจตนามันก็ไปเองตามนั้น ไม่ต้องตั้งมันขึ้นมาอีก

เป็นอันว่า เมื่อมีปัญญารู้เข้าใจมองเห็นว่า สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นและเป็นมาเป็นไปอย่างนี้ รู้เข้าใจหมดทุกอย่างว่าสภาวะของมันเป็นอย่างไร การที่มันเสื่อมมันเจริญนั้นมันเป็นไปอย่างไร เข้าใจหมดแล้ว เมื่อปัญญารู้เข้าใจมองเห็นว่าอะไรเป็นอะไร และมันควรจะเป็นอย่างไรแล้ว ความรู้นั้นมันก็บอกก็นำทางไปเองว่า จะต้องตัดสินใจอย่างนี้ ต้องพูดต้องแนะนำอย่างนี้ ต้องจัดการอย่างนี้ มันก็ไปเอง

แต่สำหรับมนุษย์ปุถุชน กิเลสที่เป็นทางเลือกสองข้างยังอยู่ บางทีเจตนาที่ไม่ค่อยยอมมาเข้าคู่ประสานรวมเป็นอันเดียวกับปัญญา ซ้ำร้าย เมื่อปัญญายังไม่สมบูรณ์ กิเลสก็จะคอยกินแรง ถือโอกาสเอาผลความรู้ความคิดของปัญญาไปใช้ประโยชน์เสียอีกด้วย ก็จึงก็ต้องตั้งเจตนาให้เข้าคู่ที่จะสนองปัญญาให้ดี

ด้านปัญญา ก็ต้องตรวจสอบว่าใสสว่างรู้เข้าใจชัดเจนหรือเปล่า แล้วก็สอง ด้านเจตนา ก็ต้องตรวจสอบว่าบริสุทธิ์ใสสะอาดดีแค่ไหน ปัญญาที่ใสสว่าง กับเจตนาที่ใสสะอาด สองอย่างนี้ต้องให้คู่เคียงกันไปให้ได้

เวลานี้ คงต้องยอมรับว่า สังคมของเรามีปัญหามากทั้ง ๒ ด้าน ทั้งปัญญาและเจตนา และโดยเฉพาะเมื่อเรามาเน้นกันในเรื่องจริยธรรม ก็ต้องจับให้ถึงเจตนา

ด้านเจตนา แน่นอนว่ามีปัญหาอย่างมาก เราพูดกันนักถึงนักการเมืองว่าเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ในเรื่องไม่ดีไม่งามทั้งหลาย พูดกันไปก็ล้วนแต่เป็นเรื่องที่ประชาชนไม่สบายใจ และรวมแล้วก็อยู่ที่เรื่องเจตนาแน่แหละ คือชาวบ้านชาวเมืองทั้งหลายไม่มั่นใจกับท่านเหล่านั้นว่า นักการเมืองมีเจตนาดีอย่างที่พูดออกมาจริงไหม มีเจตนาบริสุทธิ์หรือเปล่า คือ เจตนาของเขามุ่งเพื่อประโยชน์สุขของประเทศไทยและประชาชน จริงหรือ อะไรทำนองนี้ อันนี้ไม่ได้ต่อกัน แต่ประชาชนรู้สึกอย่างนั้นจริงๆ

การที่ประชาชนพูดจาอะไรต่ออะไรที่ไม่น่าสบายใจนั้น สาระสำคัญก็อยู่ตรงที่ว่า เขาเกิดความสงสัยในเจตนา เขาไม่ไว้วางใจ อย่างน้อยก็ไม่แน่ใจในเจตนาตัวเอง เช่นว่า เจตนาของนักการเมืองนั้น ตรงตามจุดหมายของประเทศไทย ตรงตามจุดหมายของการปกครอง ตรงตามนโยบาย หรือแม้แต่ตรงตามที่เขาพูดหรือไม่

นี้ถ้าประชาชนเกิดความแน่ใจในเจตนา ว่าท่านผู้นี้เข้ามาสู่วงการนิติบัญญัติ เข้ามาสู่วงการบริหาร ด้วยเจตนาที่ดี มุ่งเพื่อจุดหมายที่ตรงตามหลักการของงานนั้นจริงๆ แน่แน่นอนว่าเขาจะอุทิศใจเข้ามาทำทันที

แล้วพอรู้ว่าท่านผู้นี้มีปัญญา นอกจากรู้วิชาการในหน้าที่และสายงานแล้ว ท่านยังรู้เข้าใจความจริงถึงสภาวะด้วย เช่นว่า รู้จักสังคมไทยอย่างชัดเจน เป็นต้น ศรัทธาก็เกิดขึ้นมาหนักแน่น

ฉะนั้น องค์ธรรมสำคัญ ๒ ประการนี้ ยืนยันเป็นหลักเลย คือ ปัญญา กับ เจตนา

ปัญญาส่องสว่างให้เห็นทั่วไป จะเอาอย่างไร ก็แล้วแต่เจตนา

ตอนนี้เราก็เข้ามาสู่การตุลาการ แต่ที่จริงนั้น ต้องถึงกันหมด หลักการก็ตั้งอยู่บนฐานเดียวกันนั่นแหละ คือเริ่มจากนิติบัญญัติ แล้วบริหาร และตุลาการ บริหารก็ดำเนินการให้เป็นไปตามนิติบัญญัตินั้น แล้วตุลาการก็เอานิติบัญญัตินั้นแหละมาเป็นเกณฑ์ที่จะตัดสิน

นี่ก็เหมือนพระวินัย และก็คือวินัยในความหมายที่แท้ของมันนั่นแหละ พระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงวางไว้ก็แบบเดียวกัน

ย้ำอีกทีว่า วินัยนี้เป็นบัญญัติ พระพุทธเจ้าตรัสว่า ทรงแสดงธรรม-บัญญัติวินัย ท่านใช้ศัพท์ต่างกัน เพราะว่าธรรมนั้นมีอยู่ของมันตามธรรมดา พระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว ก็ทรงแสดงไปตามที่มันเป็น แต่วินัยนี้ทรงบัญญัติ คือจัดตั้งวางขึ้นไว้ เป็นเรื่องของฝีมือมนุษย์

วินัยเกิดจากฝีมือของมนุษย์ ถ้ามนุษย์นั้นมีฝีมือดี อย่างที่ว่าเป็น ผู้รู้จริง มีปัญญาใสสว่างเข้าถึงความจริง แล้วก็มีเจตนาดีใสสะอาด ก็มาใช้ปัญญาที่สามารถในการจัดตั้ง จัดการวางตราข้อกำหนดบทบัญญัติลงไปได้อย่างดี บัญญัตินั้น จะเรียกว่านิติบัญญัติ หรือวินัยบัญญัติ ก็แล้วแต่ ก็จะได้ผลดีจริง

ถ้านิติบัญญัติจัดตั้งไว้ดีแล้ว มาถึงตุลาการ ก็คงไม่ต้องหนักใจ แต่ถ้านิติบัญญัติทำมาไม่ดี ตุลาการก็คงหนักใจ ถ้าทำมาไม่เรียบร้อย ในด้านตัวบทโครงสร้างรูปแบบ ก็คงหนักใจไปแบบหนึ่ง ถ้าทำมาไม่ถึง ธรรมในด้านอรรถสาระ ถึงแม้ด้านตัวบทจะเรียบร้อย ถ้าตุลาการมี เจตนาดี มุ่งเพื่อความดีงามความเป็นธรรมความถูกต้องในสังคม ก็คง อึดอัด แต่ถ้าไม่มีเจตนามุ่งถึงธรรม ว่าไปแค่ให้ตรงตามตัวบท ก็แล้วไป

รวมความแล้ว ตุลาการก็ดำเนินการให้เกิดผลตามนิติบัญญัติ นั้น และในการทั้งหมดนั้น ก็อย่างที่ได้กล่าวแล้วว่า มีปัญญากับเจตนา นั้นแหละเป็นสำคัญ

ที่นี่ ปัญญาและเจตนา นั้นเหมือนเป็นหัวหน้าใหญ่ ต่อจาก ปัญญาและเจตนา ก็มีข้อธรรมปลีกย่อยมากมายหลายอย่าง เป็นตัว ประกอบที่จะกำกับ พ่วงไป หรือช่วยรับใช้สนองงานออกสู่การปฏิบัติ กระจายออกไปในขั้นตอนต่างๆ

เราต้องยอมรับว่า ผู้พิพากษานั้นแน่นอนว่าท่านก็เป็นมนุษย์ ท่านก็มีจิตใจ มีความรู้สึก มีความนึกคิด แล้วในด้านความรู้สึกนั้น ก็ เป็นธรรมดาตามปกติที่เป็นปุถุชน ก็มีความรู้สึกสบายใจ ไม่สบายใจ บางทีมีความทุกข์ใจ แล้วก็หายโง่ไป มีความผ่องใสได้ มีความขุ่นมัว เศร้าหมองได้ บางทีมีความโกรธชดใจ ต้องใช้ความเข้มแข็งมากที่จะ คุมใจระงับ ก็จึงต้องมีหลักธรรม หรือข้อประพฤติปฏิบัติ ในระดับของ จริยะ เพื่อช่วยในการที่จะดำรงตัวหรือวางตัวให้ได้ผลดี

พูดเข้าหลักก็คือ เพื่อให้ปัญญากับเจตนา ทำงานประสานออกสู่ การปฏิบัติด้วยกัน ให้ออกผลอย่างที่มีนัยควรจะเป็นอย่างแท้จริง ก็มี หลักธรรมข้ออื่นๆ มาประกอบ กำกับ รับใช้ สรองงาน เป็นบริวาร

สนับสนุน เป็นต้น ซึ่งในกรณีนี้ ก็มาออกที่ตัวของผู้พิพากษา โดยมีผู้พิพากษาเป็นผู้แสดง

ก่อนจะพูดถึงธรรมข้อย่อยๆ ที่ออกสู่การปฏิบัติทั่วไป จะต้องทำความเข้าใจให้ชัดอีกหน่อยเกี่ยวกับบทบาทของปัญญากับเจตนา นั้น ในฐานะที่เป็นตัวยื่น มีขอบเขตการทำงานที่ครอบคลุมและตลอดแต่ต้นจนจบ

การทำงานของปัญญากับเจตนา นั้นต่างกัน **ปัญญา**เป็นของดีมีประโยชน์ ซึ่งทำหน้าที่หรือมีบทบาทเหมือนตะเกียง เหมือนไฟฉาย ดวงไฟ ดวงประทีป ตลอดจนเหมือนดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ คือ ให้ความสว่าง ส่องแสง ส่องทาง เมื่อคนและสัตว์ทั้งหลายอาศัยแสงสว่างนั้น มองเห็นที่เห็นทาง เห็นสิ่งทั้งหลายแล้วจะทำอะไรอย่างไร ดีหรือร้าย เป็นคุณหรือโทษ ก็เป็นเรื่องของคนสัตว์เหล่านั้น

ตัวเจ้าการเจ้าบทบาทที่จะใช้ประโยชน์จากแสงสว่างของปัญญา คืออาศัยแสงสว่างนั้นแล้วทำอะไรๆ ก็คือ**เจตนา**นี้แหละ การดี การร้ายจึงเป็นเรื่องของเจตนา และเจตนาจึงเป็นหัวหน้านำปฏิบัติการในแดนของจริยะและออกมาในแดนบัญญัติ

เพื่อให้มั่นใจว่าเจตนาจะนำทำงานอย่างถูกต้อง เป็นจริยะอย่างดีที่สุดสำหรับผู้พิพากษา ที่จะออกมาสู่การปฏิบัติในเรื่องของบัญญัติ ก็จึงหาข้อธรรมที่ตรงเรื่องที่สุดมาไว้ประกบกำกับกับเจตนาของผู้พิพากษานั้น

ตอนนี้เราจะต้องพยายามให้เจตนา นำไปสู่ความถูกต้องเป็นธรรมชอบธรรมให้ได้ เป็นเรื่องของเจตนาที่ว่า จะเอาข้อธรรมหรือคุณสมบัติอะไรมาไว้กับตัว ที่จะไปด้วยกัน

ถึงตอนนั้นก็ยังมีหลักธรรมชด้อยๆ มากำกับสนองงานแก่เจตนานั้น เริ่มด้วยชุดที่ตรงเรื่องและใช้บ่อยที่สุด ก็คือหลักธรรมชุด “พรหมวิหาร”

พรหมวิหารคือจริยะพื้นฐาน ที่จะกำกับเจตนาของตุลาการ

พรหมวิหาร แปลกันมาว่า ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของท่านผู้ใหญ่ (หรือท่านผู้เป็นใหญ่) ท่านผู้ใหญ่ หรือท่านผู้เป็นใหญ่นี้ คือ “พรหม”

ปรากฏว่าได้เกิดความเข้าใจเพิ่มขึ้นในภาษาไทย เรามักเข้าใจว่าพรหมวิหาร เช่นเมตตา นี่ เป็นธรรมของผู้ใหญ่โดยวัยหรือโดยสถานะในสังคม ถ้าอย่างนั้น เด็กก็ไม่ต้องมีเมตตาเป็นต้นนั้น ใช่ไหม เป็นหน้าที่ของผู้ใหญ่จะต้องเมตตาต่อเด็กหรือต่อผู้น้อย อะไรทำนองนี้

แต่ถ้าไปดูในหลักธรรมต่างๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงสอนทั่วไป แม้แต่ในหลักธรรมที่คฤหัสถ์พึงปฏิบัติ ก็มีวิธีปฏิบัติของคฤหัสถ์ต่อพระภิกษุ เริ่มต้นเลยว่า ๑-๒-๓ คฤหัสถ์พึงปฏิบัติต่อพระภิกษุด้วยกายกรรมมีเมตตา ด้วยวจีกรรมมีเมตตา ด้วยมโนกรรมมีเมตตา คือให้ญาติโยมมีเมตตาต่อพระ อ้าว ถ้าเมตตาเป็นธรรมของผู้ใหญ่ ก็น่าจะให้พระเมตตาโยม นี่ทำไมให้โยมเมตตาพระละ

ตามคำอธิบายในคัมภีร์บาลี พระผู้น้อยก็ตาม ญาติโยมก็ตาม ตักน้ำล้างเท้า และพัดวีถวายแก่พระเถระ เรียกว่าเป็นการกระทำด้วยเมตตาจิต หรืออย่างหมอชิวก่าผีถวายการบำบัดแด่พระพุทธเจ้า ก็เป็นการกระทำด้วยเมตตาจิต นี่ก็เป็นตัวอย่างที่เราเข้าใจและเอาธรรมะมาใช้คลาดเคลื่อน ไม่ตรงตามความหมายที่ท่านว่าไว้ เพราะปัญหาทางภาษา

ผู้ใหญ่ หรือผู้เป็นใหญ่นี้ คือ “พรหม” ในพระพุทธศาสนา หมายถึงผู้มีจิตใจยิ่งใหญ่ คือยิ่งใหญ่ด้วยความดีงาม หรือมีคุณธรรมยิ่งใหญ่ หรือไม่ก็แปลว่าประเสริฐ ท่านสอนทุกคนให้ทำตัวเป็นพรหม

ควรรู้ภูมิหลังว่า ในศาสนาพราหมณ์เดิมถือว่า พระพรหมเป็นผู้สร้างโลก และสร้างสังคมมนุษย์ แล้วก็ทำให้โลกและสังคมมนุษย์นี้ดำรงอยู่ได้ แต่พระพุทธศาสนาปฏิเสธลัทธินั้น ท่านไม่สอนให้นับถือเรื่องพระพรหมสร้างโลก แต่บอกว่ามนุษย์ทุกคนนี้แหละ มีหน้าที่สร้างโลก ช่วยกันผดุงโลก อภิบาลโลก

ถ้ามนุษย์ประพฤติปฏิบัติดี คือมีธรรมชดนี้ ได้แก่มีเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา แล้ว เราก็เป็นพรหมกันทุกคน แล้วเราก็เป็นผู้สร้างสรรพโลก บำรุงรักษาอภิบาลโลกให้อยู่ดีได้ โดยไม่ต้องไปรบกวนพระพรหม

แต่ในทางตรงข้าม ถ้าเรามัวรอพระพรหมอยู่ และทำอะไร โดยไม่รับผิดชอบ เราก็ทำลายโลกและทำลายสังคมนี้ แล้วก็ได้แต่รอพระพรหมมาสร้างโลกให้ใหม่ ถ้าอย่างนั้นก็ไม่ใช่ โลกแย่แน่

พระพุทธเจ้าไม่ให้เรามัวรอพระพรหม แต่ให้มนุษย์ทุกคนเป็นพรหมเอง ด้วยการมีพรหมวิหาร เพราะฉะนั้นจึงเป็นหน้าที่ของคนทุกคนที่จะต้องมีความพรหมวิหาร คือ มีธรรมที่จะทำให้มีจิตใจของพระพรหม หรือมีจิตใจกว้างขวาง มีคุณความดียิ่งใหญ่ดุจพระพรหมนั่นเอง ไม่ใช่ผู้ใหญ่ในความหมายที่เข้าใจกันทั่วไป

เอาละ ตกลงว่า เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ก็ต้องมีในทุกคนนั่นแหละ โดยเฉพาะแน่นอนว่า ผู้ที่เป็นใหญ่หรือเป็นผู้ใหญ่ ก็เป็นธรรมดาว่า จะต้องต้องรับผิดชอบต่อการปฏิบัติธรรมทุกข้อเป็นตัวอย่างอยู่แล้ว ก็ต้องมีเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา เป็นตัวอย่างด้วย เท่ากับ

เป็นผู้นำหรือมีหน้าที่เป็นพิเศษในการที่จะสร้างสรรค์บำรุงรักษา
อภิบาลสังคมนี้ไว้ เพราะฉะนั้นจึงควรเอาใจใส่มากในการมีธรรมชุดนี้

แต่โดยหลักการที่แท้แล้ว ทุกคนนั้นแหละต้องมีเมตตาต่อกัน
เด็กก็ต้องมีเมตตาต่อผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ก็ต้องมีเมตตาต่อเด็ก

ที่จริงนั้น เมตตา ก็หมายถึงความเป็นมิตร หรือน้ำใจมิตร เท่านั้น
เอง เมตตากับมิตระ นี้มีรากศัพท์เดียวกัน อย่างที่ว่าแล้ว เมตตาก็คือ
ธรรมของมิตร หรือน้ำใจของมิตร คือใจรัก หรือน้ำใจปรารถนาดี อยาก
ให้เขามีความสุข และแน่นอนว่า ความเป็นมิตรนี้ทุกคนควรมีต่อกัน ทั้ง
คุณพ่อคุณแม่ต่อลูกๆ ทั้งลูกต่อคุณพ่อคุณแม่และต่อพี่น้อง แล้วก็ต่อ
เพื่อนนักเรียน ต่อเพื่อนบ้าน ต่อเพื่อนร่วมชาติ ต่อเพื่อนร่วมโลก มี
เมตตาต่อกันไปจนทั่ว

เมตตาของคุณพ่อคุณแม่ก็มีเป็นตัวอย่างให้แก่ลูก และลูกก็มี
เมตตาตอบแทนด้วยความรักต่อพ่อแม่ แล้วก็เมตตาต่อผู้อื่น แผ่ขยาย
ออกไป และไม่เฉพาะเมตตาเท่านั้น ก็ต้องมีให้ครบหมดทั้ง ๔ อย่าง
ต่อด้วยกรุณา และเมตตา ลงท้ายที่อุเบกขา

ทีนี้ มาถึงท่านผู้พิพากษา ก็ชัดเจนเลยว่า มีหน้าที่โดยตรงใน
การที่จะผดุงไว้ซึ่งสังคม หรือธำรงรักษาสังคม ให้อยู่ดีมีความมั่นคง
ปลอดภัย ถึงกับเรียกว่าเป็นตุลาการ เป็นตราฐ ผู้ดำรงธรรมไว้ให้แก่
สังคม จึงต้องเอาพรหมวิหารนี้มาปฏิบัติให้มีอยู่ประจำตัว เป็นธรรม
พื้นฐานในใจ ไว้กำกับเจตนาเป็นประจำ ทั้งในการปฏิบัติหน้าที่ของตน
ให้ได้ผลสมจริง และเป็นแบบอย่างของสังคม พร้อมไปด้วยกัน

มองพรหมวิหาร คือค่านึงทุกสถานการณ์ มุ่งประสานทั้งสังคม ทั่วทั้งโลก เข้าสู่ดุล

แน่ใจและแน่นอนเลยว่า ถ้าทุกคน โดยเฉพาะผู้ทำหน้าที่ในการ ผดุงสังคม มีความชัดเจนในหลักพรหมวิหาร แล้วปฏิบัติให้ตรงตาม ความหมาย จะธำรงรักษาสังคมไว้ได้อย่างแน่นอน พระพุทธเจ้าทรง สอนนักศึกษา ให้เจริญพรหมวิหารมีเมตตาเป็นต้นกันทุกคน

การที่จะปฏิบัตินั้น (ปฏิบัติมีความหมายตามศัพท์เดิมว่า เดิน ในที่นี้ ปฏิบัติก็เริ่มที่เดินจิตให้ถูก) ก็ขออย่าอีกว่า ต้องชัดในความหมาย และความชัดนั้นจะเห็นได้จากความสามารถที่จะแยกให้เห็นความแตกต่างของธรรมแต่ละข้อนั้นๆ ด้วย แต่เวลานี้ ในสังคมไทย มีความไม่ชัดเจน และสับสนปนเปมากรในเรื่องพรหมวิหาร ตั้งแต่เมตตากรุณาไปเลย

นอกจากเข้าใจความหมายคลาดเคลื่อนเกินไปแล้ว ความผิดพลาดสำคัญอีกอย่างหนึ่ง ที่คนไทยได้กระทำต่อหลักพรหมวิหาร คือ เอาสี่ข้อที่ท่านจัดเป็นชุดไว้ให้ ไปแยกใช้กระจัดกระจายกันหมด จนกระทั่งไปๆ มาๆ บางข้อก็อ้างบ่อนักหนาเหมือนพูดเล่นๆ แต่บางข้อ ไม่เอามาบอกมาเตือนกัน เหมือนไม่เห็นความสำคัญเสียเลย

ที่ถูกต้องนั้น ต้องจับให้อยู่รวมกันเป็นชุด เหมือนอย่าง que พระพุทธเจ้า ตรัสสอนไว้ครบทั้งชุดเป็นธรรมดา ครบทั้งเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ถ้าพูดตามภาษานิยมของคนยุคนี้ ก็คือเป็นองค์รวม หรือเป็น ระบบองค์รวม แต่ที่จริงก็คือเป็นเรื่องของความสมดุลและพอดี

ชุดขององค์รวมสี่นี้ คนไทยไม่ใช่แต่ละข้ออย่าง เป็นองค์รวม แต่เอา ไปแยกส่วนกระจายกันไปเสีย เน้นกันนักที่ข้อเมตตาและกรุณา แต่ มุทิตาไปไม่ค่อยถึงสักที ยิ่งอุเบกขาแล้วแทบไม่รู้เรื่องเลย

ที่วານี้ ไม่ใช่ว่าแยกไม่ได้เลย ก็แยกได้ คือว่าไปตามสถานการณ์ที่ต้องใช้ข้อนั้นๆ อย่างเมตตานั่นเป็นพื้นยามปกติ ก็ยอมให้เสมอ พุดบ่อบ่ได้ แต่ข้อสำคัญต้องมีความตระหนักรู้อยู่ มองไปให้ตลอดทั้งชุด ให้ถึงอุเบกขา

โดยเฉพาะอุเบกขานั้น เป็นข้อที่โยงกับปัญญา จึงเป็นข้อที่ต้องเอาใจใส่ศึกษาให้จะแจ้ง แต่คนไทยไม่ใส่ใจและไม่พยายามศึกษาให้เข้าใจ เลยกลายเป็นเรื่องที่เข้าใจยาก แล้วก็เข้าใจผิด จึงต้องมาชักข้อมทบทวนกันให้ชัด

ว่ากันให้ถึงหลักแท้ๆ คนที่มีพรหมวิหาร ๔ นั้น ผดุงรักษาอภิบาลโลก โดยเฉพาะสังคมมนุษย์ไว้ได้ เพราะปฏิบัติต่อเพื่อนร่วมโลกได้ทั่วถึง ครบถ้วน ทันท และถูกต้องตรงตามสถานการณ์ คือ

๑. (ในสถานการณ์ที่เขาอยู่เป็นปกติ) **เมตตา** ความเป็นมิตร คือ มีใจรัก ปราบปรามดี อยากให้เขาเป็นสุข เห็นใครเจอใคร ก็มองอย่างเป็นมิตร เมื่อเขาอยู่เป็นปกติ ก็เมตตาใจปรารภนาดี อยากให้เขาเป็นสุข เป็นน้ำใจพื้นฐานที่มนุษย์พึงมีต่อกัน มนุษย์ต้องมีความเป็นมิตรกัน นี่คือเมตตา ซึ่งเป็นธรรมข้อพื้นฐานที่สุด

จากนี้ พระพุทธเจ้าก็ตรัสต่อไป ตามเรื่องของความเป็นจริงในสังคมของมนุษย์ คือ เมื่อเราเกี่ยวข้องกับมนุษย์ผู้อื่นนั้น เขาก็อยู่ในสถานการณ์ที่ต่างๆ กัน และแม้สำหรับแต่ละคน สถานการณ์ก็เปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ เพราะเป็นธรรมดาที่ว่าชีวิตและสังคมตลอดจนทั้งโลกที่แวดล้อม ย่อมเปลี่ยนแปลงไป เป็นอนิจจัง เป็นไปตามกฎธรรมชาติ มีสุข แล้วก็มีทุกข์ มีขึ้น แล้วก็มีลง มีขึ้นสูง แล้วก็มีตกต่ำ แล้วแต่เหตุปัจจัย ทำให้ชีวิตอยู่ในสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป เมื่อถึงนี้ บอกว่าในสถานการณ์ปกติ เรามีเมตตา ที่นี้ต่อไป

๒. (ในสถานการณ์ที่เขาถูกลงเดือดร้อน) **กรุณา** ใฝ่ใจจะแก้ไข จัดทุกข์ของเขา คือ เมื่อผู้อื่นประสบเหตุร้าย เกิดปัญหา เกิดความ เดือดร้อนขึ้นมา ก็เข้าสู่สถานการณ์ที่สอง เรียกว่า ตกต่ำลงไป เขาก็ เดือดร้อนเป็นทุกข์ ก็มาถึงวาระของพรหมวิหารข้อที่สอง คือกรุณา ได้ แก่ความปรารถนาที่จะช่วยให้คนพ้นจากความทุกข์

ถ้าแปลตามศัพท์ก็ว่า กรุณา คือความพลอยมีใจหวั่นไหวเมื่อ เห็นผู้อื่นประสบความทุกข์ หรือแผ่ขยายใจตามไปคำนึงถึงความทุกข์ ของเขา เพื่อหาทางไปช่วยเหลือ เป็นเหตุให้ชวนชวาย เอาใจใส่ จน กระทั่งลงมือปฏิบัติเพื่อช่วยให้เขาพ้นจากความทุกข์นั้นขึ้นมา

เมตตา กับ กรุณา ต่างกันอย่างชัดเจนที่สุด แต่คนไทยมักแยก ไม่ออกเลย จึงบอกว่าเป็นปัญหามาก เพราะไม่รู้ไม่ชัดในหลักแม้แต่ที่ ง่ายๆ แค่นี้ เป็นอันว่า ถ้าเกิดสถานการณ์ที่คนอื่นเดือดร้อนเป็นทุกข์ขึ้น มา เราก็ต้องย้ายจากเมตตาไปกรุณา กรุณาก็คือการที่ใจเรานี้ไต่ต่อ การที่จะรับรู้ความทุกข์ของเพื่อนมนุษย์ พอเห็นเขาเดือดร้อนมีทุกข์ ก็ พลอยมีใจหวั่นไหวไปตามความทุกข์ของเขา

ถ้าเป็นคนธรรมดา ก็คือ พอเห็นคนอื่นทุกข์ ก็พลอยไม่สบายใจ ด้วย แต่ท่านว่ายังไม่ถูกแท้ ที่ถูกคือ ใจหวั่นไหวไปตามความทุกข์ของ เขา หรือไต่ต่อการรับรู้ความทุกข์ของผู้อื่น ด้วยความปรารถนาจะช่วย ให้เขาพ้นจากความทุกข์ แต่ตัวเองไม่ต้องไปทุกข์ ไม่มัวไปเศร้า ไม่ ปลดปล่อยใจให้ระทมทุกข์ด้วย

เป็นอันว่า ต้องแยกเป็น ให้ได้หลักการก่อนว่า สอง เมื่อเขาตก ต่ำเดือดร้อน ก็มีกรุณา ปรารถนาจะช่วยให้เขาพ้นจากความทุกข์

๓. (ในสถานการณ์ที่เขาดีขึ้น) **มุทิตา** พลอยยินดีที่เขาอกงามมี ความสุขความสำเร็จ คือ เขาทำความดีงาม มีความสุข มีความเจริญ

ก้าวหน้า หรือทำการสำเร็จ เช่น เด็กสอบไล่ได้ คนเข้างานได้ ได้เลื่อนชั้น หรือละเลิกการร้าย หันย้ายเข้าสู่ทางแห่งความดี เช่น เลิกยาเสพติด หันมาตั้งใจเรียน ก็เรียกว่าขึ้นสูง หรือดีขึ้น เราก็ใช้พรหมวิหารข้อที่ ๓ คือ มุทิตา มีใจพลอยยินดีด้วย อยากจะช่วยส่งเสริมสนับสนุน เพื่อให้เขามีความสุข ทำความดีงามความสำเร็จ หรือทำประโยชน์ให้ยิ่งขึ้นไป

ครบถ้วนละ หหมดแล้ว สถานการณ์ในชีวิตมนุษย์ก็มี ๓ นี่แหละ หนึ่ง เขาอยู่เป็นปกติ เรามีเมตตา สอง เขาตกต่ำเดือดร้อน เรามีกรุณา สาม เขาขึ้นสูง งอกงามสำเร็จดีขึ้นไป เรามีมุทิตา

ที่นี่ ยังมีอีกข้อ คือข้อ ๔ ที่รอจะเอาเข้ามาคุย ข้อนี้แหละสำคัญ ยิ่งนัก เป็นหลักใหญ่ในการรักษาสังคมมนุษย์ ถ้าตัวนี้ไม่มา ถึงจะมี ๓ ตัวแรก ก็รักษาไม่ไหว ไม่พอ

สังคมดำรงอยู่ได้ด้วยธรรม

ผู้พิพากษาเอาอุเบกขามาดำรงรักษารธรรม

ก็ครบทุกสถานการณ์แล้วนี่ ยามปกติก็มีเมตตา ยามเดือดร้อนก็ กรุณาช่วยเขาไป ยามดีมีสุขก็มุทิตาส่งเสริมสนับสนุน มันก็น่าจะครบ แล้ว เรายินกว่าพอ แต่ท่านบอกว่าไม่ครบ ต้องมีตัวที่ ๔ คุมท้าย เป็นตัว สำคัญที่สุด

อธิบายว่า พรหมวิหาร ๓ ข้อแรกนั้น ยังหนักทางด้านความรู้สึก แม้จะเป็นความรู้สึกที่ดีอย่างยิ่ง แต่ยังไม่เป็นหลักประกันว่ามีปัญญา หรือไม่ และในที่สุด ความรู้สึกนั้นๆ ถูกต้องดีจริงหรือไม่ จะต้องรู้โดยมี ปัญญาที่จะบอกให้ตัดสินได้

เขาอยู่เป็นปกติ เราก็รู้สึกเป็นมิตรมีเมตตาปรารถนาดี นี่ก็เป็น

ความรู้สึกที่ดี เขาตกต่ำเดือดร้อน เราก็รู้สึกสงสารอยากช่วยเหลือ นี่ก็เป็นความรู้สึกที่ดี แล้วเขาได้ดีมีสุข เราก็มุทิตาพลอยรู้สึกยินดีด้วย ก็เป็นความรู้สึกที่ดีทั้งนั้น

แต่ไม่ใช่แค่นั้น จะต้องมีความรู้ความจริงด้วยว่า มันเป็นความถูกต้องชอบธรรมหรือไม่ในกรณีนั้นๆ ที่จะไปช่วยคนที่ว่าเดือดร้อน หรือจะไปยินดีส่งเสริมคนที่ว่ามีสุขสำเร็จ บางครั้งจะต้องรู้สึกซึ่งลงไป อีกว่าความจริงมันเป็นอย่างไรในเรื่องนั้นๆ

เจ้าหมอนั่นไปทำอะไรมา อ้อ... นี่ไปลักขโมยเงินของเขามา จึงถูกจับและกำลังเดือดร้อนมีทุกข์ เราจะกรุณาสงสารช่วยปล่อยไป หรือว่าเขาทำการสำเร็จขโมยเงินได้มาก่อนใหญ่ เราจะมุทิตาพลอยยินดีสนับสนุนได้ไหม นี่ถ้าว่าตามหลักสามข้อแรก ก็ถูกไขไหม ตอนนี้อยู่แหละ คือ ถ้าไม่มีปัญญา ก็ได้แค่สงสารไปช่วยออกมา หรือดีใจตามไปสนับสนุน อย่างนี้ยังไม่พอที่จะให้สังคมอยู่ได้

จึงต้องมีปัญญารู้สึกลงไปอีกว่า ที่เขาทำมา ได้มา อย่างนี้ ความจริงของเรื่องเป็นอย่างไร เป็นความถูกต้องหรือไม่ จะเกิดผลเสียอย่างไรหรือไม่แก่สังคม หรือแม้แต่แก่ชีวิตของเขาเอง การได้เงินมาในทางไม่ดีนี้ ก็อาจจะก่อผลเสีย เป็นเครื่องบั่นทอนชีวิตของเขาเอง กลายเป็นนิสัยเสีย ไม่ตั้งใจทำมาหากิน ตกอยู่ในความประมาท สังคมก็เสีย ชีวิตก็เสีย เพราะฉะนั้น เราจะอยู่แค่กับความรู้สึกไม่ได้ จะต้องมีความรู้เข้าใจความจริง คือมีปัญญากำกับด้วย

ตอนนี้แหละที่ว่า ต้องมีปัญญารู้ว่าการที่จะทำอะไรจะปฏิบัติการอะไร ด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา ในกรณีนั้นๆ มีความจริงเป็นอย่างไร เป็นการถูกต้องชอบธรรมหรือไม่ เมื่อรู้ความจริงแล้ว ก็จะได้ปฏิบัติจัดดำเนิน

การไปโดยให้เป็นไปตามความถูกต้อง เพื่อรักษาสถรรพณ์ เพื่อประโยชน์แก่สังคม และเพื่อประโยชน์ที่แท้แก่ชีวิตของเขาเองในระยะยาว

เขาไปก่ออาชญากรรมมา ไม่ถูกต้อง เป็นผลเสียแก่ชีวิตของตัวเอง เขาเองด้วย สังคมก็เดือดร้อนด้วย ต้องแก้ไข เขาถูกจับก็เดือดร้อนเป็นทุกข์ แต่ถ้าเราไปรื้อนาสงสารแล้วปล่อยออกจากคุก ก็ไม่ถูกต้อง เขาถูกจับก็ต้องถูกจับ อันนี้เป็นไปตามหลักความจริงความถูกต้อง ปฏิบัติการด้วยกรุณาไม่ได้ ตอนนี้น่าจะใช้คำว่า ต้องหยุดชวนขวาย ในการที่จะทำตามสามข้อต้น เพราะจะต้องปฏิบัติให้ถูกต้องตามปัญญาที่รู้ความจริง ความถูกต้องนั้น

การที่หยุดรับความชวนขวาย ไม่ทำตามสามข้อต้น เพื่อจะปฏิบัติให้ถูกต้องตามปัญญาที่รู้ความจริงความถูกต้องนั้น ก็คือข้อ ๔ ที่เรียกว่า *อุเบกขา* ซึ่งสำคัญมาก ตั้งอยู่บนฐานของปัญญา เป็นจุดประสานเข้าสู่ดุลยภาพ ระหว่าง*ความรู้* กับ*ความรู้สึก* หรือ เอาความรู้มาปรับดุลความรู้สึกให้ลงตัว พอดี

สามตัวแรก เป็นความรู้สึกที่ดี แต่ถึงจะเป็นความรู้สึกที่ดี ก็เลยเกิดได้ ส่วนอุเบกขานี้ แม้จะเป็นความรู้สึก แต่เป็นความรู้สึกที่ตั้งอยู่บนฐานของปัญญา คือมีปัญญามาให้ความรู้ แล้วความรู้ก็มาปรับความรู้สึกให้เข้าดุล ก็เป็นอุเบกขาขึ้นมา ซึ่งมีลักษณะลงตัว พอดี เข้าที่เรียบ สงบ เป็นกลาง

อาการที่วางตัวเป็นกลาง หรือมีความเป็นกลางนี้ ในแง่หนึ่งก็เป็น การหยุด ไม่ชวนขวายตามกรุณา หรือมุนิตา ไม่ไปช่วยขัดขวางตำราวจที่จะมาจับ ไม่ไปแสดงความยินดีชื่นชมที่เขาลักขโมยมาได้สำเร็จ

การไม่ชวนขวายนี้ บางทีก็เรียกให้สั้นว่าเฉย หรือวางเฉย แต่ไม่

ໃຫ້ເຂຍເຂຍໆ ຫຼືເຂຍເມຍ ແຕ່ເຂຍເພາະຈະຮັກສາຮຸ້ນ ຄືເປີດໂອກາດແກ້
ຮຸ້ນ ທີ່ຈະວາກັນໄປຫຼືຈັດການກັນໄປຕາມຮຸ້ນ ຕາມຮີບຮີບແບບແຜນ
ກຕິກາ ກຸມພາຍ ຯລຯ ນີ້ແລະຄືຂໍອຸເບກຂາ

ຕ້ອງຮຽງ ທີ່ຄົນໄທເຮົາແປອຸເບກຂາວ່າ “ເຂຍ” ບອກແລ້ວວ່າ ເຂຍໃນ
ທີ່ນີ້ຄື ໄມ່ຂວນຂວາຍຕາມ ໓ ອ່າຍແກ່ ໃນກຣົນທີ່ຈະເສຍຮຸ້ນ ຫຼືຈະກໍາ
ເກີດຄວາມໄມ່ຖືກຕ້ອງ ຄື ໄມ່ຂວນຂວາຍ ເພາະຖ້າຂວນຂວາຍໄປແລ້ວ ຈະ
ໄມ່ຖືກຕ້ອງ ກໍຈຶ່ງຍຸດຂວນຂວາຍ

ແຕ່ທີ່ຄົນໄທແປວ່າເຂຍນັ້ນ ມັກວ່າກັນໄປໂດຍໄມ່ຄ່ອຍຮູ້ເຂົ້າໃຈ ຫຼື
ໄມ່ຄ່ອຍອອກບາຍກັນໃຫ້ຮັດ ທີ່ເຂົ້າໃຈຜິດເຢັ້ນ ກໍເປັນເຂຍເມຍ ເຂຍ
ເມີນ ເຂຍມືນິງ ເຂຍເຂື່ອຍແລະ ຈົນເຂົ້າເຂົ້າໄກ້ ກໍເລີຍເສຍໄກ້

ຕົວຕົວວ່າ “ອຸເບກຂາ” ເອງ ໃນພາສາພຣະທ່ານກໍໃຫ້ຮຽງຢູ່ແລ້ວ ທ່ານ
ຈຳແນກແຍກອຸເບກຂາໄວ້ ໑໐ ອ່າຍ ວ່າວ່າຮວບຮວດ ກໍແບ່ງເປັນ ຝ່າຍດີ
ກັບຝ່າຍຮ້າຍ ພຸດທະນິກາຍ ກໍຄຳວ່າ ອຸເບກຂາທີ່ວ່າເຂຍນັ້ນ ເຂຍເພາະອະໄ
ວ່າຍທີ່ສຸດຄື ເພາະຮູ້ ກັບ ເພາະໄມ່ຮູ້

ຄົນໄມ່ຮູ້ກໍເຂຍ ເພາະແກ່ໄມ່ຮູ້ເລື່ອງໄມ່ຮູ້ຮາວ ອະໄວເກີດຂຶ້ນກໍໄມ່ຮູ້ ກໍເລີຍ
ເຂຍ ເຮົາກວ່າເຂຍໄມ່ຮູ້ເລື່ອງ ແລ້ວກໍໄມ່ເອົາເລື່ອງ ແລ້ວກໍໄມ່ໄດ້ເລື່ອງ ເຂຍອ່າຍນີ້
ພຣະທ່ານເຮົາກວ່າ ອຸຕູຣາຣາອຸເບກຂາ ແປວ່າ “ເຂຍໄກ້” ເປັນອຸຕຸສ ເປັນບາບ

ສ່ວນອື່ນເຂຍໜຶ່ງ ເປັນຄວາມເຂຍດ້ວຍປັນຍາ ຄືຮູ້ເຂົ້າໃຈ ພຣະທ່ານ
ກໍວາງຕົວໄດ້ພອດີ ຫຼືລົງຕົວເຂົ້າທີ່ ເພາະມຸ່ງເຫັນແລ້ວວ່າເຮົາຈະປະຕິບັດການ
ອະໄວ ອ່າຍໄວ ເມື່ອໄວ ຈຶ່ງຈະໄປສູ່ຈຸດໝາຍແຫ່ງຄວາມລຸອດປອດຄັກ ໃຫ້
ເກີດຄວາມຖືກຕ້ອງ ຄວາມດີງາມ ຯລຯ ຕອນນີ້ກໍເລີຍຢູ່ໃນລັກສະນະເຂຍ ຫຼື
ວາງຕົວເຮົາປະສານໄວ້ ຫຼືເປັນກາງໄວ້

ບາງທີ່ການເຂຍກໍເປັນການເຕືອນພ້ອມອ່າຍໜຶ່ງ ເໝືອນອ່າຍ

เวลาเกิดสถานการณ์ร้ายขึ้นมา คนไม่รู้เรื่องรู้ราว ก็เฉย คนที่รู้ครึ่งไม่รู้ ครึ่งก็โวยวายไว้กวักไป แต่คนที่รู้เข้าใจสถานการณ์ชัดเจน และมองออกมาว่า เรื่องอะไรเกิดขึ้น เราจะดำเนินการอย่างไร ขั้นตอนเป็นอย่างไร เขาอาจจะเตรียมการพร้อมอยู่ในใจ ว่าถึงขั้นตอนนั้นๆ จะทำอย่างนั้นๆ คนนี้ก็ดูเฉยเหมือนกัน

ความเฉยด้วยปัญญานี้ เป็นอุเบกขาในความหมายของพรหมวิหารข้อที่ ๔ คือเฉยด้วยปัญญาที่รู้เข้าใจความจริง และจะรักษาธรรม ความถูกต้อง ในเมื่อการทำตามสามข้อแรกในกรณีนั้นๆ ปัญญาบอกว่าผิด เป็นความไม่ถูกต้อง เสียความเป็นธรรม เมื่อปัญญาบอกอย่างนั้น เราก็หยุด ก็เลยทำให้เราเฉยด้วยอุเบกขานี้ ก็จึงบอกว่าอุเบกขาตั้งอยู่บนฐานของปัญญา

จะเห็นว่า ผู้พิพากษาต้องมีอุเบกขานี้เป็นหลักดำรงตัวที่สำคัญมาก เพราะเป็นตัวคุมทั้งหมด ไม่ให้ความรู้สึกเข้ามาครอบงำจิตใจ ไม่ต้องพูดถึงความรู้สึกฝ่ายร้าย เช่น ความรู้สึกเกลียดชัง โทสะ เท่านั้น ที่จะทำให้เสียความเป็นธรรม แม้แต่ความรู้สึกที่ดี มีเมตตา กรุณา มุทิตา ก็ต้องไม่ยอมให้มาเป็นตัวครอบงำ ไม่ให้มีอำนาจบังคับจิตใจ จะต้องให้ปัญญาบอกไปตามที่เป็นจริง อันนี้เป็นหลักการที่สำคัญ

ในพระไตรปิฎก ตอนที่บรรยายอุเบกขาบารมีของพระโพธิสัตว์ ท่านก็อธิบายด้วยคำว่า “ตุลา” คือบอกว่า พระโพธิสัตว์นั้น ไม่ว่าจะประสบอิฏฐารมณ์ (อารมณ์ที่น่าปรารถนา) หรืออนิฏฐารมณ์ (อารมณ์ที่ไม่น่าปรารถนา) เขาจะทำร้าย หรือจะเอาใจ ก็ไม่หวั่นไหว ไม่เอนเอียง อยู่ในธรรม เทียงตรง คงที่ สม่าเสมอ (ขอให้ดูความหมายของตุลาการข้อที่ ๑ ท้ายเรื่อง)

เพราะฉะนั้น ผู้พิพากษาจะต้องมีพรหมวิหารครองตนครบทั้งชุด ในขณะนั้นมิใช่ไม่มีเมตตา กรุณา มุติตา แต่มีทั้งหมด คือ มีความเป็นมิตร มีความปรารถนาดี ทั้งต่อคนร้าย ต่อจำเลย และต่อโจทก์ มีทั้งนั้น แต่ความปรารถนาดีนั้นถูกจำกัดควบคุมหรือถูกפקงานด้วยปัญญาที่รู้ความจริง ความถูกต้อง และตั้งทำที่เป็นอุเบกขา ที่จะรักษาความเป็นธรรม

เราไม่ได้คิดร้ายต่อใครทั้งนั้น แม้จะตัดสินลงโทษจำเลย ก็ไม่ได้ตัดสินลงโทษเพราะความเกลียดชัง เรายังมีความเป็นมิตร มีเมตตาต่อเขาในความเป็นมนุษย์ อาจจะปรารถนาดีในระยะยาวด้วยซ้ำว่า ถ้าเขาไม่ถูกลงโทษ จะไม่มีโอกาสแก้ไขความประพฤติ แล้วชีวิตของเขาก็จะตกต่ำ จะเป็นชีวิตที่ไม่ดี ไม่มีการพัฒนา ทั้งเสียต่อตนเอง และเสียต่อผู้อื่น

เพราะฉะนั้นก็มีเมตตาต่อสังคม ต่อมนุษยอื่นๆ และเมตตาแม้ต่อจำเลย มีกรุณา มีมุติตาพร้อมหมด แต่มีอุเบกขาเป็นตัวคุมให้อยู่ในธรรม ที่จะรักษารธรรม อย่างน้อยรักษาบัญญัติธรรม แต่ก็ด้วยจริยธรรม โดยเข้าใจไปถึงสภาวะธรรม

ก็เป็นอันว่า ผู้พิพากษาต้องมีพรหมวิหารสี่ โดยมีอุเบกขาเป็นคุณสมบัติสำคัญที่สุด ในฐานะเป็นผู้ที่จะดำรงรักษาสังคมให้อยู่ได้ด้วยดี เพื่อให้อุเบกขานั้น เป็นตัวจริง เป็นตัวรักษาคุณ ที่จะให้ทุกอย่างดำรงอยู่ และดำเนินไปในความถูกต้อง ประสานบรรจบเป็นอันเดียวกับธรรม

หลักประกันสันติสุข อยู่ที่พรหมวิหาร ตั้งแต่เลี้ยงดูลูกในบ้าน จนถึงอภิบาลคนทั้งโลก

พรหมวิหาร ๓ ข้อแรก เป็นความดีที่ว่า ถ้าไม่คุมให้ดี อาจจะพาลคลาดเคลื่อนจากความจริงและความถูกต้องไปได้ แม้แต่พ่อแม่ก็พาลดกันบ่อย เริ่มตั้งแต่ข้อแรก พ่อแม่มีเมตตาตามากจนเสียดุล ไม่รู้จัก

อุเบกขา เลยเลี้ยงลูกเสียคนไปก็มี

ท่านให้มีเมตตาไว้ เพื่อสร้างความรู้สึที่ดีงาม เมตตาอันเป็นความรู้สึกที่ดีนี้แผ่กระจายออกไปยังลูกๆ เมื่อลูกได้รับความรู้สึกที่ดี ก็มีความประทับใจและมีความรู้สึกที่ดีมีเมตตาเกิดขึ้นด้วย ใจก็โน้มไปในทางดีที่จะมีเมตตาต่อคนอื่นขยายออกไป ตั้งแต่รักพี่น้องและญาติทั้งหลาย เมตตาแผ่ขยายออกไปเรื่อยๆ ความเป็นมิตรมีความปรารถนาดีต่อกันในสังคมมนุษย์ก็แผ่ขยายออกไปด้วยการเริ่มต้นที่พ่อแม่

แต่ทีนี้ ถ้าพ่อแม่ปฏิบัติผิด มีแต่เมตตากรุณา จนกลายเป็นเอาใจลูกตามใจลูก เมตตากรุณามากไป เสร็จแล้ว แทนที่ลูกจะมีเมตตาต่อผู้อื่นขยายออกไป เรื่องตลกกลับกลายเป็นว่า เขาเคยตัวกับการที่จะได้รับการเอาใจตามใจ คราวนี้เอาใจตามใจเท่าไรก็ไม่พอ เขาเดินหน้าไปสู่การเรียกร้อง แทนที่ว่าเราใส่ใจเขา แล้วเขาจะใส่ใจเราและใส่ใจคนอื่นต่อไป กลับกลายเป็นว่า เขาเอาใจเขา แล้วเขาก็เอาแต่ใจเขา

พอเริ่มผิดทาง เขาเอาแต่ใจตัวเขาเองแล้ว เขาก็ก้าวต่อไปกลายเป็นนักเรียกร้อง ทีนี้เขาก็ไม่เมตตาคนอื่นแล้ว แต่ตรงข้าม คราวนี้เขามีโทสะง่าย ไม่ได้อะไร ใครไม่ตามใจนิดหน่อย ก็หงุดหงิด โกรธเคือง เป็นคนโทสะแรงไปเลย การปฏิบัติธรรมเสียหลัก ผิดวัตถุประสงค์ไปหมด

เพราะเหตุที่ว่านั้น ท่านจึงให้มีอุเบกขาไว้ดูแลและคุมความพอดี พ่อแม่เลี้ยงลูก พอมีอุเบกขาคุม เมตตาจะไม่พาไปไกลเลยเถิด แต่อุเบกขาจะดูไปด้วยว่าอะไรที่เราทำนี้ถูกต้องแน่หรือ

ความถูกต้องจะอยู่ได้ด้วยมีอุเบกขาคุมไว้ โดยปัญญาจะบอกให้ว่า เออ ลูกนี้ ต้องมีความถูกต้อง ต้องอยู่ในความเป็นธรรมด้วย นอกจากนั้น เราไม่ได้อยู่กับเขาตลอดไปนะ เราจะต้องทำให้เขาตลอดเวลาข้าง

หน้าไม่ได้ ต่อไปเขาจะต้องรับผิดชอบตัวเอง ต้องทำด้วยตัวเขาเอง เรื่องนี้ๆ ถ้าเขายังทำไม่ถูกทำไม่เป็น แล้วต่อไป เมื่อถึงเวลาเขาจะต้องรับผิดชอบตัวเองแล้วทำไม่ถูกทำไม่เป็น เขาจะอยู่ได้อย่างไร ตอนนั้น เขาจะไม่มีเราอยู่ด้วยแล้ว เขาจะอยู่ได้อย่างไร

เมตตาพาคณติมีน้ำใจให้มาเอื้อเพื่อเกื้อหนุน ส่วนอุเบกขาก็พาเอาปัญญาามาไปหาธรรมที่จะรักษาความถูกต้องและพอดี

ถึงตอนนี้ อุเบกขาซึ่งประกอบด้วยปัญญา ก็ะบอกพ่อแม่ว่า เออ ถ้าอย่างนั้น เราต้องเตรียมเขาให้พร้อมไว้ละ จะทำอย่างไรละ อ้อ... ตอนนี่ก็คือโอกาสดีที่เขาจะได้ฝึกตัวโดยมีคุณพ่อคุณแม่คอยช่วยเป็นที่ปรึกษาให้ นี่คือโอกาสทอง อย่าให้พลาดไปเสีย เอละ เริ่มฝึกกันเลย

นี่คือ ท่านให้อุเบกขาไว้เพื่อจะมารักษาดูแลว่า ชะลอๆ หยุดบ้าง นะ อย่าทำให้ลูกอย่างเดียว แต่ดูให้ลูกทำด้วย พอมีอุเบกขา ก็คือดูว่า เออ... ต่อไปลูกเราจะต้องทำอะไรเป็นบ้าง ควรจะเก่งในเรื่องอะไร แล้วก็เตรียมเลย ให้เขาฝึกหัดทำ โดยเราเป็นที่ปรึกษา

“อุเบกขา” แปลว่า ดูอยู่ใกล้ๆ หรือคอยมองดูอยู่ ตอนนี่เราอยู่ด้วย ก็เป็นโอกาสดี เพราะต่อไป ถ้าเขาไปทำเองฝึกเอง ไม่มีผู้ที่จะเป็นที่ปรึกษา ไม่มีใครช่วยแนะนำ เขาก็ทำยากลำบากและไม่สมบูรณ์ เราก็ให้เขาฝึกโดยเราคอยดูอยู่ เป็นที่ปรึกษาและช่วยแก้ไขเพิ่มเติม เขายังทำไม่เป็น ถ้าเขาทำไม่ถูก ทำไม่ได้ผลดี ทำติดขัด เราก็จะได้ช่วยแนะนำ บอกให้ เมื่อลูกได้ฝึกได้หัดทำเอง ก็จะทำให้ลูกเก่งจริงๆ แล้วก็ฝึกกันในบรรยากาศแห่งความรักด้วย

ตอนนี้จะมีครบหมด ทั้งเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ใช้ครบใน

ตอนที่ช่วยให้ลูกฝึกตัวนี้แหละ เป็นการศึกษาย่างแท้จริงทีเดียว แล้วลูกก็จะเก่ง จะดี มีความสุขความสามารถจนเป็นที่น่าพอใจ

จึงต้องบอกว่า ความเป็นพ่อแม่จะสมบูรณ์ต่อเมื่อมีอุเบกขา ถ้ามีแค่เมตตา กรุณา มุทิตา ก็ได้ด้านความรู้สึกลอยๆเดียว เสี่ยงต่อการที่ลูกจะอ่อนแอ ยิ่งถ้าสุดโต่งไปเอาใจกันนัก ก็ไม่ไปไหน ดีไม่ดีแม้แต่ด้านจิตใจก็จะพลอยเสียไปด้วย แทนที่ลูกจะมีเมตตา กรุณา มุทิตา ก็กลับกลายเป็นคนเอาแต่ใจ เอาใจยาก หรือเจ้าโทสะไปเลย

แต่ถ้ามีอุเบกขาด้วย ลูกก็ได้ทั้งจิตใจดีงาม ทั้งมีปัญญา ได้ฝึกตัวดีมีความสามารถ ครบเลย ทั้งเก่ง ทั้งดี แล้วก็มีความสุข

รวมแล้ว ตั้งแต่ในครอบครัวออกไปจนถึงสังคมใหญ่ ในหมู่คน ชุมชน องค์กร หน่วยงาน กิจกรรมทั้งหลาย จะร่วมอยู่ร่วมงานกันดี ก็ต้องมีพรหมวิหารครบทั้งสี่ประการ

ถ้าบรรดาสมาชิก คือผู้เป็นส่วนร่วม หรือเป็นองค์ประกอบของสังคม ทุกคนปฏิบัติต่อกันถูกต้องตามสถานการณ์ สังคมก็คงอยู่ได้ในดุล และสงบสุขมั่นคง

โดยเฉพาะผู้พิพากษานี้ เป็นผู้มีหน้าที่ผดุงสังคมในวงกว้างระดับประเทศชาติ เป็นผู้ทำให้กฎหมายมีผลชัดเจนเด็ดขาดขึ้นมา ก็จึงต้องใช้อุเบกขาเป็นตัวคุมสำคัญที่สุด เพื่อรักษารธรรมไว้ให้แก่สังคม ไม่ว่าจะเรียกว่าความเป็นธรรม ความยุติธรรม ความชอบธรรม หรืออะไรก็ตาม ก็คือธรรมนั้นแหละ ต้องมีอุเบกขาเป็นตัวยืนที่จะรักษา แต่ก็ไม่ปราศจากเมตตา กรุณา มุทิตา อย่างที่ว่าแล้ว

นี่แหละคือหลักธรรมสำคัญ สำหรับประจำจิตใจของผู้พิพากษาเป็นอันว่ามีพรหมวิหารครบ ๔ โดยมีอุเบกขาเป็นตัวคุม หรือตั้งไว้เป็น

หลักเป็นแกนที่จะคุม

ตามที่ว่านี้ กลายเป็นว่า อุเบกขานี้ เหมือนจะสำคัญยิ่งกว่า เมตตา กรุณา มุทิตา แต่จะต้องเข้าใจความหมายให้ถูกต้อง

ในสังคมไทยเวลานี้ นับว่าเป็นอันตรายอย่างยิ่ง ที่คนทั่วไป หรือส่วนใหญ่ทีเดียว ไม่มีความเข้าใจ หรือมักเข้าใจผิดในเรื่องอุเบกขา แล้วก็ไม่ใช่เฉพาะอุเบกขาเท่านั้น แต่เข้าใจผิดพลาดคลาดเคลื่อนมาก บ้างน้อยบ้างทั้งสี่ข้อเลย จึงน่าจะย้ำเตือนกันให้หนักว่า เมื่อเราพูดถึงอะไร จะต้องมีความรู้เข้าใจชัดเจนในเรื่องนั้น

เลิกล้มหมกหมมความคลุมเครือพรวัวไว้ในสังคมไทย พัฒนาความเข้มแข็งทางปัญญาด้วยความรู้เข้าใจให้ชัดเจน

ตรงนี้ ก็เลยขอแทรกเรื่องโยงออกไปข้างนอกนิดหน่อยว่า ในสังคมไทยนี้ เต็มไปด้วยสิ่งที่ไม่ชัดเจน ถ้าจะก้าวหน้าเจริญออกมาได้จริง จะต้องก้าวไปกับความชัดเจน อะไรต่ออะไร เฉพาะอย่างยิ่งความเข้าใจในถ้อยคำที่สื่อไปถึงหลักการทั้งหลาย จะต้องชัดเจน แล้วความชัดเจนนี้ก็จะทำให้เกิดปัญญา ทำให้เจริญปัญญา คือความรู้ความเข้าใจที่ชัดเจนมองเห็นชัดแจ้งนั้นแหละ คือปัญญา ปัญญาจะเป็นปัญญาแท้ก็ต้องชัด ถ้าไม่ชัดก็ยังไม่เป็นปัญญา

ในสังคมไทยที่เต็มไปด้วยความไม่ชัดเจน อะไรต่ออะไรคลุมเครือไปหมด รู้ก็รู้กันอย่างพรวัวๆ มัวๆ แล้วก็เลยว้าวๆ แหว่งๆ ผิดๆ พลาดๆ เพี้ยนๆ จึงทำให้ปัญญาอ่อนแอ หรือเกิดความอ่อนแอทางปัญญา เป็นอันตราย เป็นตัวกีดกันขัดขวางความความเจริญก้าวหน้า

เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา นี่เป็นตัวอย่างสำคัญของความไม่

ชัดเจนในสังคมไทย มันเป็นคุณธรรม เป็นจริยะพื้นฐานของสังคมมนุษย์ แต่เราเข้าใจกันผิดเพี้ยนมาก จะต้องรีบแก้ไขปัญหาให้ได้

พูดได้เลยว่า ถ้าเอาพรหมวิหารเข้ามาอยู่ในหลักที่แท้ไม่ได้ สังคมจะเอาดีไม่ได้ แต่ถ้าทำได้ สังคมจะดีแน่นอน มีแค่ ๔ ตัวนี้ สังคมก็ได้หลักประกันแล้ว

ตอนนี้ เรามาถึงหลักธรรมชุดพรหมวิหาร ๔ ที่มีอุเบกขาเป็นหลักคุมท้าย แต่ไม่จบแค่นี้ ธรรมสำหรับสังคมยังมีต่อไปอีก ว่าที่จริงพรหมวิหารนั้นเป็นธรรมประจำใจ เป็นจริยะด้านจิตใจ อย่างที่ได้บอกแล้วว่า พรหมวิหาร คือธรรมประจำใจของท่านผู้มีความคิดกว้างขวางยิ่งใหญ่ออย่างพระพรหม ที่นี้ เมื่อมันอยู่ในจิตใจอย่างเดียว มันก็ไม่พอ จะต้องออกสู่การปฏิบัติจัดการในสังคม จึงจะเกิดเป็นผลจริงจัง

ในตอนนี้ออกสู่ปฏิบัติการในสังคมนั้น จึงมีธรรมะที่มารับช่วงอีกชุดหนึ่ง ซึ่งก็มี ๔ ข้อเหมือนกัน ก็เลยถือโอกาสนำมากล่าวในที่นี้ด้วย หลักธรรมชุดที่ว่านี้ ไม่เฉพาะท่านผู้พิพากษาเท่านั้นที่จะใช้ แต่ทุกคนในสังคมนี้มีหน้าที่ที่จะปฏิบัติทั้งนั้น เราทุกคนในฐานะผู้อยู่ร่วมสังคม ต้องช่วยกันบำรุงรักษาสังคมด้วยการปฏิบัติให้ถูกต้อง

ถ้ามีเมตตาอยู่ในใจอย่างเดียว เราก็เลยเอาเมตตามานั่งแผ่อยู่นั้น ก็ไม่ต้องทำอะไร เคยมีฝรั่งคนหนึ่งเขียนหนังสือเรื่องเมืองไทย และเรื่องนั้นก็สัมพันธ์กับพระพุทธศาสนา เขาเขียนถึงเมืองไทยบอกว่า พุทธศาสนานี้สอนคนไทยให้เป็นคนดี ให้ทำความดี แล้วทำความดีแบบพุทธศาสนาทำอย่างไร เขาก็ยกตัวอย่างว่า พุทธศาสนาสอนให้ทำความดี ก็ให้นั่งแผ่เมตตา (ไม่ใช่ นั่งแผ่เมตตาอย่างเดียว นอนแผ่ด้วยก็ได้ ทั้งนั่งแผ่และนอนแผ่) ตกลงว่า คนไทยเราชาวพุทธนี่เป็นคนดีได้

ง่าย แต่ทำได้อย่างเดียว คือนั่งนอนแผ่เมตตา เท่านั้นก็พอ ฝรั่งคนนี้เป็นนักปราชญ์ใหญ่คนหนึ่งของตะวันตกในยุคสมัยใหม่ ชื่อว่า อัลเบิร์ต ชไวเซอร์ (Albert Schweitzer, 1875-1965)

จำได้ว่า ในตอนที่ตั้งคณะรัฐประศาสนศาสตร์ ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นขั้นเตรียมการเพื่อจะมาเป็นนิดา คือสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ในระยะนั้น ก็มีคณะทำงานร่วมประสานกับต่างประเทศ คือฝ่ายไทยกับฝ่ายมหาวิทยาลัยอินเดีย นำ ทำนอง consortium ก็มีอาจารย์อเมริกันท่านหนึ่ง ที่มีบทบาทสำคัญในงานนี้ คือ Professor Joseph L. Sutton ท่านผู้นี้ก็เขียนหนังสือขึ้นมาเกี่ยวกับเรื่องรัฐประศาสนศาสตร์ในเมืองไทย มีชื่อทำนองว่า *Problems of Politics and Administration in Thailand* ท่านก็ยกคำของท่านอัลเบิร์ต ชไวเซอร์ นั้นมาอ้าง เพื่อย้ำว่าพุทธศาสนานี้แหละเป็นตัวอุปสรรคสำคัญในการพัฒนาสังคมไทย

ตอนนั้นก็มีความอาจารย์ ท่านผู้ใหญ่ผู้น้อยของไทย ออกมาว่า กล่าว บ้างก็ถึงขั้นที่เรียกว่าด่าศาสตราจารย์ผู้นี้กันพักหนึ่ง ก็ทำให้คิดว่าอย่าไปด่าเขาเลย คือควรวางใจเป็นกลาง นี่แหละอุเบกขา คือ เราวางใจเรียบสงบรับฟังก่อน เพราะว่า ด้านหนึ่ง เราอาจจะมิชอบบกพร่องให้เขาเห็น เป็นจุดปรารถนา เราก็จะได้ตรวจสอบและมาปรับปรุงแก้ไขตัวเอง อีกด้านหนึ่ง เราก็ดูให้ชัด ถ้าเขาเข้าใจผิดในหลักธรรม เราก็ต้องชี้แจงให้เขาเข้าใจให้ถูกต้องต่อไป

พระพุทธเจ้าตรัสสอนพระไว้ว่า ถ้าใครมาด่าพระพุทธเจ้า ด่าพระธรรม ด่าพระสงฆ์ ก็อย่าไปโกรธเขา ให้ฟังและพิจารณา ถ้าเขาพูดไม่ถูก ก็ค่อยๆ พูดชี้แจงแก้ไขด้วยปัญญา ว่าไปตามความเป็นจริง อันนี้

ก็เหมือนกัน เราควรจะได้ประโยชน์จากคนที่ต่ำเรา ถ้าเราไม่ฟัง เราอาจจะเสียประโยชน์เปล่า เขาอุตส่าห์คิดตั้งนานกว่าจะมาดำได้ บางคนคิดนานเป็นเดือนเป็นปีก็มี ท่านศาสตราจารย์ผู้นี้จะแน่นอน ต้องคิดต้องค้นอย่างน้อยก็เป็นเดือนเลยกว่าจะดำหรือตีเทียนออกมาได้ ท่านเสียพลังงานไปเยอะ เราควรจะได้ประโยชน์จากคำติคำดำของท่าน

การที่เราจะได้ประโยชน์จากคำติคำดำของเขา ก็โดยเอามาตรวจสอบมองดูตัวเอง โดยเฉพาะสังคมของเรา ว่าเป็นอย่างไรที่เขาว่าใหม่ แต่ต้องดูเป็นด้วยนะ ส่วนทางด้านฝรั่ง เราก็ต้องเข้าใจเขาด้วย

ฝรั่งมาเป็นนักวิชาการ พอจะดูพุทธศาสนา เขามักมีจุดอ่อนอย่างหนึ่ง คือ เขาคุ่นชินมากับศาสนาแบบบังคับความเชื่อในสังคมของเขา ซึ่งเมื่อเห็นคนที่เชื่อปฏิบัติอย่างไร ความเชื่อที่เป็นหลักของศาสนาก็มักจะอย่างนั้น แต่พุทธศาสนาไม่ใช่ศาสนาแบบนั้น (พวกที่ศึกษาเรื่องศาสนาอย่างจริงจัง จึงมักไม่ยอมเรียกพุทธศาสนาว่าเป็นศาสนาในความหมายของศัพท์ฝรั่งว่า religion) แต่พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ให้ศึกษาปฏิบัติ คนรู้เข้าใจแค่ไหนอย่างไร ก็เชื่อและปฏิบัติไปแค่นั้น

เพราะเหตุที่ไม่ได้บังคับความเชื่อที่จะไปปฏิบัติให้แม่นยำลงไป และคำสอนที่จะศึกษาก็กว้างขวางมากมาย คนก็ปฏิบัติไปแค่ว่าตัวรู้เข้าใจ เมื่อเป็นอย่างนี้ ถ้าการศึกษาอ่อน ได้แต่ถือตามฟังตามกันไป ไม่นานเลย ประชาชนก็เชื่อถือปฏิบัติพุทธศาสนาผิดเพี้ยนบ้าง ใช้ธรรมผิดทางผิดที่บ้าง ปฏิบัติไม่ครบชุดบ้าง ฝรั่งมาเห็น ก็จับเอาความเชื่อถือปฏิบัติผิดเพี้ยนพร่องแพ่งของชาวบ้าน มาบอกว่าเป็นพุทธศาสนา ไปอ่านคำสอนก็มากมายนักหนา ไม่สามารถศึกษาให้ทั่วถึง ก็จับเอาบางส่วนบางตอนที่เข้ากันมารับสมอ้าง เรื่องก็มาเป็นอย่างนี้

คำกล่าวหาของฝรั่งหรือนักวิชาการแบบที่ว่านั้น จึงมักเป็นการสรุปข้ามขั้นตอน จะได้ประโยชน์ก็ตรงที่เอามาดูคนไทยและสังคมไทย และเราก็เอามาใช้ประกอบในการพัฒนาให้การศึกษาแก่คนไทยได้ด้วย

ทีนี้ เราก็มาดูคนไทยและสังคมไทย ซึ่งก็เป็นอย่างที่ว่านั้นแหละ เราก็จะต้องใช้วิธีแยกว่า **หนึ่ง** ตัวหลักธรรมที่แท้สอนว่าอย่างไร **สอง** คนไทยที่ว่าเป็นชาวพุทธนี้ เข้าใจหลักธรรมนั้นอย่างไร คือธรรมะที่แท้ไม่ค่อยจะเป็นอย่างที่คนไทยเข้าใจ แล้วในสังคมไทยก็เลยมีแต่ปัญหาเรื่องอย่างนี้อยู่เรื่อย

ขอแทรกอีกหน่อย วันหนึ่ง โดยบังเอิญได้ยืมทางวิทยุ มีอาจารย์ท่านหนึ่ง ยกเอาธรรมะในพุทธศาสนาขึ้นมาอ้าง บอกว่า นี่นะ พุทธศาสนาสอน อัตตา หิ อตตโน นาโถ ว่าตนเป็นที่พึ่งของตน ก็จึงทำให้คนไทยเอาแต่ตัว ไม่ช่วยกัน มีอะไรก็เป็นเรื่องของตัวเอง คุณก็ช่วยตัวเองไปสิ นี่รายหนึ่งละ

ทีนี้ต่อมาอีกก็วันไม่ทราบ ก็โดยบังเอิญได้ยืมวิทยุอีกแหละ อีกอาจารย์หนึ่งมาพูดบอกว่า พุทธศาสนาสอนให้คนมีเมตตา กรุณา ทำให้คนไทยช่วยเหลือกันมาก คนไทยก็เลยขี้เกียจ ไม่ทำงานทำการ เพราะมัวหวังพึ่งให้คนอื่นเมตตา คอยรอรับเมตตา

ที่ท่านพูดกันทางวิทยุ นั้น ถูกไหม สองท่านนั้นพูดตรงกันข้าม แต่ก็ถูกทั้งนั้นเลย คือคนที่ปฏิบัติดีอย่างนั้นมีอยู่ แล้วคนที่เอามาพูด ก็ดูถูกตามที่เขาปฏิบัติผิด แต่แล้วทั้งหมดนั้น ทั้งคนปฏิบัติและคนดู ก็มาผิดด้วยกันอีกชั้นหนึ่ง คือมีการศึกษาที่กะพรว่งกะแพรง รวมตลอดไปถึงคนที่สอนก็กะพรว่งกะแพรง ไปๆ มาๆ ก็กะพรว่งกะแพรงกันหมดทั้งสังคม เป็นสัญญาณเตือนมานานแล้วว่าควรจะชำระสะสางยกเครื่องสังคมชาวพุทธไทยทั้งหมด

นี่เป็นเรื่องของการขาดความรู้ความเข้าใจ แล้วปฏิบัติไขว้เขว และมองธรรมะไม่ถูกทิศถูกทาง ไม่ถูกจุดถูกแง่ เรื่องนี้ก็ทำนองเดียวกับ ปัญหาในชุด เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา นั้นแหละ ที่แยกเอามาพูด เป็นเสี่ยงๆ และไม่พูดให้ตลอด พูดได้แค่เมตตา กรุณา ไม่ถึงอุเบกขา แล้วอุเบกขาก็เข้าใจผิดอีก ก็ยุ่งงุ่นงันและเป็นปมเสียหายไปหมด

ฉะนั้น การที่เขาว่าเขาต่ำ ถึงจะไม่ใช้หมายความว่าเขาพูดถูก แล้ว แต่ก็ต้องเอามาเป็นเครื่องเตือนตัวเอง ต้องถือว่ามันเป็นตัวกระตุ้น กระตุกเราให้ทำการตรวจสอบสืบค้นให้ชัดเจน

รู้อะไรก็ต้องเข้าใจทั่วตลอดคมชัด

จึงจะมีความเข้มแข็งทางปัญญา ที่นำพาสังคมให้ก้าวไปได้มั่นคง

อีกอาจารย์หนึ่ง ตอนนี้เป็นผู้ใหญ่แล้ว ไม่ต้องออกชื่อละ ท่านทำงานวิจัยขึ้นมาชิ้นหนึ่ง นานเป็นสิบปีแล้ว ท่านบอกว่า คนไทย อีสานนี้มีชีวิตแบบอยู่ไปวันหนึ่งๆ เพราะถือหลักอนิจจังของพุทธ ศาสนา คือหลักอนิจจานั้นสอนว่าอะไรต่ออะไรมันก็ไม่เที่ยง เดี่ยวมันก็เปลี่ยนแปลงไป มันเจริญ เดี่ยวมันก็เสื่อม มันเสื่อม เดี่ยวมันก็เจริญ เราจะทำอย่างไรได้ ทำไปมันก็เปลี่ยน เราก็อยู่เรื่อยๆ ต้องปล่อยมันไป

นี่ ถ้าคนไหนไม่รู้หลักอนิจจังชัดเจนพอ ก็ซีกจะเห็นคล้อยไปตาม ว่า เออ... มันคงจะจริงอย่างนั้นนะ ก็คนไทยนี่ถือหลักอนิจจัง แล้วก็ชอบปลงว่าอะไรมันเจริญ มันก็ต้องเสื่อม มันก็เป็นอย่างนี้แหละ แล้วก็เลยไม่ชวนชวาย ไม่เอาการเอางาน ทำอะไรก็ไม่จริงไม่จัง

สำหรับอาจารย์ท่านนี้ ก็ทำนองเดียวกับ Prof. Sutton นั้นแหละ คือจับเอาความเข้าใจของชาวบ้านมาเป็นหลักพุทธศาสนา แทนที่จะ

แยกออกไปว่าชาวบ้านนับถืออย่างนี้ แต่นั่นไม่ตรงไม่เต็มตามหลักนะ ถ้าจับจุดนี้ได้ ก็ย้อนกลับ เอาหลักที่แท้กลับไปบอกชาวบ้าน ว่าพวกคุณนับถือคลาดเคลื่อนไปแล้ว ให้รีบศึกษาหลักที่ถูกต้อง ปรับแก้ความรู้เข้าใจและการปฏิบัติเสียใหม่ ถ้าทำอย่างนี้ ก็จะใช้วิชาการมาช่วยสังคมไทยได้มาก

อนิจจังนี่ ถ้ารู้เข้าใจใช้ผิด ก็ยุ่งเหมือนกัน ฉะนั้น จะต้องสอนกัน ให้เต็มที่ พระพุทธศาสนานี้อยู่ได้ด้วยการศึกษา ถ้าไม่ศึกษาก็หมดเลย จะตามกันไปผิดๆ ถือผิด ปฏิบัติผิด แล้วก็อาจจะทำให้สังคมเสื่อมโทรม และชีวิตก็เสียหาย

พูดอย่างง่าย ๆ หลักอนิจจังสอนว่า สิ่งทั้งหลายเปลี่ยนแปลงไป ไม่แน่นอน เสื่อมแล้วเจริญได้ เจริญแล้วเสื่อมได้ ที่นี้จุดสำคัญอยู่ตรงที่ว่า แต่ที่มันเปลี่ยนแปลงเจริญหรือเสื่อมไปนั้น มันไม่ได้เป็นไปอย่างเรื่อยเปื่อยเลื่อนลอยนะ มันเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย เพราะฉะนั้นจึงมีไว้ว่าเราทำอะไรไม่ได้ แต่เราทำอะไรได้มากที่สุด

เมื่อมันเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย ก็คือมันบอกเราว่า ให้ใช้ปัญญาพิจารณาสืบค้นดู เหตุปัจจัยอะไรจะทำให้เสื่อม เหตุปัจจัยอะไรจะทำให้เจริญ แล้วถ้าเราไม่อยากเสื่อม และอยากเจริญ เราไปศึกษาเหตุปัจจัยเหล่านั้นแล้ว ก็ทำเหตุปัจจัยที่ทำให้เจริญ และป้องกันแก้ไขเหตุปัจจัยที่ทำให้เสื่อม เราก็จะได้ความเปลี่ยนแปลงไปในทางที่เจริญ

ที่สำคัญยิ่งก็คือ เมื่อสิ่งทั้งหลายเปลี่ยนแปลงไป ไม่แน่นอน ท่านจึงให้ไม่นิ่งนอนใจ ให้อยู่อย่างไม่ประมาท เร่งประกอบเหตุปัจจัยแห่งความเจริญ และป้องกันกำจัดเหตุปัจจัยแห่งความเสื่อม

พระพุทธเจ้าถึงกับตรัสธรรมะที่เป็นหลักประกันว่า ถ้าเธอทำ

อย่างนี้ๆ จะมีแต่เจริญอย่างเดียว ไม่มีเสื่อมเลย ทำไมพระพุทธเจ้าจึงตรัสว่าปฏิบัติหลักธรรมนี้แล้ว เจริญอย่างเดียว ไม่มีเสื่อมเลย เอ๊ะ... ไม่ขัดกันหรือกับที่ตรัสว่า สิ่งทั้งหลายเป็นอนิจจัง เดียวจะหาว่าพระพุทธเจ้าตรัสธรรมะขัดกัน เอาอีกแล้ว คู่มันยุ่งไปหมด นี่ก็เพราะไม่ศึกษา ที่จริงนั้นมันหนุกกัน

อนิจจังนี้แหละหละหนุกความไม่เสื่อม (เท่าที่เราจะทำให้เหตุปัจจัยได้) ถ้าไม่เข้าใจหลักกันทะลุจริง ก็ยุ่งแน่ ฉะนั้น ต้องพูดกันตรงๆ ว่า ชาวพุทธนี้ขาดการศึกษาอย่างหนัก พระพุทธศาสนานี้อยู่ได้ด้วยการศึกษาเท่านั้น ถ้าไม่มีปัญญาารู้เข้าใจ ก็ปฏิบัติไม่ถูก เริ่มตั้งแต่เข้าใจผิด แล้วก็เชื่อผิด แล้วก็ปฏิบัติผิด พุทธศาสนาก็หมด มีแต่ชื่อ

ตำราเรียนสังคมวิทยา ของมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่ง ไม่ต้องออกชื่อ เขียนบอกว่า บทบาทของพระก็เหมือนหมอผี อ้าว... เป็นอย่างไรละ หมอผีก็ดี ศาสนาก็ดี มีไว้สำหรับเป็นที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ เวลามีปัญหา ก็ไปลอบประโลมใจ (อย่างหมอผีนี้ เวลามีปัญหา ก็ว่าผีมันมาเข้า ฉันจะได้ผีออก ก็สบายใจไปซะไหม) พระก็มีบทบาทช่วยลอบประโลมใจให้คนสบายใจ เหมือนหมอผีนั่นแหละ อย่างนี้เป็นต้น

(ที่ว่าบทบาทเหมือนหมอผี ก็คือศาสนาโบราณ แต่พุทธศาสนาไม่ใช่มีสาระอยู่ที่ลอบประโลมใจ แต่อยู่ที่การศึกษาพัฒนามนุษย์ให้เป็นอิสระเหนือการที่จะต้องลอบ)

นี่คือตัวอย่างมากมายของความขาดการศึกษา แล้วรู้เข้าใจธรรมกันไม่เพียงพอ ไม่ถูกต้อง สับสน อย่างพรหมวิหารที่ว่ากันอุ่นวายเป็น และเมื่อเข้าใจผิดพลาด ก็ทำให้เกิดผลร้ายด้วย ฉะนั้น เขามาร่วมด่านี้ ดีแล้ว ต้องเอาประโยชน์ให้ได้ อย่างที่ว่าแล้ว กว่าเขาจะมาด่าเรา

ได้ เขาใช้เวลาและพลังงานสมองไปเยอะแยะ ทุนเวลาทุนแรงงานของเราไปมากมาย ถ้าไม่มีใครมาว่า บางทีเราก็ดูตัวเราเองไม่ออก เขาจะว่าถูกว่าผิด อันไหนใช้ประโยชน์ได้ เราก็ก็นำมาใช้ซะ ก็กลายเป็นดีไปหมด

เพราะฉะนั้น ถ้านับถือพระพุทธศาสนาถูกต้องแล้ว **หนึ่ง** ต้องได้ความจริง **สอง** ต้องได้ประโยชน์ พอประสบพบเจออะไรอะไร ก็ได้เรียนรู้ แล้วก็ได้อะอย่างที่ว่าแล้วนั้น คือ **หนึ่ง** ได้ความจริง **สอง** ถ้าไม่จำเป็นก็ต้องหาความจริง ก็ได้ประโยชน์ มองให้เป็นประโยชน์ให้ได้ ก็เลยไม่เกิดผลเสียอะไรทั้งนั้น ไม่ว่าอะไรร้ายแค่ไหน ต้องเอาประโยชน์ให้ได้ทุกอย่าง อันนี้เป็นการฝึกตัวเอง

แม้แต่ไปเจอสถานการณ์ร้ายอะไร ก็ต้องฝึกตัวไว้ว่า เราจะมองอย่างไร ให้ได้ประโยชน์ให้ได้ ให้มันได้สักแห่งหนึ่ง และนี่ก็เป็นการฝึกปัญญา ด้วยหลักโยนิโสมนสิการ ซึ่งใช้กับงานทุกอย่างได้หมด

ข้างใน ใจก็กว้างใหญ่อย่างพรหม

ข้างนอก ก็สมานทั้งสังคมไว้ในเอกภาพ

แทรกเสียดยาว หันกลับมาที่หลักพรหมวิหาร เมื่อก็ได้บอกว่าพรหมวิหารเป็นหลักธรรมชุดประจำในใจ ถ้าจะให้สมบูรณ์และได้ผลจริง ก็ต้องออกสู่ปฏิบัติการ ก็จึงต้องพูดกันหน่อยในเรื่องชุดปฏิบัตินั้น

หลักพรหมวิหารนั้นบอกแล้วว่า เป็นจริยะด้านภายในจิตใจ คราวนี้ ก็มีหลักชุดปฏิบัติที่ประกอบและกำกับ **เจตนา** ในการแสดงออกข้างนอก เป็นจริยะทางสังคม เหมือนมาประสานรับช่วงการทำงานต่อออกไปจากจริยะฝ่ายภายในนั้น

(ระวังว่า จริยะที่นี้ มิได้หมายถึง จริยธรรม แบบฝรั่งที่เราพูดกัน

เวลานี้ ซึ่งเป็นเรื่องความประพฤติภายนอก และเป็นการปฏิบัติตามกฎ กติกาที่เป็นบัญญัติเป็นข้อๆ ไม่อยู่ในระบบความสัมพันธ์)

ชุดปฏิบัติการก็มี ๔ ข้อรับกัน เป็นชุดออกสู่สังคม ไม่ใช่ไปนอนแผ่ เมตตาดูอยู่ในมุ้งอย่างเดียว แต่เป็นเมตตาที่ออกสู่ปฏิบัติการ จะออกมา อย่างไร นี่แหละ ที่จริงเราก็ได้ยินอยู่ แต่เราโยงไม่เป็น ก็จึงมองไม่เห็น

ดูกันแบบต้นๆ พระพุทธศาสนานี้ สอนหลักธรรมอะไรเป็นพื้น เบื้องต้น ชาวพุทธนั้น พอเริ่มทำบุญ ก็ทำทานก่อนเลยใช้ไหม ตักบาตร พระแต่เช้า ไปวัดก็ไปถวายภัตตาหาร แล้วก็เอาไทยธรรมไปถวาย และ ที่เดียวนั้นนิยมกันนัก ก็คือถวายสังฆทาน ถวายกันจริงจังมาก

นี่ก็แสดงว่า ชาวพุทธทำดี ไม่ใช่แค่นอนแผ่เมตตาแล้วนะ มีการ ปฏิบัติออกมาด้วย คือ ทาน การให้ จะเป็นปัญหาที่ในแง่อื่น เช่นว่า เฒ่า ไปทางทำทานด้วยหวังผลตอบแทนแก่ตนหรือทำทานเชิงไสยศาสตร์ มากขึ้นๆ แทนที่จะทำทานเพื่อเกื้อกูลหนุนกันในสังคม (ตรงนี้ ฝรั่งเศสก็ ไม่เห็นเสียอีก)

พุทธศาสนาสอนธรรมข้อเริ่มแรกในภาคปฏิบัติ ก็คือทาน ที่จริง สอนแทบจะก่อนเมตตาด้วยซ้ำไป คือเอาที่ด้านปฏิบัติการก่อน สอน ทานให้ให้แก่กัน ตั้งแต่ให้กันในครอบครัว ซึ่งที่จริงก็เป็นการประสาน กันระหว่างด้านพฤติกรรมกับด้านจิตใจ ให้ทานมาเป็นช่องทางของ เมตตากรุณา พร้อมทั้งเป็นเครื่องเพิ่มแรงพัฒนามเมตตากรุณาใน จิตใจนั้น แล้วก็ไม่ใช่ให้วัตถุเท่านั้น แต่มีธรรมทาน คือการให้ความรู้คำ แนะนำสั่งสอนด้วย

ทีนี้ ทานที่เป็นธรรมข้อแรกของภาคปฏิบัติการนี้ ก็อยู่ในชุดที่มา ประสานเชื่อมต่อกับพรหมวิหารนี้แหละ คือมันเป็นฝ่ายปฏิบัติสนองรับ

ช่วงงานให้แก่ชุดพรหมวิหาร ในการช่วยผดุงรักษาสังคมไว้ ให้เกิดความสามัคคี และความมั่นคง คือมาเป็นช่องทางที่เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขาจะออกมาสู่ปฏิบัติการในสังคม

ทีนี้ก็มาดูว่ามันจะประสานกันออกสู่ปฏิบัติการได้อย่างไร ก็

๑. ทาน การให้ นั่นแหละ เป็นข้อเริ่มต้น

หนึ่ง ทานด้วยเมตตา คือ ตามปกตินี้เอง เรามีเมตตาปรารถนา ตีต่อผู้อื่น เขาก็ไม่ได้เดือดร้อนมีทุกข์อะไร ลูกก็ไม่ได้เป็นทุกข์อะไร หรือเพื่อนก็ไม่ได้เป็นทุกข์อะไร แต่บางครั้ง เราก็ให้ด้วยความรัก ด้วยปรารถนาดี ด้วยไมตรีจิต ให้ของเล็กๆ น้อยๆ แสดงน้ำใจ อย่างนี้ก็เรียกว่าให้ทานด้วยเมตตา นี่คือเมตตาออกมาออกที่ทานแล้ว

สอง ทานด้วยกรุณา คือ ยามที่คนประสบภัยอันตราย เช่น ไฟไหม้ น้ำท่วม อัคคีภัย หรือเกิดอุบัติเหตุอะไรขึ้นมาแล้วก็แล้วแต่ แล้วคนเดือดร้อน ตอนนี้ทานที่ให้ช่วยเหลือทั้งหลาย จะเป็นเงินทอง ของใช้ อะไรต่างๆ ก็เป็นการให้ด้วยกรุณา แสดงว่า กรุณาออกมาออกที่ทานแล้ว

สาม ทานด้วยมุทิตา คือ บางที่บางคนได้ทำสิ่งที่ดีงาม ทำการสร้างสรรค์ที่เป็นประโยชน์แก่สังคม ประสบความสำเร็จในการกระทำนั้น เราก็ดีใจด้วย แล้วก็ส่งเสริมสนับสนุนด้วยทาน ถ้าเขาขาดเงิน เราก็เอาเงินไปช่วย ส่งเสริมอุดหนุนให้เขามีกำลังทำการสร้างสรรค์ที่ดีนั้นต่อไปได้ หรือยิ่งขึ้นไป นี่ก็ให้ทานด้วยมุทิตา

นี่ก็รับกันแล้ว พรหมวิหารในใจ ออกสู่ปฏิบัติการข้อที่หนึ่ง เรียกว่าทาน

๒. ปิยวาจา วาจาเป็นที่รัก ในข้อหนึ่งที่ผ่านมาแล้ว เมตตา กรุณา มุทิตา แสดงออกที่พฤติกรรมในการให้ ในข้อที่สองนี้ เมตตา

กรุณา มุทิตา นั้นแหละ ก็มาแสดงออกที่พฤติกรรมในการพูดจา เรียกว่า ปิยวาจา คือ พูดดี พูดน่ารัก พูดคำสุภาพอ่อนโยน พูดด้วยน้ำใจรัก หรือพูดจามีน้ำใจ นั่นเอง แยกเป็น

หนึ่ง ปิยวาจาด้วยเมตตา คือ ในยามปกติ ก็พูดจาอย่างเป็นมิตร มีน้ำใจไมตรี พูดคำสุภาพไพเราะ มีวาจาน่ารัก ตั้งแต่พูดกับลูก กับพ่อแม่ พี่น้องในครอบครัว เป็นต้นไป แล้วก็เพื่อน ญาติมิตร และทุกคนในสังคม

สอง ปิยวาจาด้วยกรุณา คือ ยามเขาทุกข์มีความเดือดร้อน ก็พูดจาปลอบโยน ให้กำลังใจ ให้คำแนะนำ ช่วยให้คำปรึกษาในการแก้ปัญหา ก็เป็นวาจามีน้ำใจด้วยกรุณา

สาม ปิยวาจาด้วยมุทิตา คือ ยามเขาทำดีงามประสบความสำเร็จ ก็มุทิตาด้วยคำพูด ไปแสดงความยินดีด้วย พูดสนับสนุน อาจบอกกล่าวแก่ผู้คนที่ทั้งหลาย เพื่อช่วยกันส่งเสริมยิ่งขึ้นไป เป็นวาจาส่งเสริม ปิยวาจาก็ทำได้ทั้งด้วย เมตตา กรุณา และมุทิตา

๓. อัตถจริยา บำเพ็ญประโยชน์ การแสดงออกของเมตตา กรุณา มุทิตา ทางที่สาม ก็มาออกที่เรี่ยวแรงกำลังความสามารถต่างๆ ที่จะเอามาใช้ในการเกื้อกูลกัน และช่วยเหลือสังคม คือ

หนึ่ง อัตถจริยาด้วยเมตตา คือ ในยามปกติ เราก็มีเรี่ยวแรงกำลังมีกิจหน้าที่ที่ต้องทำกันทุกคน ก็แค่แสดงน้ำใจต่อกัน เช่น เขามาหา เราก็ต้อนรับด้วยไมตรี เอาเก้าอี้มาให้นั่ง เอาน้ำมาให้ เป็นต้น

สอง อัตถจริยาด้วยกรุณา คือ ในยามที่เขาทุกข์ยากเดือดร้อน เช่น เขาตกน้ำ เรามีกำลังดีว่ายน้ำแข็ง เราก็กระโดดลงไปช่วย หรือไปช่วยพาคนที่ติดในไฟไหม้ออกมา เป็นต้น

สาม อุตถจริยาด้วยมุทิตา คือ ในยามที่เขาคำความดีกัน เราก็ไปช่วยไปร่วมทำประโยชน์ด้วยเรี่ยวแรงกำลังความถนัดความสามารถ อย่างใดอย่างหนึ่ง อย่างสมัยก่อน เวลาวัดมีงาน ญาติโยมก็มาช่วยกัน จัดเตรียมงาน มาสร้างโรง สร้างเต็นท์ จัดบริเวณพิธี ถึงสงกรานต์ก็ขนทรายเข้าวัด ฯลฯ รวมความว่า คนเขาคำความดีงามทำประโยชน์ มีกิจกรรมส่งเสริมอะไร เราก็เอาเรี่ยวแรงกำลังของเราไปช่วย จะเป็นกำลังกาย เรี่ยวแรงปัญญา เรี่ยวแรงความสามารถอะไรมี ก็เอามาช่วยกัน

รวมทั้งหมดที่ว่มา ทานด้วยเมตตา ด้วยกรุณา ด้วยมุทิตา ปิย-วาจาด้วยเมตตา ด้วยกรุณา ด้วยมุทิตา อุตถจริยาด้วยเมตตา ด้วยกรุณา ด้วยมุทิตา คือ ๓ x ๓ รวมเป็น ๙ สถานการณ์

เสร็จแล้วก็คุมทำอีกที เมื่อกันี้ ในชุดพรหมวิหารนั้นคุมทำด้วยอุเบกขา คราวนี้ ในชุดสี่ของภาคปฏิบัติการ ที่คู่กับพรหมวิหาร ก็มีตัวคุมทำเป็น ข้อที่ ๔ คือ

๔. สمانัตตตา มีต้นเสมอสมาน ข้อสมานัตตตานี้ แปลตรงๆว่า ความมีต้นเสมอ สมัยนี้เรียกว่า ความเสมอภาค คือมีต้นเสมอเท่าเทียมกัน ข้อนี้เป็นที่รวม แต่เน้นการแสดงออกของอุเบกขา มุ่งความเป็นธรรม

สมานัตตตา คือ ความเสมอภาคเท่าเทียมกัน และเสมอภาคต่อทุกคนนี้ มีความต่างจากสามข้อแรกที่น่าสังเกตอย่างหนึ่ง คือ จะเห็นว่า ในสามข้อแรกนั้น ยังเป็นการกระทำต่อกันก็ได้ เช่น ทาน เราอาจจะไปจากที่หนึ่ง เขาอยู่ที่อื่น เราก็ไปให้ ก็เป็นการทำต่อกัน ปิยวาจาก็ไปพูดต่อกัน อุตถจริยา ก็ไปช่วยเหลือ ไปให้กำลังแก่เขา แต่พอถึงสมานัตตตานี้ ก็เข้าร่วม หรืออยู่ร่วมด้วย เข้าถึงกัน เข้าคลุกเคลย เป็นตัว

ที่ช่วยให้มั่นใจยิ่งขึ้นว่าจะทำให้สังคมเกิดความสามัคคี มีเอกภาพ

ที่ว่ามีตนเสมอนี้ เสมออย่างไรบ้าง เองง่าย ๆ ก็ไม่ต้องดูคู่มือมันกัน ไม่เอาวัดเอาเปรียบกัน ไม่เลือกที่รักมักที่ชัง หรือไม่เลือกที่รักไม่ผลักที่ชัง ก็มีความเป็นธรรม นี่คือหลักความยุติธรรม มีตนเสมอเหมือนกัน เสมอต่อทุกคน เป็นตัวรักษาความเป็นธรรม

อุเบกขาก็มาบรรจบกันตรงนี้ กับสมานัตตตา ตัวสุดท้ายในชุดแรก กับตัวสุดท้ายในชุดที่สอง เป็นตัวคู่ที่จะรักษาธรรม คุ่มหมดเลย

ความเสมอภาคที่แท้ มากับความเป็นธรรม ที่สร้างสามัคคี มิใช่มีไว้เพื่อให้แก่งแย่งความเป็นธรรม

ยังมีความหมายของสมานัตตตา อีกแง่หนึ่ง ซึ่งเป็นความหมายหลักเลย ท่านเน้นไว้โดยใช้คำบาลีว่า “สมานสุขทุกขตา” แปลว่า มีสุขทุกข์เสมอกัน หมายความว่า เธอสุข ฉันก็สุขด้วย เธอทุกข์ ฉันก็ไม่ทั้ง ทั้งร่วมความสุขความเจริญ และร่วมเผชิญร่วมแก้ปัญหา หรือว่า ทุกข์ก็ทุกข์ด้วย สุขก็สุขด้วย ภาษาไทยเรียกว่า “ร่วมสุขร่วมทุกข์” แ่งนี้เป็นลักษณะสำคัญของสมานัตตตา ที่จะทำให้นักษัตริย์อยู่ร่วมกันด้วยดี เมื่อเราอยู่ร่วมสังคมเดียวกับเขา ก็ร่วมสุขร่วมทุกข์กัน โดยมีความหมายครบมาทุกแง่ตั้งแต่สามข้อแรก ความเสมอภาคจึงจะสมบูรณ์

แล้วก็ไม่ใช่เสมอภาคกันเฉยๆ ยังช่วยเหลือดูแลกันด้วย ทาน ปิยวาจา และอรรถจริยา ครบทุกด้าน ทุกสถานการณ์

แล้วก็ไม่ใช่มีเพียงแค่การแสดงออกภายนอก แต่การแสดงออกนั้นมาจากใจจริง โดยมีคุณธรรมในใจเป็นฐานที่มาอีกด้วย ทั้งเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา

เวลานี้ แม้แต่ความเสมอภาค ก็ตรงข้ามกับความเสมอภาคที่พระสอน คือไม่เป็นความเสมอภาคเชิงสมาน แต่เป็นความเสมอภาคที่เน้นในด้านเศรษฐกิจ ที่ทำให้ใจโน้มไปในทางแก่งแย่ง แบ่งแยก ที่คอยเพ่งคอยจ้องกันว่า เอ๊ะ... ฉันได้เท่าเธอหรือเปล่า พวกนั้น ตาคมนั่นได้ ๕๐๐ แล้วเราละ ได้ ๕๐๐ หรือเปล่า จะเห็นชัดว่า ความเสมอภาคของคนปัจจุบัน มักมองกันที่เรื่องลาภผลเงินทองและประโยชน์ส่วนตัว แล้วก็โน้มไปทางแบ่งแยก และแก่งแย่ง ขอให้สังเกตดูเถิด สังคมปัจจุบันเป็นอย่างนั้นจริงไหม ถ้าจริง ก็แน่นอนว่าจะขาดสามัคคี และยุ่งไม่หยุด

ส่วนความเสมอภาคของพระนี้ เน้นในแง่ สมาน ขอให้โยมแยกศัพท์ดูเถิด “สมานัตตตา” ก็คือ สมานัตตตา มาจาก สมาน+ัตต+ตา (ตา=ภาวะ, ัตต=ัตตตา คือ ตน) แปลว่า ความมีตนที่สมาน คือเสมอ

ในภาษาบาลี “สมาน” แปลว่า เสมอ นำแปลกที่คำว่า สมาน ที่หมายความว่าเสมอนี้ เมื่อเข้ามาสู่ภาษาไทยแล้ว ได้มีความหมายค่อนข้างจะเปลี่ยนไป กลายเป็นเชื่อม ประสาน เข้ากันสนิท (พจนานุกรมไทยถึงกับถือว่า สมานของไทยกับสมานของบาลี เป็นต่างคำกัน) ซึ่งก็มองเห็นความสับสนเนื่อง เพราะคำว่า “สมาน” คือเสมอ ในภาษาบาลีนั้น ชัดอยู่แล้วว่า เน้นแง่ประสาน ดังในคำว่า “สมานสุขทุกขตา” ที่ว่ามีสุขและทุกข์เสมอ กัน หรือเสมอกันในสุขและทุกข์ ก็คือร่วมสุขร่วมทุกข์ ไปๆ มาๆ “สมาน” ของบาลี เลยแปลว่า “เท่า, เท่ากัน” ก็ได้ “ร่วม, ร่วมกัน” ก็ได้

ของพระ มีสุขทุกข์ “เท่ากัน” คือร่วมกัน แต่ของไทยปัจจุบัน จะเอาเงิน “เท่ากัน” คือแย่งกัน

นี่แหละ ความเสมอภาคที่แท้ ต้องเป็นอย่างที่พระสอน คือเป็นสมานัตตตา ที่มีตนเสมอสมาน เท่ากัน คือร่วมกัน สังคมจึงจะอยู่ได้

เวลานี้ สังคมของเราจะเอาแต่เสมอแบบแย้งกัน คอยเพ่งจ้องกัน จะแก่งแย่ง จะแบ่งแยก ก็เลยกลายเป็นว่า ความเสมอภาคที่เป็นหลักการใหญ่อย่างหนึ่งของประชาธิปไตย กลายมาเป็นเหตุให้คนแบ่งแยกแตกกัน แทนที่จะทำให้เกิดความสามัคคี เพราะฉะนั้นจึงต้องบอกว่าผิดหมดแล้ว สังคมเดินทางผิดพลาด ความเสมอภาคหรือสมภาพถูกนำมาใช้ในทางที่ผิด

ที่จริงนั้น หลักการของประชาธิปไตยเองแต่เดิมของเขา คือของพวกต้นคิดในเมืองฝรั่ง ตั้งแต่ปฏิวัติฝรั่งเศส (ค.ศ.1789) ก็เป็นชุดที่ต้องบูรณาการ และหลักของเขาก็ถูกต้อง ดูสอดคล้องกันดี

หลักการของประชาธิปไตยที่ฝรั่งวางไว้ ซึ่งต้องให้ครบชุดของเขา มีอะไรบ้าง ว่าไปตามที่เขาใช้ในภาษาอังกฤษ ก็มี Equality (ความเสมอภาค หรือสมภาพ) Liberty (เสรีภาพ) แล้วอีกตัวหนึ่งคือ Fraternity (ภราดรภาพ)

Fraternity ที่แปลว่า ภราดรภาพ คือความเป็นพี่เป็นน้องกันนี้เป็นข้อที่ ๓ อยู่ในชุดหลักการของประชาธิปไตย ๓ ประการ มาแต่เดิมแต่เวลานี้ สังคมประชาธิปไตย เหมือนกับว่าจะเหลือหลักการแค่ ๒ ข้อคือ หนึ่ง เสรีภาพ สอง ความเสมอภาค

ข้อ Liberty นี้เน้นกันเหลือเกิน บอกว่าต้องมีเสรีภาพ แต่ความหมายที่แท้จริงอย่างไร ไม่ค่อยสนใจที่จะรู้ได้แต่นึกเอาตามที่ชอบใจ จนกลายเป็นทำนองว่า เสรีภาพคืออะไร? อ้อ... ทำได้ตามใจคือไทยแท้ เสรีภาพก็คือเอาได้ตามชอบใจ แล้วก็อ้างสิทธิกันนัก ชักเย่อกันอยู่ที่สิทธิกับเสรีภาพ

Equality ความเสมอภาค ก็มุ่งเพื่อจะมาแก่งแย่งกันในทางเศรษฐกิจ ว่าเราได้เท่ากับเขาไหม

ส่วน Fraternity ภวادرภาพ คือความเป็นพี่เป็นน้อง หายไปเลย แทบไม่พูดถึงกันแล้ว นี่แหละประชาธิปไตย แค่หลักการใหญ่ ๓ ข้อ ก็ยังรักษาเอาไว้ไม่ได้ บุรณาการไม่ได้ ก็แยกส่วนกันไป

ที่จริงนั้น หลักการใหญ่ ๓ ข้อ ของเขา ก็เข้ากันดีกับหลักพุทธศาสนา แต่ของพระพุทธศาสนา ท่านเน้นตัวสมานัตตตา เอาความเสมอภาคเป็นจุดรวม และเป็นตัวดูลที่คุมได้ทั้งหมด แต่อย่างที่ว่าแล้ว มันเป็นความเสมอภาคแบบสมานอย่างที่ได้พูดมา แล้วยังลงลึกเข้าไปในจิตใจ โดยมีอุเบกขามาเป็นฐานของสมานัตตตา ทำให้มีความเท่าเทียมกัน และมีความเป็นธรรม ในภาวะแห่งสามัคคี แล้วสังคมก็จะเข้มแข็งมันคงมีเอกภาพแท้จริง

หลัก ๔ ประการ ที่เป็นภาคปฏิบัติของพรหมวิหาร ๔ นั้น มีชื่อรวมว่า **สังคหัตถุ** คือหลักการสังเคราะห์ หรือสังเคราะห์ ซึ่งแปลว่า จับมารวมกัน คือมาจากคำว่า “สังคหะ” (สัง=รวมเข้าด้วยกัน + คหะ=ถือ, จับ) แปลว่า จับมารวมเข้าด้วยกัน จับอะไร?

ก็จับใจคนมารวมกัน หรือจับตัวคนมารวมกัน เพื่อให้สังคมอยู่ได้ คือ ทำให้สังคมรวมกันได้ มันคง เป็นปึกแผ่น มีความสามัคคี เกิดมีเอกภาพ จึงเรียกว่า สังคหัตถุ ก็คือหลักยึดเหนี่ยวสังคมนั่นเอง

ก็เป็นอันว่า ชุด **พรหมวิหาร ๔** กับ **สังคหัตถุ ๔** นี้ ต่อเนื่องกัน ออกจากใจ สู่ปฏิบัติการในสังคม

ข้างใน มีใจเที่ยงตรงต่อธรรม

ข้างนอก มีความเป็นธรรมเสมอกันต่อทุกคน

ที่นี้ กลับมาสู่ตัวสรุปคุมท้ายอีกทีที่ว่า ถ้าไม่มีความเป็นธรรม เสียอย่างเดียว แม้แต่มีเมตตามากมาย มันก็กลายเป็นความลำเอียง ก็เสียเลย รักษาสังคมไว้ไม่ได้ เมตตาเป็นต้นจึงไม่ใช่เป็นหลักประกัน เพียงพอที่จะดำรงสังคมไว้ได้ อุเบกขาจึงเป็นหลักสำคัญที่สุด แต่ อุเบกขาที่ว่านั่นหมายถึงอุเบกขาที่มากับปัญญา อย่างที่ว่าต้องครบชุด

เป็นอันว่า ต้องมีทั้ง ๔ ข้อ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา แล้ว ก็มาออกสู่การปฏิบัติ หรือปฏิบัติการ ด้วย ทาน การให้วัตถุสิ่งของ เงิน ทองเป็นต้น แล้วก็ ปิยวาจา ช่วยด้วยถ้อยคำที่มีน้ำใจ ให้คำแนะนำ ให้ กำลังใจ พุดส่งเสริม อตถจริยา ช่วยเหลือบำเพ็ญประโยชน์ด้วยเรี่ยวแรงกำลังร่างกาย กำลังสติปัญญา กำลังความรู้ กำลังความสามารถ ปฏิบัติจัดการให้สำเร็จ แล้วก็ สมานัตตตา ความมีตนเสมอสมาน โดย มีความเสมอภาคที่ตั้งธรรมเป็นมาตรฐาน ให้โยงยันอยู่กับธรรม คือ ความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม ประสานสอดคล้องกับด้านจิตใจ ซึ่งลงตัวกับธรรม ที่อุเบกขา อันเกิดขึ้นมาจากปัญญาที่เข้าถึงธรรม แล้วอุเบกขานั้นก็ออกมาสู่ปฏิบัติการในสังคม เป็นสมานัตตตา

ด้วยสมานัตตตานี้ ผู้พิพากษาก็มีความเสมอภาค มีตนเสมอ เท่าเทียมกัน ทั้งต่อโจทก์ ทั้งต่อจำเลย ไม่ลำเอียง แล้วก็เอาธรรม เอาความจริง เอาความถูกต้อง ที่ปัญญาารู้ชัดเจนแจ่มแจ้ง เป็นตัวตัดสิน

แต่ทั้งนี้ ธรรมที่จะออกมาสู่ปฏิบัติการในการชี้ขาดตัดสินนั้น จะจริงเท่าไร ก็ได้เท่าที่ปัญญาารู้ เพราะฉะนั้น ปัญญาก็ต้องแนชัดจริงๆ เป็นระบบสัมพันธ์ที่โยงกันไปหมด ซึ่งในที่สุดก็ขึ้นต่อปัญญาที่จะนำมาทางชี้ช่องให้แก่เจตนา

เพราะฉะนั้น จึงต้องพัฒนาปัญญาอยู่ตลอดเวลา ท่านจึงให้ **ไม่ประมาทในการศึกษา** ก็เพื่อจะได้มั่นใจที่สุดว่าปัญญาจะนำเข้าสู่ความจริง ความถูกต้อง คือถึงธรรมแน่แท้ และในที่สุดก็มาถึงจุดที่ว่าเจตนาจะเข้ามาประสานกับปัญญา เพื่อเลือกที่จะชี้ขาดตัดสินอย่างไร สะอาด ตามที่ปัญญาอันใสสว่างบอกให้นั้นอีกที

เมื่ออุเบกขามากำกับเจตนา ก็ตั้งใจเป็นกลาง ไม่เอียงข้าง ไม่ตกเป็นฝ่าย แต่อยู่กับธรรมและมุ่งสู่ความเป็นธรรม หรือมุ่งที่จะรักษาธรรม ได้แค่นี้ ก็พอจะมั่นใจได้แล้วว่า การพิจารณาวิจยจะเป็นอย่างถูกต้องชอบธรรม หรือเที่ยงธรรม แต่กระนั้น ท่านก็ยังให้หลักที่จะเสริมสำหรับเจตนาให้แน่นแฟ้นขึ้นอีก โดยเพิ่มตัวกันเอียงกันเฉเข้ามา กำกับเจตนาเพิ่มขึ้นอีกชั้นหนึ่ง

ตัวกำกับเจตนาที่เข้ามาเสริม เป็นตัวกันให้มันอีกชั้นหนึ่งนี้ ได้แก่การรักษาเจตนาไม่ให้ตกไปใน **อคติ** (ฐานะอันไม่พึงถึง, ทางความประพฤติที่ผิด, ความไม่เที่ยงธรรม, ความลำเอียง) ๔ ประการ คือ

๑. **ฉันทาคติ** ลำเอียงเพราะรัก
๒. **โทสาคติ** ลำเอียงเพราะชัง
๓. **โมหาคติ** ลำเอียงเพราะหลง
๔. **ภยาคติ** ลำเอียงเพราะกลัว

มีธรรมที่กำกับให้ทำหน้าที่เที่ยงตรง ก็ดียิ่ง

แต่มีธรรมที่ทำให้เข้มแข็งและเป็นสุขในการทำหน้าที่ด้วย จะดีเยี่ยม

เมื่อมีอุเบกขายืนเป็นหลัก และมีความไม่ยอมต่ออคติทั้งสี่ มาช่วยกำกับ ก็น่าจะเพียงพอแล้วสำหรับด้านเจตนา ที่จะออกไปทำหน้าที่ได้อย่างดีที่สุด แต่กระนั้น ก็เป็นไปได้ที่จะเป็นการปฏิบัติหน้าที่อย่าง

แห้งแล้ง แถมบางครั้งอาจจะเกิดความรู้สึกที่ไม่ดี เช่น มีความเบื่อหน่ายท้อแท้ ขึ้นก็ได้

ดังนั้น นอกจากมีธรรมที่ช่วยในด้านการออกปฏิบัติหน้าที่แล้ว ก็ควรมีธรรมบางอย่างไว้บำรุงหล่อเลี้ยงในตัวของผู้ปฏิบัติหน้าที่นั่นเอง เพื่อให้เกิดมีกำลังความเข้มแข็งความกล้าสามารถและความสุขสดชื่นเบิกบานใจในการทำหน้าที่ ซึ่งในที่นี้ ขอพูดถึงสักชุดหนึ่ง

ธรรมชุดนี้ ไม่เพียงหล่อเลี้ยงด้านเจตนาเท่านั้น แต่ส่งผลต่อเนื่องไปช่วยในการพัฒนาของปัญญาด้วย

ข้อแรกคือ *ศรัทธา* ผู้พิพากษาต้องมีความเชื่อมั่นในหลักการแห่งความยุติธรรม เห็นตระหนักในคุณค่าและความสำคัญของความเป็นธรรม ทั้งต่อชีวิตและสังคม มีความซาบซึ้งเลื่อมใสในกระบวนการยุติธรรม เชื่อมมั่นว่าชีวิตและสังคมจะดีและจะดำรงอยู่ได้ จำเป็นต้องรักษาธรรมไว้ให้ชัดเจนมั่นคง และมีความปรารถนาอย่างจริงจังหรือแรงกล้าที่จะทำให้ความถูกต้องชอบธรรมปรากฏเป็นจริงขึ้นให้จงได้

ถ้าผู้พิพากษามีศรัทธาแล้ว นอกจากจะมีกำลังความเข้มแข็งเอาจริงเอาจังในการทำหน้าที่ให้สำเร็จผลบรรลุจุดหมายของกระบวนการยุติธรรมแล้ว ก็จะมีมีความสุขสดชื่นเบิกบานด้วย และมีใช้จะสุขในการทำงานเท่านั้น แต่จะมีความสุขในการดำเนินชีวิตของตุลาการด้วย

อีกทั้งเมื่อมีความเลื่อมใสใฝ่慕ที่จะให้ถึงจุดหมายนั้น ก็จะทำให้เจตนามาสนองในการตั้งใจไตร่ตรองพิจารณาศึกษาเรื่องราวทุกอย่างที่เกี่ยวข้องซึ่งจะช่วยให้ก้าวไปสู่จุดหมายนั้น จึงทำให้ปัญญาพัฒนาเพิ่มพูนสมบูรณ์ขึ้นด้วย

ข้อที่ ๒ คือความเพียรพยายาม ที่ทางพระเรียกว่า **วิริยะ** เมื่อมีศรัทธาเป็นแรงส่งให้มุ่งสู่จุดหมายแล้ว เกิดความเข้มแข็งมีกำลังขึ้นมา ก็เพียรพยายามทำการให้ก้าวหน้าไป ไม่ระย่อทอดอ ย ศรัทธาเป็นตัวกระตุ้นให้เพียรพยายาม และเมื่อเพียรพยายามก้าวหน้าไป เห็นคุณค่า เห็นประโยชน์ของสิ่งที่ทำ ศรัทธาก็นิ่งเข้มแข็งแรงกล้ามากขึ้น ศรัทธากับความเพียรก็หนุนซึ่งกันและกัน

ในเวลาเดียวกันนั้น ก็ต้องมี**สติ** ไว้คอยตรวจตราและควบคุม ให้พอดี ให้อยู่กับหลัก ให้อยู่ในทาง ให้ไม่พลาด ให้ไม่ถลาล้าเลย แม้แต่ศรัทธา และความเพียร ที่ว่าดีอยู่นั้น ถ้าแรงนัก ไม่รู้จักใช้สติคุม ก็อาจจะทำให้ดวงสรูป้าง เร่งรัดเกินไป หรือแม้แต่ผล็ฝลามพรอดพราด หลุ่งพล่าน ขาดความรอบคอบ จึงต้องมีสติไว้ตรวจและคุมโดยตลอด

สติที่คุมตั้งตรงจิตไว้ได้นั้น ก็จะโยงจิตไปสู่ข้อที่ ๔ คือ **สมาธิ** ซึ่งทำให้จิตอยู่ตัว และสมาธินี้จะดูแลความเพียรไว้ ไม่ให้เอาแต่แรงก้าวไปๆ จนบางที่ว้าวุ่นพลุ่งพล่าน แต่ให้ทำการด้วยจิตใจที่สงบและหนักแน่น มั่นคง ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่วอกแวก เรียกว่าก้าวไปอย่างเรียบสงบหนักแน่น

การทำงานของสี่ข้อที่ว่ามานั้น จะเป็นไปด้วยดี ต้องอาศัย **ปัญญา** ทั้งสิ้น ดังนั้น เมื่อสี่ข้อนั้นมา ก็เรียกร้องให้ปัญญาต้องมาทำงานด้วย เช่นว่า ที่จะก้าวไปนั้น จะไปได้อย่างไร จะใช้วิธีการใด เมื่อก้าวไปขั้นนั้นแล้ว จะต้องต่อต้องผ่านไปขั้นไหนต่อไป ตั้งต้นแต่มาพิสูจน์ความเชื่อของศรัทธา ตลอดจนถึงบอกว่าจุดหมายที่มุ่งไปจะสำเร็จได้อย่างไร

เมื่อเป็นอย่างนี้ สี่ข้อแรกก็ช่วยให้ปัญญาพัฒนาตัวมันเองด้วย โดยเฉพาะสมาธิ คือภาวะจิตที่ใส สงบ อยู่ตัว ไม่มีอะไรบกวนนั้น เอื้อ

ต่อการเกิดขึ้น การทำงาน การเจริญงอกงามของปัญญา และการใช้ปัญญาอย่างเต็มประสิทธิภาพของมัน

คุณสมบัติ ๕ ข้อ คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา นี้ มีชื่อว่าเป็นพละ ๕ คือเป็นกำลังทำให้เข้มแข็งยืนหยัดอยู่ได้ในการกิจโดยไม่ย่อท้อห่อเหี่ยว และเรียกว่าเป็นอินทรีย์ ๕ คือเป็นตัวทำการให้เกิดสมรรถภาพที่จะปฏิบัติงานได้บรรลุผลสำเร็จ

ขออย่าว่า ด้านหนึ่ง ผู้พิพากษามีอุเบกขาพร้อมด้วยความอ่อนคตimakāกับเจตนา ให้ออกปฏิบัติการทำหน้าที่ถูกต้องเที่ยงตรง และอีกด้านหนึ่ง ผู้พิพากษามีพละ ๕ ที่เป็นอินทรีย์ด้วยนี้ ไว้บำรุงหล่อเลี้ยงตัวให้มีกำลังเข้มแข็งมีสมรรถภาพและมีความสุข ทั้งในการทำหน้าที่และในการดำรงอยู่ในสถานะของตนที่เป็นตุลาการนั้น

รวมความว่า ธรรมะสำหรับผู้พิพากษา ก็คือธรรมะอันเดียวกับที่รักษาชีวิตและสังคมมนุษย์ ที่ต้องใช้สำหรับทุกคนนั่นเอง แต่ผู้พิพากษาเป็นแบบอย่างในเรื่องนี้ เพราะถือว่าผู้พิพากษาเป็นตุลา คือเป็นตราของสังคม

ในการที่จะรักษาสังคมไว้นั้น ท่านผู้พิพากษาเป็นแบบอย่างในชั้นปฏิบัติการเลยทีเดียวว่า เราจะต้องรักษาสังคมให้อยู่ดี มีความสุข ความเจริญ โดยเฉพาะมีความมั่นคงอยู่ได้ ด้วยความเป็นธรรม ที่ตั้งอยู่บนฐานของจิตใจที่มีพรหมวิหาร ๔ ประการ อันมีอุเบกขาลงไปอยู่ในธรรม ที่ปัญญาบอกให้ แล้วก็ออกสู่ปฏิบัติการด้วยสมานัตตตาซึ่งเป็นที่แสดงออกของอุเบกขา แล้วก็มั่นใจแน่ว่าแนบสนิทอยู่กับธรรม

ตอนนี้จะต้องมีสติมาช่วยด้วย เพื่อเตือนให้ตระหนักอยู่เสมอ ที่จะให้ปัญญาทำงานเต็มที่ ให้เจตนาต้องใสสะอาดดีแน่นอน สติจะ

คอยเตือนให้เราไม่เผลอไม่พลั้งพลาดว่า **หนึ่ง** เราใช้ปัญญาเต็มที่ ถามตัวเองว่าปัญญาของเรารู้ความจริงถึงที่สุดไหม ถ้ายังไม่รู้ความจริงถึงที่สุด ยังไม่ชัด อย่าหยุดนะ สืบค้นหาความจริงจนถึงที่สุด และ **สอง** สติก็เตือนเจตนาว่า เรามีเจตนาใส่สะอาดดีแน่ไหม เจตนาของเราบริสุทธิ์ ยุติธรรม มีความปรารถนาดีต่อชีวิตมนุษย์ มีความปรารถนาดีต่อสังคมแน่นอนไหม เจตนาต้องการรักษารธรรมไว้อย่างแน่นอนไหม

สติเตือนทั้งปัญญาและเจตนา ให้เคลื่อนไปในทางที่จะพัฒนาให้เต็มที่ ให้สมบูรณ์ที่สุด แล้วการปฏิบัติหน้าที่ของผู้พิพากษาก็จะเป็นแบบอย่าง สมเป็นตุลาอย่างแน่นอน

ก็เป็นอันว่า ธรรมทุกอย่างนั้นแหละ จำเป็นสำหรับผู้พิพากษา ในฐานะที่ท่านเป็นตุลา คือเป็นตราฐของสังคม เป็นแบบอย่างในการรักษารธรรมไว้ให้แกสังคม

พูดถึงผู้พิพากษา ก็โยงมาที่ตุลาการ แล้วก็ทำให้แยกศัพท์ออกไป ซึ่งมีคำหลักคือ “ตุลา” แล้วเลยต่อไป ก็มีคำแปลว่า “ตราฐ” อันเป็นข้อที่น่าศึกษา

บทสรุป

สี่ความหมายของ “ตุลาการ”

ส่องถึงงานสำคัญของผู้พิพากษา

ถึงตรงนี้ ก็เห็นว่า น่าจะมองฐานะและภารกิจของผู้พิพากษา ในฐานะเป็นตุลาการ ในแง่ความหมายของถ้อยคำ ที่โยงไปถึงธรรม ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในเชิงปฏิบัติ ในที่นี้ ขอกล่าวไว้ ๔ ความหมาย

๑) “ตุลา” แปลว่า เทียงตรง คงที่ เท่ากัน สม่่าเสมอ ความหมายนี้ ในพระไตรปิฎก ท่านใช้อธิบายการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของพระพุทธเจ้าว่า พระโพธิสัตว์ถืออุเบกขา ดำรงอยู่ในธรรม โดยมีความสม่่าเสมอ คงที่ เป็นอย่างเดียวกัน ไม่เอนเอียงไหวโอนขึ้นๆ ลงๆ ไปกับความชอบใจหรือขัดใจ ใครจะนอนบนบเคราฟไหว้หรือใครจะด่าว่าหยามเหยียด ใครจะบำเรอสุขหรือใครจะก่อทุกข์ให้ เหมือนดั่งผืนแผ่นดิน ซึ่งไม่ว่า ใครจะใส่ฝั่งของดีมีค่าของสะอาดหรือใครจะเทราดสาดของสกปรกกลงไป ก็คงที่สม่่าเสมอทั้งหมด (เช่น พุ.พทุฎ.ธกธ/๑๘๒/๔๓๒; พุ.จริยวิ.ธกธ/๒๔๓/๕๙๔) ทั้ง **เป็นกลาง และเป็นเกณฑ์** คือ ทั้งไม่เอนเอียง ไม่ตกเป็นฝ่ายใด ไม่เข้าใคร ออกใคร และถือธรรมดำรงธรรมมีธรรมเป็นมาตรฐานที่จะยึดเป็นแบบ หรือใช้ตัดสิน ความหมายนี้ จะเห็นว่าตรงกับเรื่องอุเบกขาที่ย้ำมามาก แล้วข้างต้น

๒) “ตุลา” แปลว่า ตาชั่ง ตราชู้ คันชั่ง ในแง่^๑งานของผู้พิพากษา คือการเป็นเครื่องวัด เป็นเกณฑ์วัด หรือเป็นมาตรฐานที่ตัดสินความถูกต้อง, หรือเป็นเหมือนผู้ถือ ผู้ยก ผู้ชั่งคันชั่ง (ภาษาบาลีใช้คำว่า “ตุลาธาร” คือผู้ทรงไว้ซึ่งตุลา) ซึ่งทำหน้าที่ชั่งวัด เบื้องแรกย่อมรู้ความยิ่งหรือหย่อนขาดหรือเกิน ถูกหรือผิด แล้วก็ต้องประกอบอำนาจรักษาให้ตราชั่งเสมอกัน เท่ากัน ให้คันชั่งเที่ยง ตรงแนว เสมอกันเป็นนิตย์

๓) “ตุลา” ที่แปลว่า ตราชู้ นี้ ในพระไตรปิฎกบางแห่ง หมายถึงบุคคลที่เป็นตัวแบบ เป็นเกณฑ์วัด หรือเป็นมาตรฐาน (ในข้อก่อนหมายถึงงาน ข้อนี้หมายถึงบุคคล) เช่น พระพุทธเจ้าตรัสถึงพระสาวกในพุทธบริษัททั้ง ๔ (เช่น อภ.จตุกก.๒๑/๑๗๖/๒๒๒) เริ่มด้วยบรรดาภิกษุสาวกว่ามีพระสารีบุตร และพระมหาโมคคัลลานะ เป็นตุลา ส่วนในหมู่ภิกษุณีสาวิกา ก็มี พระเขมา และพระอุบลวรรณา เป็นตุลา แล้วในหมู่อุบาสกสาวก ก็มีตุลา ๒ คน (จิตตะคฤหบดี และหัตถกาฬกะ) เช่นเดียวกับในหมู่อุบาสิกาสาวิกา ก็มีอุบาสิกา ๒ คน เป็นตุลา (นางขุชุตตรา และเวฬุกันฏกีนันทมารดา)

ตามความหมายนี้ ผู้พิพากษา ในฐานะตุลาการ เป็นตุลา คือเป็นตราชู้ เป็นตัวแบบ เป็นมาตรฐานซึ่งตั้งไว้เป็นหลักเป็นเกณฑ์ที่คนทั้งหลายจะพึงพัฒนาตนหรือประพฤติปฏิบัติตัวให้เสมอเหมือน คือมีธรรมเป็นแบบอย่างแก่ผู้อื่น จะเรียกว่าเป็นยอดสุดของสังคม ก็ได้

๔) “ตุลา” นั้นแล ได้มาเป็น “ตุลาการ” ซึ่งแยกศัพท์ได้ ๒ อย่าง คือ เป็น ตุลา+อาการ หรือ ตุลา+การ

อย่างแรก ตุลา+อาการ แปลว่า ผู้มีอาการดังตุลา หมายความว่า มีความประพฤติ มีการปฏิบัติตัว หรือดำเนินงานทำกิจการเหมือน

เป็นตุลา ในความหมายอย่างทีกล่าไปแล้ว คือ เหมือนเป็นตราฐ ตาซึ่งที่รักษา ตัดสิน และบอกแจ้งความถูกต้องเที่ยงตรง

อย่างที่สอง ตุลา+การ แปลว่า ผู้ทำตุลา (ผู้ทำดุล) หรือผู้สร้างตุลา (ผู้สร้างดุล) หมายความว่า เป็นผู้ทำให้เกิดความเท่ากัน เสมอกัน ความลงตัว ความพอดี ความสมดุล หรือดุลยภาพ ซึ่งในที่นี้มุ่งไปที่ความยุติธรรม

อย่างไรก็ดี ตุลา หรือ ดุล นี้ มีความหมายกว้างออกไปอีก คือ ธรรม นั้น ไม่ว่าจะเป็นความยุติธรรม ความเป็นธรรม ความถูกต้องชอบธรรม หรืออะไรในทำนองนี้ก็ตาม เมื่อยังดำรงอยู่ ยังเป็นไปอยู่ในชีวิตและสังคม ก็จะทำให้มีดุล คือทำให้ชีวิตและสังคมอยู่ในภาวะที่มีความประสานสอดคล้อง ลงตัว พอดี มีดุลยภาพ ซึ่งหมายถึงความมั่นคงมีสันติสุข ผู้พิพากษาเป็นตุลาการ คือเป็นผู้สร้างดุลนี้ให้แก่สังคม

ตุลา ดุล หรือดุลยภาพนี้ สำคัญอย่างไร เห็นได้ไม่ยากว่า ดุลยภาพนี้แหละทำให้มีความมั่นคง และทำให้ดำรงอยู่ได้ยั่งยืน เช่น เราสร้างอาคารหรือสิ่งก่อสร้างอย่างหนึ่งขึ้นมา ถ้าส่วนประกอบทั้งหลายประสานสอดคล้อง เข้ากัน ลงตัว พอดี ที่เรียกว่าได้ดุล ก็จะเป็นหลักประกันในขั้นพื้นฐานว่าอาคารหรือสิ่งก่อสร้างนั้น จะมั่นคงดำรงอยู่ได้ดี แต่ถ้าเสียดุล เช่น แม้จะมีเสาที่แข็งแรงมาก แต่เสานั้นเอนเอียง แค่นี้ อาคารเป็นต้นนั้น ก็อาจพังลงได้ง่ายๆ

ธรรม ทำให้ทุกอย่างเข้าที่ ลงตัว ได้ดุล หรือมีดุลยภาพ ในเมื่อธรรมนั้นกว้างขวางซับซ้อนนัก แต่ธรรมนั้นก็อยู่ในระบบสัมพันธ์ถึงกันทั้งหมด หลักธรรมต่างๆ ที่ท่านจัดไว้ ก็เป็นระบบย่อยที่โยงต่อไปทั่วถึงกันในระบบรวมใหญ่ เมื่อพูดถึงหลักธรรมสักชุดหนึ่ง ก็จึงโยงถึงกันกับธรรมอื่นได้ทั้งหมด และในที่นี้ ก็ได้ยกหลักธรรมสำคัญชุดหนึ่งมาเน้นย้ำไว้แล้ว คือหลักพรหมวิหาร ๔

หลักพรหมวิหาร ๔ นั้น เป็นระบบแห่งคุณภาพครบบริบูรณ์อยู่ในตัว เราจะต้องปฏิบัติต่อเพื่อนร่วมสังคมให้ถูกต้องอย่างใดดังตามระบบนั้น ดังที่ได้อธิบายแล้วว่า ยามเขาอยู่ดีเป็นปกติเราเมตตา ยามเขาทุกข์เรากรุณา ยามเขาสุขสำเร็จ เรามุทิตา ยามเขาจะต้องรับผิดชอบตามธรรม เราอุเบกขา

การปฏิบัติทางสังคมอย่างถูกต้องครบตามสถานการณ์เหล่านี้ เป็นการรักษาคุณภาพอยู่ในตัวแล้ว แต่หลักพรหมวิหาร ๔ นี้ ยังเป็นระบบพิเศษที่สร้างคุณภาพกว้างออกไปอีกชั้นหนึ่งด้วย คือข้อที่ ๔ นอกจากเป็นตัวดูแลให้อีกสามข้ออยู่ในภาวะพอดี เป็นระบบแห่งคุณภาพในชุดของมันเองแล้ว มันยังเป็นภาวะได้ดูแลหรือภาวะมีคุณภาพของจิตใจ อันเป็นฐานที่จะสร้างคุณภาพของชีวิตและคุณภาพของสังคมทั่วทั้งหมดยุคด้วย

เมื่อพูดให้จำเพาะ จับที่หลักพรหมวิหารซึ่งเกี่ยวกับการปฏิบัติหน้าที่ของผู้พิพากษาโดยตรง ก็อาจจะให้ความหมายของ “ตุลาการ” ได้อย่างสั้นๆ ว่า คือ ผู้สร้างดุลให้แก่สังคมด้วยพรหมวิหาร ๔ ประการ

เมื่อผู้พิพากษาปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการเต็มตามความหมายทั้ง ๔ ดังที่กล่าวมา ก็ย่อมรักษาธรรม และดำรงสังคมไว้ได้ แต่มิใช่เฉพาะผู้พิพากษาเท่านั้น มนุษย์ทุกคนมีหน้าที่ในการรักษาความดีงามให้แก่สังคม รักษาธรรมไว้ให้แก่สังคม และรักษาสังคมให้ดำรงอยู่ในธรรม เพราะฉะนั้น ทุกคนจะต้องปฏิบัติตามธรรมนี้ โดยมีผู้พิพากษา คือตุลาการ เป็นตราฐ เป็นแบบอย่างให้

สถานะที่ว่ำนั้น เท่ากับบอกไว้ในที่นี้ ถึงความสำคัญของผู้พิพากษาคือตุลาการ ว่าเป็นมาตรฐานของสังคม และในเมื่อธรรมเป็นสิ่งสูงสุด เมื่อผู้พิพากษาเป็นผู้ทำหน้าที่รักษาธรรม จะเรียกผู้พิพากษาว่าเป็นบุคคลในระดับยอดสุดของสังคม ก็ย่อมได้

สังคมนี้จะอยู่ได้ ถ้าตุลาการยังเป็นหลักให้ ถึงแม้สังคมจะเสื่อมลงไปแค่ไหน ถ้าตุลาการยังมั่นอยู่ ถึงอย่างไร ก็ยังมีความหวัง แต่ถ้าที่มั่นนี้หมดไป สังคมก็ล่มสลายแน่ เพราะฉะนั้น จึงต้องช่วยกันรักษาไว้

ก็เป็นอันว่า วันนี้ ที่ได้พูดมา ในที่สุดก็เป็นการย้ำถึงสถานะของผู้พิพากษาศาลฎีกา ที่ท่านเป็นบุคคลที่เรียกว่าสำคัญสุดยอดในสังคมที่จะต้องเป็นแบบอย่างดังที่บอกแล้วว่า เราเรียกว่าตราฐ

ในสังคมทุกยุคทุกสมัย จะต้องมั่งคั่ง และเราก็ได้นำเอาคำนี้มาใช้อยู่แล้ว เพราะฉะนั้นก็ต้องทำให้สมจริง ดังที่เรามีตุลาอยู่แล้ว และก็ขอให้เรามีต่อไป

ขอให้ตุลาการ อยู่ยั่งยืนนาน ยั่งยืนทั้งในสถานะแห่งระบบการ และยั่งยืนด้วยหลักการ คือ ธรรมที่ทำให้เกิดความเป็นตุลาการที่แท้จริง

อาตมภาพขออนุโมทนาคุณหญิง และท่านผู้พิพากษา พร้อมด้วยทุกท่านที่อยู่ในวงการตุลาการ ตลอดจนญาติโยมผู้สนใจใฝ่ธรรมทุกท่าน ขออนุโมทนาน้ำใจของท่านที่มีต่อท่านองคมนตรีผู้ล่วงลับ ในฐานะที่ท่านเป็นประธานศาลฎีกา ผู้ได้ทำคุณประโยชน์ไว้ให้แก่ประเทศชาติสังคม และวงการตุลาการ ด้วยการเจริญคุณธรรมเป็นแบบอย่าง

ขอตั้งจิตปรารถนาดี ขอให้คุณพระรัตนตรัยอวยชัยอภิบาลรักษาให้ทุกท่านเจริญด้วยจตุรพิธพร ทั้งตน ทั้งครอบครัว ญาติ มิตร ขอให้มีความร่มเย็นงอกงามในพระธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีกำลังที่จะแผ่ขยายประโยชน์สุขไปให้แก่ประเทศชาติสังคม และชาวโลก ตลอดกาลยังยืนนาน ทุกเมื่อ เทอญ

คุณหญิงสำรวย โมกขมรรคกุล:

ในนามของญาติพี่น้อง และเพื่อนฝูงของท่านศักดิ์ดา โมกขมรรคกุล ขอกราบขอบพระคุณ ท่านเจ้าคุณเป็นอย่างยิ่ง ที่ให้ธรรมะซึ่งเกี่ยวกับผู้พิพากษา และคณะผู้พิพากษาทั้งหลาย ก็จะได้ยึดถือปฏิบัติ ตามคำสั่งสอนของพระคุณท่าน สืบต่อไป

ตอบคำถามท้ายเรื่อง

ถาม: ผู้พิพากษาตัดสินจำคุก หรือประหารชีวิตคน จะเป็นบาปหรือไม่?

ตอบ: เรื่องนี้พระให้แต่หลัก เรื่องการทำหน้าที่ของผู้พิพากษานี้ พระพุทธเจ้าเคยตรัสไว้ ขอเล่านิดหนึ่ง ท่านพูดถึงหลักการปกครอง และการรักษาความเป็นธรรม โยงมาถึงเรื่องของผู้พิพากษา ในหลักธรรมก็เหมือนกับมีตัวอย่างให้แนวทางไว้ แล้วเราก็มานิยามเอาเอง

เรื่องนี้มาในพระสูตรหนึ่ง ชื่อโคปกโมคคัลลานสูตร เป็นเหตุการณ์หลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว วันหนึ่ง เสนาบดีของแคว้นมคธ ชื่อวัสสการพราหมณ์ ท่านทั้งหลายคงเคยได้ยิน วัสสการพราหมณ์นี้สำคัญมาก เรามีผู้ร่วมงานคู่กันอีกคนหนึ่งชื่อว่าสุณิระ สองคนนี้เป็นเสนาบดีที่ยิ่งใหญ่ของพระเจ้าอชาตศัตรู ตั้งแต่สมัยของพระราชบิดา คือพระเจ้าพิมพิสาร

เสนาบดีนี้ กำลังดูแลบ้านเมือง หลังจากพระเจ้าพิมพิสารสวรรคตไปแล้ว และพระพุทธเจ้าก็เสด็จปรินิพพานไปแล้ว วันหนึ่งท่านมหาอำมาตย์ หรือเสนาบดีนี้ ก็เดินตรวจราชการ และได้มาถึงที่พักของพระอานนท์ ท่านเข้าไปหาพระอานนท์ และเข้าไปสนทนา

ท่านเสนาบดีถามพระอานนท์ตอนหนึ่งว่า เวลานี้ พระพุทธเจ้าก็ปรินิพพานแล้ว พระพุทธเจ้าได้ตั้งใครไว้ให้เป็นผู้สืบต่อตำแหน่งของพระองค์ ในการปกครองคณะสงฆ์ พระอานนท์ตอบว่า ไม่ได้ตั้งไว้

เสนาบดีผู้นี้ เป็นนักปกครอง ได้ทำงานราชการแผ่นดินมาอย่างเชี่ยวชาญมาก กระทั่งว่าสามารถดำเนินการปราบแคว้นวัชชีได้ (มีเรื่องเล่าในสามัคคีเภทคำฉันท์) ท่านวัชสการพราหมณ์เสนาบดีก็บอกว่า มีอย่างไหนล่ะ การปกครองหมู่คณะใหญ่โต ถ้าไม่มีผู้นำ ไม่มีหัวหน้า จะอยู่กันได้อย่างไร

พระอานนท์ก็ตอบว่า พวกเรามีใช่ไม่มีหัวหน้า แต่พระพุทเจ้าไม่ได้แต่งตั้งไว้

อ้าว... แล้วท่านทำอะไร พระอานนท์ก็ตอบว่า พระพุทเจ้าได้ทรงวางหลักธรรมไว้ให้ว่า ผู้ใดประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการนี้ ภิกษุทั้งหลายก็พึงนับถือผู้นั้น ให้เป็นผู้ใหญ่ เป็นหัวหน้า เป็นผู้นำ หลักธรรมนั้น ท่านเรียกว่า เถรธรรม ๑๐ ประการ ก็เมื่อมีพระภิกษุที่มีคุณสมบัตินี้ ภิกษุทั้งหลาย คือสงฆ์ ก็ยกย่องท่านผู้นั้นขึ้นไปเป็นหัวหน้า เราจึงมีหัวหน้าด้วยประการฉะนี้ โดยไม่ต้องตั้ง นี่แหละจึงว่าพระพุทเจ้าไม่ได้ตั้งใคร

ก็เป็นอันว่า พระอานนท์ตอบเสร็จแล้ว บอกว่าไม่ต้องตั้ง แต่มีหัวหน้า คือมีขึ้นโดยหลักการ เมื่อมีหลักการให้ไว้ ก็ว่าไปตามหลักการนั้น มันก็จึงเป็นไปเอง ตามหลักการนั้นแหละ

ทีนี้ ต่อไปอีก เวลาเมื่อภิกษุทำความผิด แล้วจะดำเนินการแก้ไข ก็ต้องตัดสินใจเสีย เมื่อจะลงโทษนั้น จะทำอะไร ในเรื่องนี้ ท่านก็บอกหลักการไว้ คือว่า หลักการมีอยู่ ได้แก่ธรรมวินัย ดังเช่นในพระวินัย ก็มีข้อบัญญัติว่า เมื่อภิกษุทำผิดข้อนี้ๆ ก็มีโทษอย่างนี้ๆ เมื่อภิกษุต้องอาบัตินี้ ให้ดำเนินการ ให้ปฏิบัติอย่างนี้ๆ

เมื่อมีภิกษุทำความผิด สงฆ์ก็ประชุมกัน แล้วก็ยกเอาหลักการ

ตามพระธรรมวินัยนี้ขึ้นมา หลักการนั้นว่าอย่างไร สงฆ์นั้นก็เพียงแค่ว่า เหมือนมาเป็นกระบอกเสียงให้แก่ตัวธรรมวินัย แล้วภิกษุนั้นก็ถูกตัดสิน โดยหลักธรรมวินัย ภิกษุทั้งหลายที่มาประชุมกัน ไม่ใช่เป็นผู้ตัดสิน เพียงแต่ยกเอาหลักขึ้นมาแสดงตามที่ท่านบัญญัติไว้ หลักการหรือตัวธรรมวินัยนั่นเอง เป็นผู้ตัดสิน

นี่ก็คือ ที่ที่นั่น ผู้พิพากษาไม่ได้ไปตัดสินใคร ถ้าปฏิบัติถูกนะ ถ้าใจเป็นกลางจริงๆ ก็ไม่มีตัวตนแล้ว คืออยู่กับปัญญาที่รู้ความจริง ที่เป็นธรรมะ ที่เป็นหลักการ ที่เป็นกฎตีกานัน เจตนาที่มุ่งจะรักษา ความเป็นธรรม ก็เอาตัวหลักการที่วางไว้นั้น ยกขึ้นมาบอกให้รู้ว่ามัน เป็นอย่างนี้ๆ แล้วก็ว่าไปตามนั้น ก็คือ ผู้พิพากษาไม่ได้มีตัวตนของตนเอง เพราะไม่มีเจตนาของตัวเอง แต่เจตนาอันอยู่ที่ธรรม เจตนาอันคือ ธรรม ฉะนั้น ธรรมะก็ตัดสิน เรียกว่า “ธรรมตัดสิน”

ในที่นั้น พระอานนท์ก็บอกว่า ภิกษุทั้งหลายไม่ได้ลงโทษเขา ภิกษุทั้งหลายไม่ได้ตัดสินเขา แต่ธรรมวินัยตัดสิน ธรรมวินัยเป็นผู้ลงโทษ ถ้าใช้ภาษาปัจจุบัน ก็ถือว่า พระภิกษุทั้งหลายในที่ประชุมกัน เป็นเหมือนกระบอกเสียงให้แก่ธรรมเท่านั้นเอง นี่จะเข้ากันได้ไหม เป็นเรื่องที่พระอานนท์เล่าไว้ ว่าไปตามที่พระพุทธเจ้าตรัสแสดงและ บัญญัติไว้ในหลักธรรมวินัย

ถาม: สมมติว่า ถ้าเป็นการตัดสินผิดพลาดล่ะ

ตอบ: นี่แหละ อย่างที่บอกในตอนต้น มีสองขั้นตอน ดังที่ว่า เราทำหน้าที่โดยไม่มีตัวตนของเรา ก็คือ เมื่อเราทำโดยเจตนาที่บริสุทธิ์ มันก็จะมีแต่ตัวหลักการ ตัวธรรมวินัย ตัวบทกฎหมาย ตัวบัญญัติ เท่านั้น

ส่วนเรา呢 ก็ทำหน้าที่ไป เราเป็นเพียงทางผ่านให้ หรือเป็นสื่อให้เท่านั้นเอง คือ ถ้าทำได้ตามนี้ การบรรลุผลสำเร็จของผู้พิพากษาก็คือ อยู่ในภาวะที่วามานี้

แต่ทำอย่างไรเราจะบรรลุภาวะนี้ได้ ก็อยู่ที่ว่า ปัญญา และเจตนาต้องสมบูรณ์ อย่างที่ว่าเมื่อกี้ คือ ปัญญารู้ความจริงชัดเจน หลักการปฏิบัติการ ข้อมูลอะไรต่างๆ เหตุการณ์ คดีเป็นอย่างไร ชัดหมด แล้วก็เจตนา ก็มุ่งเพื่อธรรมจริง ถึงตอนนั้นก็ไม่มีตัวตนแล้ว

แต่ที่นี้ ความสมบูรณ์ของปัญญาและเจตนาเป็นตัวกำหนด ท่านจึงว่า นี่แหละต้องพยายาม ต้องเตือนตนด้วยสติว่า ปัญญาของเราเข้าใจถึงความจริงชัดเจนไหม ให้มั่นใจที่สุด และเจตนาต้องมั่นใจที่สุดว่า เราทำนี้ด้วยเจตนาบริสุทธิ์จริงๆ ตั้งใจดีจริงๆ

ถ้าเรามั่นใจในสองอย่างนี้แล้ว ในที่สุด ได้เท่าไร ก็เท่านั้น และเมื่อตัดสินไปแล้ว ถ้าผิดพลาด ก็รู้ว่าผิดพลาด ท่านก็มีธรรมะให้ดีกว่า ให้ไม่ประมาทในการศึกษาต่อไป หมายความว่า หลังจากนั้นแล้ว เราไม่ปล่อยนะ ไม่ใช่เราจะหลงตัวเอง มัวเพลินเพลินอยู่ แต่เราจะศึกษาฝึกฝนอีก ถ้ามีข้อผิดพลาดอะไรที่ทำให้ยังไม่สมบูรณ์ เราก็มาศึกษาปรับปรุง แก้ไข เพื่อให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นในคราวต่อไป ก็มีแต่จะดียิ่งขึ้น ไม่ต้องไปเสียใจย้อนหลัง

ถาม: จะเป็นบาปติดตัวผู้พิพากษาไปไหม ที่ตัดสินผิดพลาดไป?

ตอบ: เจตนาเป็นตัวตัดสินกรรม เพราะตอนที่เราจะตัดสินนั้น เราบอกตัวเองแล้วนี่ คือ เราทำความมั่นใจก่อน เอละ เราดูตัวเองว่า ด้านปัญญาเราก็มั่นใจ ด้านเจตนาเราก็มั่นใจ ในที่สุด เมื่อถึงเวลาปฏิบัติการ ได้เท่าไรก็เท่านั้น

เมื่อเรามีเจตนาบริสุทธิ์ดีแล้ว มันเป็นกรรมดี แต่มันยังมีข้อบกพร่อง เราก็ยอมรับความบกพร่องนั้น เพื่อการปรับปรุงแก้ไข ตอนนี้ท่านเรียกว่า “ปฏิกรรม”

นี่แหละคำว่า **ปฏิกรรม** มาแล้ว เมืองไทยไม่เอาใจใส่เรื่องนี้ ไม่เอามาเรียน แต่ปฏิกรรมนั้นมีในหลักธรรม คือหลักปฏิกรรม หมายความว่า “กรรม แล้วก็ ปฏิกรรม” คือ เมื่อเราทำกรรมลงไป ถ้ามันเกิดความผิดพลาด ไม่สมบูรณ์ ท่านให้ปฏิกรรม คือแก้ไข เพื่อให้การกระทำครั้งต่อไป มันดียิ่งขึ้น หรือจะสมบูรณ์ต่อไป เพราะฉะนั้น ก็มาสอดคล้องกับหลักที่เรียกว่า **ความไม่ประมาท**

คนที่จะปฏิกรรมได้ดี ก็ต้องไม่ประมาทในการศึกษา ซึ่งจะทำให้เราทำงานให้ดีขึ้น วงการที่ดีขึ้น วิชาการ เรื่องของสังคม ก็ดีขึ้นๆ ไปเรื่อย ถ้าปฏิบัติตามหลักนี้แล้ว ไม่มีเสีย ไม่ต้องมัวมาเสียใจอยู่

สำหรับปุถุชนก็เป็นธรรมดา เสียใจได้บ้าง แต่โดยหลักการ ท่านไม่ให้มัวหวนพะงายกับอดีต (อดีต นานูวาคเมยฺย) ถ้ามันผิดพลาด เราก็ตระหนักรู้ความผิดพลาดนั้น เพื่อเอามาแก้ไขปรับปรุง แต่ไม่ทิ้งนะ ถ้าทิ้งถ้าปล่อย เป็นการละเลย ท่านเรียกว่า ประมาท คือ เราเอาในแง่ความรู้ ส่วนด้านความรู้สึก ไม่ต้องไปติดค้าง คือ ถ้าเรามั่นใจแล้ว เราก็เอาด้านความรู้ว่ายังมีข้อบกพร่องผิดพลาดอะไร ความรู้นี้ต้องเอา แล้วความรู้นี้จะเอามาใช้ในการปรับปรุงแก้ไข ก็จะเป็นประโยชน์ยิ่งขึ้น ไม่มีปัญหา

หลักท่านมีอยู่แล้ว ว่าไม่หวนพะงายความหลัง แล้วก็ถ้าจะเสียใจบ้าง ก็เป็นวิสัยของปุถุชน มันเป็นไปได้ ก็เอามาเตือนตัวเองว่า เห็นไหม ขนาดว่าเราเตรียมเต็มที่แล้ว ยังมีพลาดได้ เพราะฉะนั้น ต้องไม่ประมาท ต่อไปต้องรอบคอบยิ่งกว่านี้ ก็ยิ่งทำให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นต่อไป

ก็ยอมรับว่าความเสียใจนี้ไม่ดี เป็นอกุศล ทำให้มีความทุกข์ แต่เมื่อมันเกิดมีขึ้นมาแล้ว ก็เอามันมาทำให้เป็นประโยชน์ เอาอกุศลนั้นมาทำให้เป็นประโยชน์ ท่านเรียกว่า *เอาอกุศลมาเป็นปัจจัยแก้กุศล* คือเอามาทำให้มันเกิดผลดีต่อไป อย่าไปมัวเศร้ามัวทุกข์ จะยิ่งแย่ใหญ่

ถ้ามันมีทุกข์ ก็รู้ว่า เออ ใจทุกข์นี่ก็ดี มันเตือนเรา ทำให้เรามีสติ จะเห็นว่าคนที่มันต่อสู้ขอยู่เสมอเนี่ย มันเพลิน มันหลงง่าย ก็เลยกลายเป็นประมาท ส่วนคนที่มันทุกข์นี่ จะทำให้ไม่ประมาท ทำให้เตือนตัวเอง ทำให้เกิดสติง่าย

มีตัวอย่างนอกเรื่อง พวกเทวดานั้น พระพุทธเจ้าตรัสว่า แพ้เปรียบมนุษย์หลายอย่าง ข้อดีกว่ามนุษย์นั้นไม่ต้องพูด ข้อที่เทวดาแพ้มนุษย์ ขอยกมาข้อหนึ่งคือ สติดีต่อยกกว่า เทวดานั้นท่านสบาย มีแต่ความสุข ก็เลยเพลิน สติจึงแพ้มนุษย์ ส่วนมนุษย์นี่มีทุกข์มีสุขระคนกันไป เจอปัญหามากกว่า แต่ทุกข์และปัญหานี้แหละมันเตือนให้คนไม่ประมาท ทำให้มีสติขึ้นมา เพราะฉะนั้น ทุกข์ก็มีดีอยู่ ไม่ใช่ไม่ดีเสียเลย

ทุกข์นี้ทำให้คนได้ดีมีสุขก็เยอะ คือมันเตือนเรา ทำให้เราไม่ประมาท เร่งแก้ไขปัญหาดังนั้น ถ้าเกิดความไม่สบายใจ มีความขุ่นมัว เศร้าหมอง ก็เอามันมาใช้ประโยชน์ซะ โดยเอามาเตือนตัวเราให้จับจุดได้ว่า มันมีจุดอ่อนข้อบกพร่องอะไร เราขุ่นมัวเศร้าหมองเพราะอะไร แล้วอย่าให้มันเกิดอย่างนี้อีก ก็แก้ไขไป ดีทั้งนั้น

ที่นี้ก็ขอแถมหน่อย ที่พูดข้างต้นถึงหลักการทำหน้าที่เป็นกระบอกเสียงให้แก่กรรม ด้วยปัญญาที่รู้ชัดเจนนและเจตนาที่สะอาดแท้ โดยไม่มีตัวตนที่จะเอาอะไรเพื่อตัว หรือจะสนองความต้องการของตัวตนอย่างนั้นอย่างนี้ นั่นคือธรรมดัดสันเขา ไม่ใช่เราดัดสัน นี่เป็นหลักการทำหน้าที่อย่างบริสุทธิ์

แต่กระนั้นก็ต้องยอมรับความจริงว่า เป็นธรรมดาที่คนเรานี้ เมื่อยังเป็นปุถุชน ก็ยังมีความยึดถือในตัวตนฝังลึกอยู่ ความยึดว่าตัวเรา-ตัวเขายังมีอยู่ ดังนั้น แม้จะมุ่งทำหน้าที่อย่างบริสุทธิ์ตามหลักการแท้ๆ แต่ความรู้สึกว่ากระทำต่อเราต่อเขา ก็ไม่ว่างโล่งไปโดยสิ้นเชิง ดังนั้นตามปกติก็จึงไม่พ้นเป็นการทำกรรมอยู่บ้าง แต่เมื่อปฏิบัติตามหลักการที่ว่านั้นเท่าที่ทำได้ กรรมที่ยังจะมี ก็เบาลงเยอะแยะ

แล้วยังมีอีกชั้นหนึ่ง คือ เมื่อทำกรรมที่เป็นบาปอันใดไปแล้ว ถ้าวางจิตใจไม่ถูก มัวครุ่นคิดขุ่นมัวเศร้าหมอง (ความสำนึกได้ กับการครุ่นคิดขุ่นข้อง เป็นคนละอย่าง ต่างกันมาก) นอกจากเป็นการเสริมซ้ำเติมบาปแล้ว ก็เป็นการกีดกันกุศลให้เสียโอกาสด้วย ท่านจึงไม่ให้มัววนละห้อยอดีต แต่ให้ทำตามหลักปฏิกรรม

ขอเล่าเรื่องประกอบไว้เป็นแง่พิจารณาหน่อยหนึ่ง คือ ท่านเล่าเรื่องไว้ว่า นายคนหนึ่งได้ตำแหน่งเป็นเพชรฆาตฆ่าโจร และได้ทำหน้าที่อยู่นานถึง ๕๕ ปี จนแก่ ทำไม่ไหว จึงพ้นหน้าที่ออกมา

ที่วันหนึ่ง พระสารีบุตรมาที่บ้าน และแสดงธรรมแก่เขา แต่เขามัวคิดไม่สบายใจกับการที่ได้ฆ่าคนมากมายนักหนา จิตก็เลยข้องอยู่ นั่น ไม่สามารถตามรู้ตามเข้าใจธรรมที่ท่านแสดง พระสารีบุตรจะช่วยเขา ก็ถามเขาว่า ที่เขาฆ่าคนนั้น เขาคิดจะฆ่าเอง หรือคนอื่นสั่งให้ฆ่า เขาก็ตอบว่าทำตามคำสั่งของบ้านเมือง พระสารีบุตรก็กล่าวว่าเมื่อเป็นอย่างนั้น มันจะเป็นบาปของท่านได้อย่างไรหรือ

พอได้ยินคำนี้ เขาก็คิดเอาเองว่าเขาไม่บาป ทั้งที่ยังไม่ถูกแท้ในรายละเอียด แต่มันทำให้ใจของเขาหายติดข้อง ก็เลยตั้งใจฟังธรรมได้แน่วไป จนรู้เข้าใจธรรมสูงเกือบถึงชั้นโสดาบัน และตายแล้วก็ไปสวรรค์ชั้นสูงด้วย (ธ.อ.๔/๘๗) เรื่องนี้น่าจะเป็นแง่คิดที่ตอบคำถามของหลายคน

ถาม: คนที่ทำชั่ว ทำบาป ก็ต้องรับกรรมตามหลักศาสนาพุทธ ใช่ไหม?

ตอบ: ไม่ใช่ตามหลักศาสนา แต่ตามหลักธรรมชาติ คือว่า กรรมนี้ไม่ใช่เป็นเรื่องของความเชื่อ แต่มันเป็นเรื่องของความจริง ภาษาไทยเอามาใช้ผิด ในภาษาบาลีนั้น คำว่าเชื่อกรรมนี้ ท่านไม่ค่อยใช้หรอก ท่านไม่เน้น ท่านใช้คำว่ารู้กรรม เข้าใจกรรม เพราะกรรมเป็นความจริงตามธรรมชาติ เป็นเรื่องของหลักเหตุปัจจัยที่เกี่ยวกับเจตนาหรือเจตจำนงของมนุษย์

เราจะต้องเรียนรู้ว่า เจตนามันเป็นกลไกที่ทำให้เกิดผลอย่างไร มันมีผลต่อชีวิตของมนุษย์อย่างไร เมื่อเจตนาเกิดขึ้นในใจแล้ว มาแสดงออกทางกายทางวาจา แล้วมีผลเปลี่ยนแปลงอย่างไร นี่เป็นเรื่องของความจริงตามธรรมชาติ เราต้องเรียนรู้ต้องศึกษา เพราะถ้าเอาแค่เชื่อ ก็จบเลย ที่นี้ก็ไม่ต้องเรียนรู้ ไม่หาความรู้แล้ว ฉะนั้น ในพระไตรปิฎก คำว่า เชื่อกรรมนั้นแทบไม่มี มีแต่รู้กรรม

ในภาษาไทย เรามีคำหนึ่งที่ใช้กันว่า กัมมัฏสกตาศรัทธา (แปลว่าเชื่อในความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตน) แต่ในภาษาบาลีไม่ใช่ ภาษาบาลีมีแต่กัมมัฏสกตาญาณ คือญาณความรู้ในความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตนเอง ภาษาไทยนี้ต้องชำระสะสางกันเยอะ เพราะมากลายเป็นว่า กรรมไม่ใช่เป็นเรื่องของความจริงแล้ว แต่โดยหลักการ กรรมไม่ใช่เป็นเรื่องสำหรับเชื่อ แต่เป็นเรื่องสำหรับรู้ แล้วกรรมก็ไม่จ้องใคร ก็ในเมื่อกรรมเป็นความจริง มันจะต้องไปจ้องใครกันเล่า แต่ถ้าต้องไปเชื่อมัน ก็คล้ายๆ ว่ามันอาจจะไม่จริงก็ได้ จึงต้องไปเชื่อไว้ อะไรทำนองนี้

ในความจริง กรรมไม่จ้องใคร เพราะมันเป็นความจริง คุณจะเชื่อหรือไม่เชื่อ มันก็เป็นไปตามธรรมดาของมัน แต่ที่นี้ ในขั้นต้นๆ การเชื่อก็

เป็นประโยชน์อย่างหนึ่ง ในเมื่อยังไม่รู้ ก็จะได้ละกรรมไม่ดี และพยายามปฏิบัติให้ถูก ให้ได้ประโยชน์ เอาละ ทีนี้ก็เชิญถามต่อจากเมื่อ

ถาม: เมื่อคนทำผิด ก็ต้องได้รับผลจากการกระทำของเขาตามกฎหมายธรรมดาอยู่แล้ว การที่ผู้พิพากษาไปตัดสินนี้ จะเป็นการไปขัดกับกฎเกณฑ์ของธรรมชาติหรือเปล่า?

ตอบ: คำถามนี้ทำให้นึกขึ้นมาได้ว่ายังไม่ได้พูดอีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งคิดว่าควรจะพูด เป็นหลักใหญ่อย่างหนึ่ง ก็เลยจะพูดไว้หน่อย

เรื่องที่ว่านั่นก็คือ ด้านหนึ่ง มนุษย์นี้เป็นสัตว์พิเศษ มาโยงกับอีกด้านหนึ่งที่ว่า ธรรมชาติมีกฎ มีความเป็นจริงของมันที่เป็นไปตามเหตุปัจจัย เป็นต้น มันก็เป็นไปตามกระบวนการของมัน ดังเช่นกรรมนี้ก็มีผลตามธรรมชาติของมัน

ทีนี้ก็มาถึงคำถามเมื่อก็ที่ว่า การกระทำของผู้พิพากษา คือของมนุษย์นี้จะขัดกับกฎธรรมชาติหรือเปล่า จะเป็นการเข้าไปก้าวก่ายแทรกแซงธรรมชาติไหม

ขอให้มองดูมนุษย์ มองถึงความจริงว่า มนุษย์ก็เป็นธรรมชาติชนิดหนึ่ง โดยตัวเขาเองเป็นธรรมชาติ ใจก็เป็นธรรมชาติ กายของเขาก็เป็นธรรมชาติ

แล้วทีนี้ในบรรดาสภาวะของธรรมชาติมากมายที่มีอยู่ในตัวมนุษย์นี้ มีตัวพิเศษอันหนึ่ง คือปัญญา ตรงนี้ขอให้ดูให้ชัด ปัญญานี้เป็นธรรมชาตินะ ไม่ใช่เป็นของแปลกปลอม ปัญญาเป็นสภาวะธรรมชาติอย่างหนึ่งในตัวมนุษย์ และเป็นคุณสมบัติพิเศษอย่างหนึ่งของมนุษย์นั้น แล้วอีกอย่างหนึ่งก็คือเจตนาที่ว่าเมื่อก็นี้ สองอย่างนี้เป็นคุณ

สมบัติพิเศษในตัวมนุษย์ เอาจะนะ ปัญญากับเจตนา เป็นธรรมชาติสองอย่างที่เป็นคุณสมบัติสำคัญอันมีอยู่ในตัวของมนุษย์ ที่มนุษย์มีเพิ่มมากกว่าธรรมชาติที่อื่นๆ ทั้งหมด

ทีนี้ ก็แล้วทำไมพระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติวินัยขึ้นมา ทำไมไม่ปล่อยให้สังคมเป็นไปตามธรรมชาติ ทำไมมาตั้งวินัยบัญญัติ วางกฎ กติกาทางสังคม จัดตั้งคณะสงฆ์ อ้อ... คำตอบมีอยู่แล้ว ง่าย ๆ

ในเมื่อคนมีธรรมชาติที่ดีพิเศษคือปัญญาและเจตนา ก็เอาปัญญาและเจตนาที่เป็นธรรมชาติพิเศษของคุณมาใช้สิ เมื่อคุณเอามันมาใช้ เจ้าปัญญากับเจตนา นั้นมันก็เลยมาทำงานเป็นเหตุปัจจัยร่วมขึ้น ในกระบวนการธรรมชาติที่แต่ก่อนมันไม่มีปัญญาและเจตนา ใช่มั้ย ก็เท่านั้นแหละ

ธรรมชาติทั่วไปนั้นมันขาดปัญญากับเจตนาไปหมด มันก็เป็นไปตามเหตุปัจจัยอื่นเท่าที่มีอยู่นั้น แล้วก็ไปของมันเรื่อยไปอย่างนั้น ทีนี้ เมื่อในมนุษย์เรามีปัญญากับเจตนา สองตัวนี้พิเศษเพิ่มขึ้นมา เราก็เอาปัญญากับเจตนาที่เป็นธรรมชาติพิเศษของเรานี้แหละเข้ามาร่วมในกระบวนการของเหตุปัจจัยในธรรมชาติสิ เราก็สามารถจัดสรรปรุงแต่งชีวิตของเราสังคมของเราให้มันดี หรือให้เป็นอย่างไร ก็ได้ เราจึงไม่จำเป็นต้องเป็นไปตามเหตุปัจจัยธรรมชาติอย่างอื่นเท่านั้น ไม่ต้องมัวรอให้เหตุปัจจัยอื่นๆ ก่อผล

(แม้แต่การที่รอนั้น ก็คือเอา “เจตนา” ที่จะรอ เข้ามาเป็นเหตุปัจจัยด้วยแล้ว และคุณก็จะได้รับผลของกรรมคือเจตนาที่รอนั้นด้วย ซึ่งอาจจะเป็นกรรมแห่งความประมาท)

ที่โยมบอกว่า ทำไมไม่ปล่อยให้ไปตามธรรมชาติ เราลืมไปว่า

ปัญญาและเจตนาของเราก็เป็นธรรมชาติเหมือนกัน ใช่มั้ย อ้าว... เราจะไม่ปล่อย คือจะปล่อยให้มันเป็นไปตามเหตุปัจจัยอย่างอื่นในธรรมชาติ โดยไม่เอาปัจจัยคือปัญญาและเจตนาของเราเข้าไป แสดงว่าเรายังไม่ฉลาดพอ ถ้าเราฉลาดพอ เราก็เอาปัญญาและเจตนาของเราที่พัฒนาอย่างดีนี้มาใช้ซะ เอาไปร่วมในกระบวนการของเหตุปัจจัยในธรรมชาติ

เพื่อจะใช้ธรรมชาติส่วนพิเศษนี้ให้เป็นประโยชน์แก่มนุษย์และแก่ทุกสิ่งทุกอย่างอย่างคุ้มค่าของมัน เพื่ออันนี้แหละ ปัญญา กับ เจตนา ก็จึงเข้ามาสู่ระบบการจัดตั้ง ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า

หนึ่ง **ธรรม** คือความจริงตามธรรมชาติของธรรมชาติ ที่เป็นอยู่เป็นไปของมันอย่างนั้นๆ พระพุทธเจ้าทรงมีพระ**ปัญญา** รู้ตามว่ามันเป็นอย่างนั้น (รวมทั้งก็ทรงรู้ด้วยว่าในมนุษย์แต่ละคนนั้นมีธรรมชาติพิเศษคือปัญญาและเจตนาที่ จะรู้เข้าใจระบบที่ทรงใช้พระปัญญาและการอุยเจตนาที่จัดวางไว้ และเอาไปใช้ไปปฏิบัติให้สำเร็จประโยชน์)

สอง ด้วยพระปัญญาที่ทรงรู้ธรรม และพระปัญญาที่สามารถใช้ความรู้นั้นในการจัดดำเนินการ พระองค์ก็ทรงดำเนินพระ**เจตนา** ที่ประกอบด้วยพระมหากรุณา นำความรู้ในความจริงของระบบธรรมชาตินั้น มาใช้ในการทรงจัดตั้ง**วินัย** มาวางระบบชุมชนสังฆะหรือสังคมสงฆ์ขึ้น ให้เป็นสังคมที่ดี วางกฎกติกาข้อบัญญัติสิกขาบท ที่จะให้กิจการดำเนินไปในทางที่เกิดผลดี มีทั้งนิติบัญญัติ บริหาร และตุลาการนี้ขึ้นมา

นี่แหละ เพราะฉะนั้น ในวินัยของพระ เมื่อมีภิกษุทำความผิดขึ้นมา ท่านจึงไม่ปล่อย อ้อ... เธอทำกรรมไม่ดีนี่ละ ถ้าจะให้เหตุปัจจัยอื่นเท่าที่มีอยู่นั้นเป็นไปของมันจนแสดงผลขึ้นมา คนทั่วไปอาจจะไม่ทันได้

เห็น หรืออาจจะเห็นไม่ทัน (แถมภิกษุรูปนั้นยังอาจจะใช้ปัญญาและเจตนาที่เป็นเหตุปัจจัยในตัวของเธอเองไปทำให้กระบวนการเหตุปัจจัยโดยรวมนั้นซับซ้อนหนักเข้าไปอีก) พวกเราสังฆะก็เลยขอใช้ปัญญากับเจตนาของเรามาทำกรรมตามวินัย ให้เป็นเหตุปัจจัยที่เธอจะเจอผลที่ควรจะได้เจอเสียเลย พระปัญญากับพระมหากรุณา(เจตนา)ของพระพุทธเจ้าที่ทรงจัดตั้งวินัยไว้ และปัญญากับเจตนาของพวกเราสังฆะที่ดำเนินการตามนี้ จะได้เป็นเหตุปัจจัยที่จะช่วยแก้ไขปรับปรุงตัวเธอ และจะได้เป็นเหตุปัจจัยที่จะช่วยดำรงรักษาสังฆะสังคมให้มีธรรมะปรากฏอยู่เพื่อประโยชน์สุขแก่มวลมนุษยยาวนานสืบไป

นี่แหละ คนไทยยังเชื่อถือนับถือและถือปฏิบัติกันผิดพลาด มีการพูดบอกว่า เออ... เขาทำกรรมไม่ดี เดี่ยวเขาก็รับกรรมของเขาเอง นี่แหละผิดหลักพระพุทธศาสนาอย่างจังเลย คนไทยนับถือผิดเยอะเลย จะต้องแก้กันมากในเรื่องนี้

ที่จริง ความเข้าใจผิดเชื่อผิดถือผิดอันนี้ ถ้าไม่ระวังให้ดี อาจจะพลัดไปเข้าลัทธิมิจฉาทิฐิอันหนึ่ง คือลัทธิปล่อยไปตามโชค คอยโชค หรือแล้วแต่โชค

พระพุทธเจ้านั้น ถ้ามีใครทำผิดนะหรือ พระองค์ไม่ปล่อยหรือกทรงบัญญัติวางระบบแห่งกรรมทางวินัยไว้ให้แล้ว คือมีกรรมในทางวินัย ไว้ให้สังฆะคือสังคมพระ ที่จะนำมาปฏิบัติเพื่อเอาปัญญาและเจตนาที่เตรียมอย่างดีแล้ว เข้าไปเป็นเหตุปัจจัยร่วมด้วยในกระบวนการของกรรมในธรรมชาติ

เป็นอันว่า มีกรรมในวินัยอีก ถ้าไปอ่านวินัยของพระ ก็เจอเลย สังฆกรรมนี้คือกรรมที่จัดตั้งไว้ชัดๆ ว่าเพื่อเอาปัญญาและเจตนาที่

ตระเตรียมอย่างดีเข้าไปเป็นเหตุปัจจัยร่วมกับกระบวนการเหตุปัจจัยส่วนอื่นในธรรมชาติ (บอกว่า “ส่วนอื่น” เพราะอย่าลืมนึกว่าปัญญาและเจตนาก็เป็นเหตุปัจจัยของธรรมชาตินั้นแหละ แต่มีพิเศษที่มนุษย์ ไม่มีที่อื่น)

แล้วจำเพาะลงไป ยังมีนิคคกรรม ซึ่งเป็นกรรมทางวินัยที่วางไว้สำหรับดำเนินการลงโทษพระ มีเยอะไปหมดเลย นี่คือการที่มนุษย์จัดสรรขึ้นมาด้วยปัญญาและเจตนา แล้วก็นำไปใช้ไปดำเนินการด้วยปัญญาและเจตนา แล้วมันผิดธรรมชาติใหม่ ก็ไม่ผิด

นี่คือการที่เราเอาปัญญาและเจตนาที่เป็นธรรมชาติพิเศษของมนุษย์ มาร่วมกระบวนการเหตุปัจจัยในธรรมชาติ และมนุษย์ที่พิเศษได้ก็เพราะมีธรรมชาติสองอย่างนี้แหละ แล้วทำไมจึงไม่ใช่กันเล่า

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงไม่ทรงปล่อยให้คนทำกรรมเสร็จแล้วก็ปล่อยให้เขารับกรรมไปเอง โดยไม่ทำอะไร แต่ทรงสอนให้เราใช้ปัญญาและเจตนาเข้าไปเป็นเหตุปัจจัยร่วมในกระบวนการของธรรมชาติ โดย ขั้นที่ ๑ จัดตั้งวางระเบียบประกอบกฎกติกาที่จะช่วยให้คนทำกรรมที่จะทำให้ชีวิตและสังคมดี ขั้นที่ ๒ ดูแลให้คนตั้งอยู่ในระบบระเบียบที่จะทำกรรมที่จะทำให้ชีวิตและสังคมดีนั้น ขั้นที่ ๓ ดำเนินการตัดสินใจพิพากษาตัดสิน ตลอดจนลงโทษผู้ที่ขัดขึ้นฝ่าฝืนละเมิด บนฐานแห่งระเบียบกฎกติกาข้อบัญญัติที่จัดตั้งไว้นั้น

ตลอดกระบวนการทางสังคมนี้ทุกขั้นตอน สำคัญก็คือการนำเอาสภาวะธรรมชาติข้อปัญญาและเจตนาของมนุษย์ เข้าไปร่วมเป็นเหตุปัจจัยที่จะนำหรือผันหันเหกระบวนการเหตุปัจจัยของธรรมชาตินั้นให้เป็นไปเพื่อจุดหมายที่ถูกต้องดีงามเป็นประโยชน์

เมื่อปัญญาของเราเข้าถึงความจริง เจนจบ เหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอดทั่วทั้งหมด และเจตนาของเราดีมีเมตตาปรารถนาดีต่อชีวิตและสังคมโดยบริสุทธิ์แท้จริง ถ้าเราดำเนินการได้ตามปัญญาและเจตนา นั้น ผลดีก็จะเกิดขึ้นสมความมุ่งหมาย

ที่จริง มนุษย์ทั้งหลายก็เข้าไปร่วมกระบวนการของธรรมชาติด้วย ปัญญาและเจตนาของตนกันทั่วไปอยู่แล้ว แต่ที่มีปัญหากันอยู่ไม่จบไม่สิ้นว่า ไม่รู้ผลที่หมายบ้าง ไม่เกิดผลดีแต่กลายเป็นผลร้ายบ้าง เกิดผลไม่พึงปรารถนาอื่นพ่วงหรือตามมาบ้าง เป็นต้น (เช่นปัญหาทางการแพทย์ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ที่เกิดขึ้นเป็นระยะๆ เรื่อยมา) ก็เนื่องจากจุดอ่อนหรือข้อบกพร่องใหญ่ตรงที่ว่า ปัญญาและเจตนาไม่สมบูรณ์นี้แหละ ปัญญาไม่เข้าถึงสภาวะเจนจบแท้จริง หรือไม่ก็เจตนาไม่ใสสะอาดจริง ก็วนกันอยู่นั้น แต่ในแง่หลักการ ก็อย่างที่ว่านั้น

ในที่สุดจึงต้องกลับมาย้ำที่หลักการพื้นฐานตามธรรมชาติของมนุษย์ คือการพัฒนาคน ได้แก่ การที่จะต้องทำให้มันใจอยู่เสมอในความสมบูรณ์ของปัญญาและเจตนา นั้น ด้วยการตั้งอยู่ใน *ความไม่ประมาทในการศึกษา* หนึ่ง ที่จะทำปัญญาให้สมบูรณ์รู้ความจริงชัดเจนแจ่มแจ้งเข้าถึงสัจจะ สอง ที่จะตรวจสอบชำระเจตนาของตนให้บริสุทธิ์ใสสะอาด มุ่งเพื่อความดีงาม เพื่อความสงบสุขเป็นอิสระ ของชีวิต ของสังคม อย่างแท้จริง